

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

**(A benyújtott verzióval tartalmilag megegyező változat,
formai- és sajtóhibák javításával)**

Pilinszki Attila

2014

Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kar
Szociológia Doktori Iskola, Szociológia program
A doktori iskola és a program vezetője: Dr. Örkény Antal, DSc

Pilinszki Attila

A párkapcsolati instabilitást meghatározó tényezők

Témavezetők:
Dr. Somlai Péter, DSc
Dr. Barcy Magdolna, CSc

2014

Tartalomjegyzék

Táblázatok jegyzéke.....	6
Ábrák jegyzéke	7
Köszönetnyilvánítás	8
1. Bevezetés.....	9
1.1 Problémafelvetés és kutatási cél	9
1.2 A párkapcsolati instabilitást befolyásoló demográfiai tendenciák	13
1.3 A család, a párkapcsolati instabilitás és a konfliktus fogalmairól	16
2. Elméleti háttér és korábbi kutatási eredmények	22
2.1. Elméleti irányzatok.....	22
2.1.1. Becker közgazdasági elmélete.....	22
2.1.2. Társadalmi csereelmélet.....	24
2.1.3. Viselkedésemélet.....	26
2.2 Korábbi kutatási eredmények.....	28
2.2.1. Szociodemográfiai és életpálya változók és a párkapcsolati instabilitás	28
2.2.2. Társadalmi csereelmélet.....	39
2.2.3. Konfliktusok és konfliktuskezelés hatása a párkapcsolati stabilitásra	42
2.3 Hipotézisek.....	51
3. Kutatási eredmények.....	54
3.1. A kutatások bemutatása	54
3.1.1. Életünk fordulópontjai – 2008.....	54
3.1.2. Párkapcsolati instabilitás a budapesti és Pest megyei családsegítő- és gyermekjóléti szolgálatok kliensei körében (Instabilitás CSSK).....	56
3.1.3 A minta jellemzői	62
3.2. Eredmények.....	64
3.2.1. Szociodemográfiai változók és a párkapcsolati instabilitás.....	67
3.2.2. A társadalmi csereelmélet – a párkapcsolati minőség, a gátak és az alternatívák kapcsolata az instabilitással	77
3.2.3. A párkapcsolati konfliktusok és konfliktuskezelés hatása a stabilitásra	90
4. Összegzés, következtetések, kitekintés	109
Irodalomjegyzék.....	123
Függelék – A diádkutatások módszertanáról	136
Mellékletek	149

Táblázatok jegyzéke

1. Táblázat – A tradicionális nukleáris család jellemzői és a megjelenő alternatívák	17
2. Táblázat - Életünk Fordulópontjai - minta szűkítése	55
3. Táblázat - A válás felmerülésének aránya (ÉF, 2008).....	55
4. Táblázat - A kutatásban résztvevő intézmények (CSSK, 2012)	57
5. Táblázat - A vizsgált minták főbb szociodemográfiai jellemzői	63
6. Táblázat - A vizsgált változók Pearson-féle korrelációi.....	65
7. Táblázat - A szülői háttér hatása az instabilitásra, SEM (CSSK, 2012).....	68
8. Táblázat - A párkapcsolati forma hatása az instabilitásra, keresztábra	69
9. Táblázat - A gyermekek hatása az instabilitásra, SEM (CSSK, 2012).....	70
10. Táblázat - A munkaerő-piaci jellemzők hatása az instabilitásra, SEM (CSSK, 2012)	71
11. Táblázat - A vallásosság hatása az instabilitásra, SEM (CSSK, 2012)	74
12. Táblázat - A heterogámia hatása az instabilitásra, SEM (CSSK, 2012).....	75
13. Táblázat - A szociodemográfiai változókkal épített bináris logisztikus regresszió eredményei.....	76
14. Táblázat – Háttérváltozók hatása a párkapcsolati elégedettségre, SEM (CSSK, 2012)	79
15. Táblázat – Az elégedettség hatása az instabilitásra különböző csoportokban, SEM (CSSK, 2012)	81
16. Táblázat – Az MCLI legjellemzőbb itemeinek átlaga és a felek közötti legnagyobb különbségek (CSSK, 2012)	82
17. Táblázat – Az MCLI itemeinek hatása az instabilitásra, SEM (CSSK, 2012).....	83
18. Táblázat - Az elégedettség két dimenziójának hatása az instabilitásra korcsoportonként, SEM	85
19. Táblázat - A szociodemográfiai változókkal és az elégedettséggel épített bináris logisztikus regresszió eredményei (ÉF, 2008).....	86
20. Táblázat - Az alternatívák hatása az instabilitásra, SEM (CSSK, 2012).....	89
21. Táblázat – A gátak hatása az instabilitásra, SEM (CSSK, 2012)	90
22. Táblázat - A vitatémák direkt és indirekt, valamint teljes hatása a kapcsolati instabilitásra, SEM (CSSK,2012).....	97
23. Táblázat – Konfliktuskezelési módok gyakorisága – gyakran vagy nagyon gyakran választ jelölők aránya (%)	99

24. Táblázat - Konfliktuskezelési módok és stílusok hatása az instabilitásra, SEM (CSSK, 2012)	101
25. Táblázat – Konfliktuskezelési stílusok, leíró statisztika (átlag, szórás, domináns stílus aránya).....	104
26. Táblázat – A klaszterelemzés eredménye – klaszterközpontok	107
27. Táblázat – Női munkavállalásra vonatkozó eredmények összefoglalása	112
28. Táblázat - Példák a megkülönböztethető és nem megkülönböztethető diádokra ...	140
29. Táblázat - Példák az adatstruktúrákra három diáddal, hat személlyel és három változóval (Kenny és mtai, 2006: 16)	143

Ábrák jegyzéke

2. ábra – A házasságkötések és a válások számának alakulása (1970-2012).....	14
3. ábra - A házasságkötések megoszlása a férj korcsoportja szerint (1995-2012).....	15
4. ábra – A házasságkötések megoszlása a feleség korcsoportja szerint (1995-2012)...	15
5. ábra - A házassági stabilitást meghatározó tényezők.....	25
6. ábra A Thomas-Killman- féle konfliktuskezelési stílusok	48
7. ábra - A válás/különválás felmerülésének aránya (%).....	63
8. ábra - Actor-Partner Interdependence Model (APIM).....	66
9. ábra - A válaszadók felekezeti szerinti megoszlása (%) (CSSK, 2012)	73
10. ábra – Az elégedettség átlagai férfiaknál és nőknél (CSSK, 2012)	78
11. ábra – Az elégedettség hatása az instabilitásra, SEM (CSSK, 2012)	80
12. ábra – Az elégedettség két dimenziójának hatása az instabilitásra, SEM (CSSK, 2012)	84
13. ábra - Az alternatívák átlagai (CSSK, 2012).....	87
14. ábra - A gátak átlagai (CSSK, 2012)	88
15. ábra – Asszociációk a családi konfliktus kifejezésre (CSSK,2012)	91
16. ábra - Actor-Partner Interdependence Mediation Modell (APIMeM).....	93
17. ábra – Gyakran-nagyon gyakran vitatkozók aránya vitatémánként (%)	94
18. ábra - Konfliktus gyakorisága - párkapcsolati elégedettség - instabilitás APIMeM, SEM	98
19. ábra – A konfliktuskezelési stílusok – MDS modell	103
20. ábra - Klaszterméretek - Lewis-Spanier tipológiája alapján	106
21. ábra - Diádikus és nem diádikus változókkal építhető modellek.....	145
22. ábra - Actor-Partner Interdependence Model (APIM).....	146

Köszönetnyilvánítás

Elsőként szeretnék köszönetet mondani témavezetőimnek, Dr. Somlai Péternek és Dr. Barcy Magolnának, akik készségesen vállalták munkám kísérését és megjegyzéseikkel, iránymutatásukkal segítettek a dolgozat formálódását. Külön köszönöm Dr. Barcy Magdolnának a családterápiás és mediátori tapasztalatainak megosztását. Szeretnék megemlékezni továbbá témavezetőimről, Dr. Csáky-Pallavicini Rogerról és Dr. Tomka Miklósról, akik a Semmelweis Egyetem doktori programja keretében segítettek témám alakulását.

Köszönöm Dr. Török Péternek és Dr. Pethesné Dávid Beátának, hogy a Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézetének igazgatóiként maximálisan támogatták doktori tanulmányaimat. Hálás vagyok az Intézet tudományos műhelyén résztvevő kollégáimnak a kritikákért és az előrevívő visszajelzésekért. Köszönöm Scheicher Juditnak a kérdőívek nyomtatásában és összefűzésében nyújtott segítségét.

Köszönettel tartozom Dr. David A. Kennynek, a diádkutatások úttörőjének, aki írásaival, honlapján található videó-tananyagaival jelentős mértékben hozzájárult módszertani fejlődésemhez. Köszönöm továbbá Dr. Németh Renátának, hogy a dolgozat átolvasásával és hozzáfűzött megjegyzéseivel segítette munkámat.

Köszönettel tartozom Birtáné Obreczán Beatrixnek, Dr. Bánhegyi Györgynek és Dr. Schwáb Zoltánnak a Conflict Styles Inventory kérdőív magyarításában nyújtott segítségükért. Külön köszönöm Dr. Schwáb Zoltánnak a számos tanulmányt, melyeket készséges segítsége nélkül nem értem volna el.

Hálás vagyok a családsegítő és gyermekjóléti szolgálatoknak, akik együttműködő partnerként vállalták a kutatásban való részvételt. Köszönet illeti az intézményekben dolgozó kollégákat, akik nagy segítséget nyújtottak a mintavételi lista elkészítésében, az adatfelvétel során, majd az eredmények megvitatásában is. Természetesen köszönöm a kérdőívet kitöltő pároknak, hogy vállalták a kutatásban való részvételt és válaszaikkal hozzájárultak az adatfelvétel sikeréhez.

Nagyon köszönöm családomnak – feleségemnek és szüleinknek –, hogy megértéssel és támogatással kísérték munkámat.

1. Bevezetés

A párkapcsolatok sikeressége, illetve kudarca a családszociológia régi témája (Burgess, 1939; Goode, 1963; Parsons – Bales, 1955), ugyanakkor az elmúlt néhány évtized – a családi életet is jelentősen érintő – demográfiai és szemléletbeli változásai miatt továbbra is aktuális a párkapcsolati instabilitás kérdésköre. Dolgozatomban a családbomlás hátterében álló tényezők szerepét vizsgálom különös tekintettel a kapcsolat alternatíváira és a megszűnése ellen ható gátakra, valamint a párkapcsolati konfliktusokra és azok kezelésére. Az elemzés során az instabilitást a kapcsolat felbontásához való viszonyban ragadtam meg és egy országos kutatás adatainak másodelemzésére, valamint egy – a párkapcsolat mindkét tagjának megkérdezésére épülő – saját adatfelvétellel támaszkodva vizsgáltam a párok jellemzőit és azok hatását a válási hajlandóságra. Elemzésem fókusza egyrészt az instabilitás nemi sajátosságainak vizsgálata, másrészt a két kutatás alapján annak felmérése, hogy milyen párkapcsolati jellegzetességek mutatkoznak az alacsony társadalmi státuszúak körében.

A bevezetőben a kutatási kérdések bemutatása mellett röviden kitérek a párkapcsolati (in)stabilitást befolyásoló demográfiai folyamatokra, melyek önmagukban is igazolják a téma vizsgálatának társadalmi fontosságát. Ezen kívül ebben a fejezetben szerepel néhány fontos fogalom e dolgozatra érvényes meghatározása.

1.1 Problémafelvetés és kutatási cél

A család és a családról alkotott kép az elmúlt évszázad során nagy átalakuláson ment keresztül. A XX. században többször, különféle tényezők kiemelésével került előtérbe és hangosodott fel a család válságának kommunikálása. A család válságára vonatkozó magyarázatok öt fő csoportba sorolhatóak:

- „1. A családok elvesztették életük gazdasági és erkölcsi alapjait.
2. Válságba a nukleáris család került, az a forma, amely a társadalmi-gazdasági modernizáció nyomán alakult ki.
3. A válások zilálják szét a családokat.
4. A nők munkavállalása és a családi szerepek átalakulása okozza a családok válságát.
5. Elsorvadtak a családi és rokonsági kötelékek” (Somlai, 2013: 61).

Ezen válságelméletek között van olyan, ami a család valamilyen funkcióvesztésére utal, másik a nemi szerepek megváltozását és a nők munkavállalását hangsúlyozza. A család egyes funkcióinak hangsúlyvesztése (pl. termelési funkció) kihatással lehet a családi összetartozásra is. A család szerepe – a válságelméletek ellenére – még nőtt is a gyermekek szocializációjában és a felnőttek lelki támogatásában. A modern társadalmakra jellemző instrumentális kapcsolatok mellett szüksége van az embernek az intimitás megélésére, melynek elsődleges (és szinte kizárólagos) helye a családban lehet (Andorka, 1997). Ezzel együtt járhat azonban az is, hogy ha a párkapcsolat ezeket az igényeket nem elégíti ki, könnyen instabillá válhat. Másrészt a családi instabilitást mint a kapcsolat egy meghatározó jellemzőjét már a korai családszociológiai munkákban is megkülönböztették a kapcsolat minőségének dimenziójától. Cuber és Harroff (1971) munkájukban három olyan stabil házasságtípust (devitalizált, konfliktushoz szokott és passzív-megegyezéses¹) is leírnak, melyek a minőség dimenziójában alacsony értéket képviselnek. Egyik tanulmányom címében idézett Pilinszky egysorososa² is erre a kettősségre utal: a megsérült intimitás mellett a kapcsolat stabilitása jelenik meg.

Fontos kérdés tehát, hogy az alacsony elégedettség milyen mértékben határozza meg a kapcsolatok felbomlását. Hogyan jellemezhetőek azok a párok, akik annak ellenére együtt maradnak, hogy nem elégedettek a kapcsolatukkal? Milyen tényezők befolyásolják a párkapcsolati stabilitást az elégedettségen kívül? Mutatkozik-e valamilyen különbség a nők és a férfiak stabilitását meghatározó faktorokban és azok erősségében?

A családok instabilitásának vizsgálatával több tudomány (elsősorban a szociológia és a pszichológia) képviselői foglalkoztak az elmúlt néhány évtizedben. Ennek megfelelően a vizsgált kérdések körének, a kutatási eszközöknek széles palettája jelenik meg a témakörben tájékozódó olvasó előtt. A két kutatási irány fejlődése nem független egymástól, az egyik terület módszereit kölcsönzik a másik professzió képviselői, a kérdésfeltevésekben is jelentős átfedéseket tapasztalhatunk. Számos esetben a különböző

¹ *Devitalizáltak* nevezték azokat a párokat, ahol a kapcsolat elején megfigyelhető volt az egymásra hangolódás, azonban az aktuális állapot mást mutat – már nem törekcszenek intimitásra, közös időtöltésre. A *passzív-megegyezéses* típus sokban hasonlít az előzőre, azonban itt már a kapcsolat első időszakában sem figyelhető meg nagy vitalitás. A *konfliktushoz szokott* pároknál állandóak az ellentétek, az összeütközések (Cuber – Harroff, 1971).

² „Az ágy közös, a párna nem.” (Pilinszky János, Életfogytiglan)

tudományterületek integrációjával alakuló családtudomány³ többszemponúsága miatt pontosabb képet adhat a család működéséről.

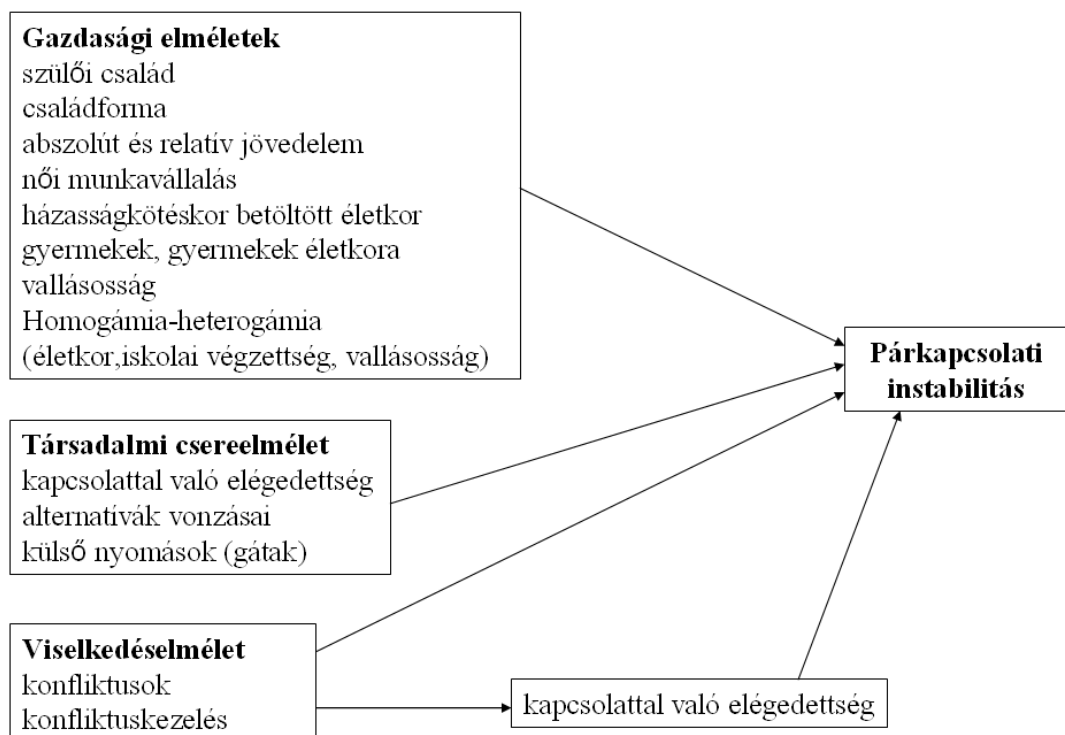
A párkapcsolati instabilitás kutatásához és magyarázatához több elméleti irányzat is hozzájárul. Az egyik sokat hivatkozott teória Gary S. Becker (1974; 1977) közgazdasági megközelítésű elmélete, mely különböző szociodemográfiai és szocioökonómiai változók mentén vizsgálja a házasság piacán való érvényesülést. A Parsons (1949) által leírt nemi szerepek specializálódása és differenciálódása Becker magyarázataiban is megjelenik, bár más elméleti keretben. A beckeri hagyományokra vagy azok megkérdőjelezésére számos kutatás is épült (Andersen – Hansen, 2012; Foster, 1993; Hannan, 1982; Huber – Spitze, 1980; Lehrer – Chen, 2013; Pollak, 2003; Westley, 2012). Munkáiban a racionális döntések elméletének egy szélsőséges irányát képviseli, ezért jelentős a kritizálók tábora is, azonban a családi instabilitással kapcsolatos munkáit (legalább viszonyítási pontként) mindenképpen szükséges figyelembe venni. A következő sokat használt elméleti megközelítés a szociálpszichológia területéről importált társadalmi csereelmélet, melyet a családi stabilitásra Lewis és Spanier (1979) alkalmaztak. Az elmélet szerint a párkapcsolattal való elégettségen kívül a kapcsolat lehetséges alternatívái és a különválást akadályozó gátak is hozzájárulnak az instabilitás alakulásához. A megközelítés alapján felállított családtipológia alapján jól megkülönböztethetőek a stabil, de rossz minőségű kapcsolatok is. A párkapcsolati instabilitás pszichológiai megközelítései közé tartozik Gottmann (1993) elmélete, ami a felek közötti interakciókra, a konfliktusokra és a konfliktuskezelés sajátosságaira helyezi a hangsúlyokat. Szükséges megemlíteni még a Hazan és Shaver (1994) nevéhez kapcsolódó felnőttkori kapcsolatokra alkalmazott kötődéseméletet, ami a Bowlby (1969) által leírt kötődési mintázatokra fókuszál.

Néhány hazai kutató munkáját is fontos megemlíteni a párkapcsolati stabilitás témája kapcsán. Nagymértékben hozzájárult a magyar családszociológia megalapozásához és a mai napig fontos kutatási megfontolásokat tartalmaz Cseh-Szombathy (1979) elméleti és módszertani kérdésekkel foglalkozó könyve, melyben külön fejezetet szán a házasságok stabilitásának tárgyalására, valamint a házastársi konfliktusokkal foglalkozó írása (1985). Kiemelendő a házasságok minőségének és stabilitásának elméleti és módszertani megközelítéseivel foglalkozó 2001-es tanulmány, mely alapos áttekintést ad a

³ Sajnálatos módon a „családtudomány” kifejezés hazánkban összekapcsolódott a Magyar Családtudományi Társaság körüli vitával és botrányal.

kérdéskört illető kutatási tapasztalatokról (Gödri, 2001). A témával foglalkozik továbbá két doktori értekezés is, melyek a párkapcsolati stabilitás kérdéseinek különböző tényezőit vizsgálják (Földházi, 2009; Szél, 2011). Dolgozatomban nagymértékben támaszkodom ezen tanulmányok eredményeire és tapasztalataira. Elemzésem két jelentős pontban azonban eltér az említett kutatásoktól: egyrészt az élettársként együtt élők kapcsolatának instabilitását is vizsgálom, másrészt mindkét féltől származó adatokra támaszkodva értékelem a válási hajlandóság alakulását.

1. ábra – Az elemzésben vizsgált összefüggések

1.2 A párkapcsolati instabilitást befolyásoló demográfiai tendenciák

Kutatásom fő témája tehát a párkapcsolati instabilitást meghatározó különböző tényezők vizsgálata. Ebben az alfejezetben a kérdéskörrel összefüggésben lévő demográfiai trendeket mutatom be, mely önmagában is jelzi a téma részletesebb megismerésének fontosságát.

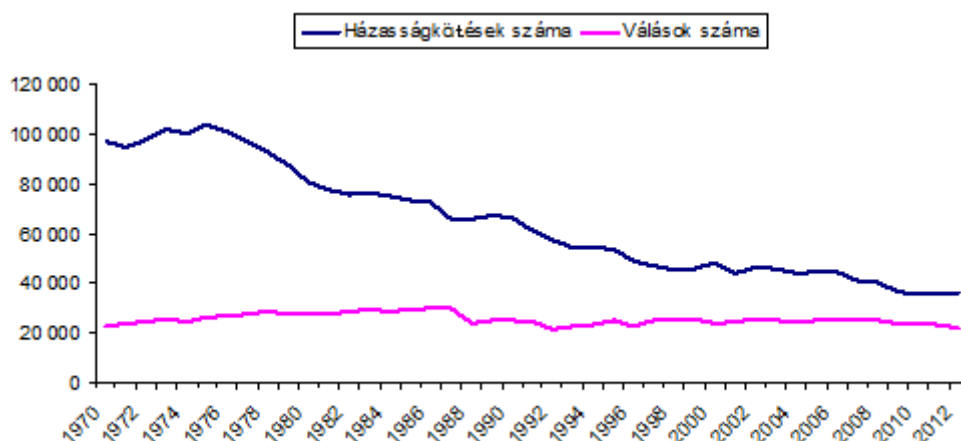
A XX. század során számos olyan demográfiai változás történt és zajlik folyamatosan, ami kihatással van a családok létrejöttére, a családi együttélésre és annak felbomlására is. A családformák pluralizációját magával hozó trendek több tanulmányban, disszertációban (Földházi, 2009; Somlai, 1999; Somlai – Tóth, 2002; Szél, 2011; Vaskovics, 2002) leírásra kerültek már, mégis fontosnak tartom ezen folyamatok villanásszerű bemutatását, hiszen a család belső világát jellemző tényezőket nagy mértékben meghatározzák ezek a trendek. Vaskovics (2002) egyik tanulmányában a következő családokat érintő folyamatokat említi:

- kevesebb és későbbi időpontban kötött házasság;
- nő az élettársi kapcsolatok száma;
- gyakoribb a válás;
- több a házasságon kívül született gyermek;
- nő a gyermeküket, gyermekeiket egyedül nevelők száma;
- egyre ritkábbak a kibővített háztartások;
- a nukleáris család továbbra is dominál.

Az európai trendekbe illeszkedve Magyarországon is drasztikusan csökkent a házasságkötések száma az elmúlt fél évszázadban (2. ábra). A '70-es évek második felében induló tendencia eredményeként 1996-ra a felére, 2010-re közel harmadára csökkent a házasságkötések száma. Az elmúlt néhány évben stagnál a házasságra lépők száma.

2. ábra – A házasságkötések és a válások számának alakulása (1970-2012)

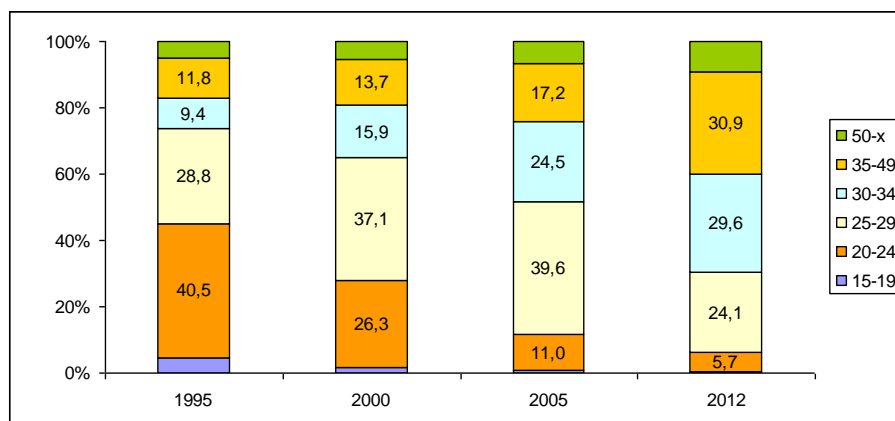
Forrás: KSH

A házasságkötések számának csökkenése mellett a házasodók korcsoport szerinti megoszlása is változik. A házasságkötések életkor szerinti profiljának átalakulása a férfiaknál és a nőknél is egyértelműen jelzi az esemény kitolódását (3. és 4. ábra). A férfiaknál és a nőknél is egyértelműen jelzi az esemény kitolódását (3. és 4. ábra). A férfiaknál a 19 év alatt házasságot kötők aránya mára rendkívül alacsony és a nőknél is nagymértékben csökkent. 1995-ben mindkét nemnél a 20-24 éves korosztályban kötött a legtöbb házasság, s az évek során folyamatosan fogyatkozott azok száma, akik ebben az életkorban mentek férjhez/nősültek meg. Olyannyira, hogy a férfiaknál 6% alá csökkent azoknak aránya, akik 20-24 évesen kötnek házasságot. 2012-ben a nőknél a legnagyobb arányban a 25-29 évesen, a férfiaknál pedig 30-34 éves korban léptek házastársi kapcsolatra. A házasodási életkor kitolódása kiemelten fontos kérdés a kapcsolatok szempontjából, hiszen a korábbi vizsgálatok (Bukodi – Róbert, 2003; Földházi, 2009) azt jelzik, hogy a 20 éves kor előtt kötött házasságok instabilabbak, az idősebb korcsoportokban viszont fokozatosan csökken a válás kockázata. Ha csak ezt a két tényezőt vesszük figyelembe, az lenne várható, hogy növekszik a családok (házasságok) stabilitása. A házasodás kitolódását különböző faktorok befolyásolják, mint például a tanulmányokkal töltött évek növekedése, a házasság előtti együttélés egyre elfogadottabbá válása.

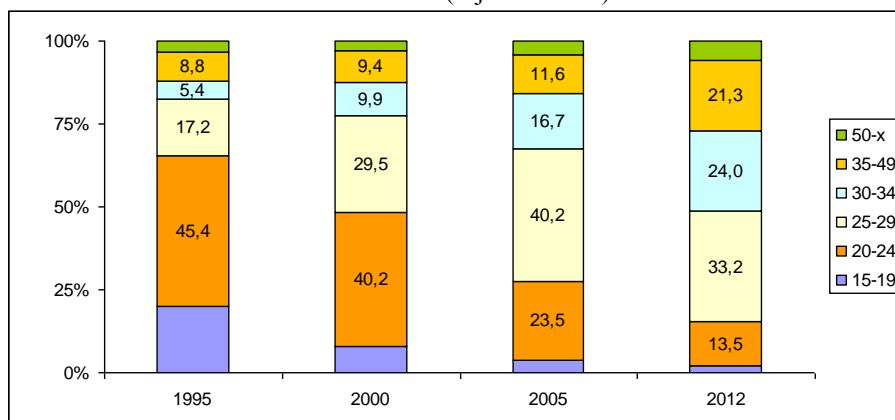
3. ábra - A házasságkötések megoszlása a férj korcsoportja szerint (1995-2012)

Forrás: KSH (saját számítás)

4. ábra – A házasságkötések megoszlása a feleség korcsoportja szerint (1995-2012)

Forrás: KSH (saját számítás)

A házasságkötések csökkenő számát nagymértékben magyarázza az élettársi kapcsolatok elterjedése. Gyakoribb a házasság előtti együttélés – mint próbaházasság –, de úgy is megjelenik az élettársi kapcsolat, mint a házasság alternatívája. Az élettársi kapcsolatban élők aránya az elmúlt két évtizedben többszörösére nőtt: 1990-ben a párkapcsolatban élők mindössze 5%, 2011-ben már 18%-a élt ebben a kapcsolati formában (KSH, 2011). Témám szempontjából azért is kiemelkedő fontosságú ez a trend, mivel korábbi kutatások arra mutattak rá, hogy az élettársi kapcsolatok bomlékonyabbak, mint a házasságok (Hoem – Hoem, 1992; Liefbroer – Dourleijn, 2006; Teachman és mtsai, 1991).

Az élettársi kapcsolat vagy házasság azonban a több döntési opció közül csak az egyik – hiszen az egyénnek olyan kérdésekben is dönteni kell, hogy egyedül vagy párkapcsolatban szeretne élni, milyen párkapcsolati formát és mikor választ (részletesebben lásd: Vaskovics, 1996). Somlai felhívja a figyelmet arra, hogy „az együtt- és különélés új

formái nagyobb rugalmasságot tesznek lehetővé, de fokozott bizonytalanságot szülhetnek” (2013: 147).

Az elmúlt két évtizedben a válások számát vizsgálva azt láthatjuk, hogy a '90-es évek közepétől stagnál, majd csökken. A tendencia háttérben egyértelműen szerepet játszik a házasságkötések számának jelentős mérséklődése. A teljes válási arányszám – ami a válással végződő házasságok arányának becslésére szolgál – azonban 2006-ig folyamatosan nő, azóta 46% körül mozog (Földházi, 2012). Ezek a népmozgalmi statisztikák azonban csak a házasság jogi felbontására vonatkoznak. A párkapcsolati instabilitás jelentős része rejtve marad, hiszen nem jelenik meg a házaspárok különköltözése; az élettársi kapcsolatban élők különválása. A családbomlások gyakori előfordulása miatt mindenképp indokolt az instabilitást befolyásoló tényezők vizsgálata.

1.3 A család, a párkapcsolati instabilitás és a konfliktus fogalmairól

A család meghatározása – a család meghatározhatatlansága

A családszociológia korai írásaiban megjelenő definíciók két, egymástól alapvetően különböző megközelítésre épültek. A Burgess nevével fémjelzett interakcionista irányzat szerint a család olyan interakcióban álló személyekként definiálható, akiket házasságkötés, vérségi kapcsolat vagy örökbefogadás köt össze. A különböző funkciók mentén határozza meg a családot Parsons és a strukturális-funkcionális szociológiai iskola, s a családot, mint társadalmi rendszert értelmezik (Cseh-Szombathy, 1979). Az interakcionista definíció tükröződik Andorka sokat idézett család-meghatározásában is: „családnak nevezzük a szociológiában az olyan együtt élő kiscsoportot, amelynek tagjait vagy házassági kapcsolat, vagy leszármazás, más szóval vérségi (kivételes esetben örökbefogadási) kapcsolat köti össze” (Andorka, 1997: 353). Erre is építve fogalmaz a 2012. januárjában hatályba lépő jogi meghatározás: „A család a természetes személyek érzelmi és gazdasági közösségét megvalósító olyan kapcsolatrendszer, amelynek alapja egy férfi és egy nő házassága vagy egyenesági rokoni kapcsolat, vagy a családbafogadó gyámság” (2011. évi CCXI. törvény a családok védelméről 7.§). A paragrafust az alapvető jogok biztosa indítványozására az Alkotmánybíróság megsemmisítette. Az AB megsemmisítő határozatának indoklása és a különvélemények⁴ jelzik, hogy a kérdés megválaszolása nem egyértelmű, de az előző fejezetben bemutatott de-

⁴ <http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/065D43D1183D5A48C1257AE8004C12E8?OpenDocument>

Letöltve: 2014. január 19.

mográfiai mutatók alapján a korábbi definíciók túlhaladottnak tekinthetők. Legalábbis a valóságot csak korlátozott mértékben tudják megragadni, márpedig a szociológia célja megbízható és érvényes tudományos ismeretek szerzése a világról. Ennek érdekében a család fogalmát úgy kellene meghatározni, hogy az tükrözze a pluralizálódó formákat is. A feladat nehézségét mutatja az is, hogy a Magyar Szociológiai Társaság éves konferenciáján Család a 21. században címmel megrendezett műhelybeszélgetés neves résztvevői⁵ is a családra vonatkozóan inkább körülíró és munkadefiníció jellegű meghatározásokat használtak. A családdal foglalkozó szociális szakemberek, családterapeuták a család-meghatározásában fontos elem az egymásra hatás, a kohézió és a családtagok öndefiníciója (Bagdy – Mirnics, 2006).

A családalapítás – a kapcsolat felbomlása – új család alapítása olyan lehetséges élethelyzeteket és olyan rokoni kapcsolatokat hoznak létre, melyekre – ahogy Tóth (2012) utal erre – még szavunk sincs. A korábbi meghatározásokba tehát számos mai családforma nem illeszthető be. Bár a nukleáris család a legjellemzőbb családforma, az 1. táblázatban bemutatott változásokból is jól látszik, hogy számos társadalmilag elfogadott alternatíva létezik.

1. Táblázat – A tradicionális nukleáris család jellemzői és a megjelenő alternatívák
(Brym – Lie, 2006)

Tradicionális nukleáris család	Új alternatívák
Jog szerint házas	Soha nem házasodott egyedülálló, házasság nélküli együttélés
Gyermekes	Önként vállalt gyermektelenség
Két szülő	Egy szülő (soha nem volt házas vagy korábban házas volt)
Állandóság	Válás, újránházasság
Férfi az elsődleges kenyérkereső	Egalitárius házasság (kettős karrier)
Szexuális kizárólagosság	Házasságon kívüli kapcsolatok (nyitott házasság, intim barátságok)
Heteroszexuális	Azonos nemű párok (LMBT)

Kutatásomban munkadefiníciója szerint az olyan heteroszexuális párok életközösségét tekintetem családnak, akik legalább 6 hónapja együtt élnek függetlenül attól, hogy élettársi vagy házastársi kapcsolatban élnek-e, illetve hogy nevelnek-e gyermeket. A vizsgálati módszer – standard diádikus dizájn megkülönböztethető párokkal⁶ – miatt szűkí-

⁵ http://www.szociologia.hu/video_es_hangfelvetelek/ Letöltve: 2014. január 19.

⁶ Részletesebben lásd a 141. oldalon.

tettem heteroszexuális párokra a kutatás célcsoportját. A dolgozatban a definícióból fakadóan a „párkapcsolati”, a „családi” kifejezéseket szinonimaként használom.

Tisztában vagyok azzal, hogy kizárólag a párkapcsolatok vizsgálata – mintegy kiragadva a családi kontextusból – sok esetben azzal járhat, hogy nagy jelentőséggel bíró családi jellemzők, történések nem, vagy csak áttételesen jelennek meg. Ezért is tartom kikerülhetetlennek néhány olyan megközelítés megemlítését, melyek nagymértékben hozzájárulhatnak a családi működések (és ezzel a párkapcsolati instabilitás) magyarázatához. Ezek egy részének felmérésére nem alkalmas a választott kutatási módszer, illetve csak a diádok megkérdése, azonban az értelmezés szempontjából fontosak. A rendszerszemléletű családterápia definíciója szerint a család egy olyan rendszer, melynek tagjai befolyással bírnak egymásra, családként definiálják magukat és azonos értékrenden, hiten, meggyőződésen, közös identitástudaton alapuló koherenciát mutatnak (Bagdy – Mirnics, 2006). Ez a rendszer azonban nem független környezetétől, a társas kontextusát képező rokonságtól, szomszédságtól és egyéb szubrendszerektől. Ahogy egy család megismerése során fontosak a családtagok alkotta alrendszerek közötti határok jellemzői, meghatározóak a környezet (pl. szülői családok) és a család közötti határok is. Különösen kritikus lehet a tiszta és rugalmas határok kialakítása azokban az esetekben, amikor az egyik fél szülei adnak otthont a családnak. Ez sokszor a külön élő szülők esetén is kihívás, hiszen a felek elsődleges lojalitását „át kell helyezni” a partnerre. Jelen kutatásban ennek a komplex kérdéskörnek csak a felszíni problémáival foglalkozok, amikor a szülőkkel való kapcsolat miatti vitatkozás gyakoriságát vizsgálom. A rendszerszemlélet alapfogalmai közé tartoznak a diádok és triádok, melyek a rendszert alkotó egyének társulási formái. Egyrészt ezek mentén alakulnak ki a különböző alrendszerek (pl.: szülő-, gyermek-, nemi alrendszerek), másrészt olyan szövetségek és koalíciók jönnek létre, melyek hatással vannak a párkapcsolat stabilitására. A gyermekek szerepével és a családi struktúrában elfoglalt helyével kapcsolatban egyrészt fontos megemlíteni azokat a helyzeteket, amikor a gyermek a felnőtt alrendszerhez tartozó feladatokban vállal szerepet. Például, amikor a fiatalabb testvér felé megnyilvánuló szülői gondoskodással fordul és egyfajta pótszülői szerep alakul ki (parentifikáció), vagy amikor két generáció tagjai közt alakul ki koalíció és a gyermeket a felnőttek problémáinak megoldásába vonják be (perverz háromszög). Ezen családdinamikai jelenségek kétségtelenül nagy hatással vannak a párkapcsolatok alakulására, a felek elégedettségére és végső soron a kapcsolat stabilitására. Jelen kutatásban ezekkel a tényezőkkel (legalábbis a mérés és elemzés szintjén) nem foglalkozom.

A családi életciklusok fogalma megjelent már a korai családszociológiai írásokban is (Duvall, 1957; Hill – Rodgers, 1964), a családterápiában és a családokkal végzett szociális munkában olyan alapvető megközelítésként szerepel, melyet nem lehet figyelmen kívül hagyni (Carter – McGoldrick, 1989; Haley, 1973). A családi életciklus elméletének központjában a különböző demográfiai történések (gyermek születése, növekedése, a szülői családból való „kirepülése”, a szülők idősödése, stb.) állnak, melyek alapvetően meghatározzák a család szerkezetének és funkcióinak változását (Cseh-Szombathy, 1979). A fejlődés során, a ciklusváltásokkal természetesen járnak együtt azok a normatív krízisek, melyek a családi élet (a szerepek, szabályok, feladatok) átstrukturálódását és az új helyzethez való alkalmazkodást követelnek minden családtagtól. Természetes, hogy a családi életciklusok mentén változik a konfliktusok témája, azok gyakorisága, de egyfajta hullámzást okozhat a párkapcsolati elégedettségben és stabilitásban is.

A párkapcsolati instabilitás

A házassági kapcsolatok minőségének és stabilitásának elméleti és módszertani kérdéseit tárgyalva Gödri (2001: 12) a stabilitást a következőképpen határozta meg:

A házasság stabilitásának egyértelmű kritériumai a házasság élettartama és megszűnési módja, illetve a házasfeleknek egy adott időpontban a házasságuk megőrzéséhez vagy felbontásához való viszonyulása, azaz az ún. válási hajlam megléte vagy hiánya.

A témát fókuszba helyező kutatások is ezen két irány valamelyikét követik. Az egyik lehetőség, hogy a válást, mint életeseményt (illetve annak bekövetkezési valószínűségét) vizsgáljuk. Ezt a megközelítést kizárólag longitudinális vizsgálatoknál lehetséges használni, hiszen a kapcsolat korábbi jellemzőinek és az esemény későbbi (a kutatás következő adatfelvételekori) bekövetkezésének összefüggése kerül elemzésre. A másik módja az instabilitás felmérésének, hogy a megkérdezettek hogyan viszonyulnak egy adott időpontban a kapcsolatuk megőrzéséhez/felbontásához. Természetesen ez egy másik aspektusa az instabilitásnak, hiszen vannak instabil párok, akik együtt maradnak és olyanok is, akik annak ellenére különválnak, hogy a kérdezéskor ez elképzelhetetlen volt számukra. Földházi és Spéder (2008) vizsgálták a kétféle kérdésfeltevés kapcsolatát: azoknál, akiknél felmerült a válás gondolata körülbelül kétszeres az esemény bekövetkezésének esélye azokhoz viszonyítva, akiknél nem merült fel. Akiknél komolyan

felmerült a válás gondolata, még nagyobb (4,5-szeres) a családbomlás esélye. Ez alapján mindenképp elmondható, hogy a válási hajlandóság (főként annak magasabb értékei) erős összefüggést mutat a későbbi válással.

Vizsgálatom során az instabilitást a felek válási hajlandóságaként (azaz, hogy a kérdés időpontjában hogyan vélekedtek a kapcsolat felbontásáról) értelmeztem. Bár az egyik elemzett adatbázis – mivel panelkutatásról van szó – lehetőséget adott volna a másik megközelítésre, de a saját adatfelvétel keresztmetszeti kutatás volt, így a jobb összehasonlítás érdekében mindkét esetben ezt a mutatót használtam. A saját kutatásban mindkét féltől származtak adataim, így lehetőség volt az instabilitás-értékek kapcsolaton belüli összevetésére és annak vizsgálatára, hogy a különböző tényezők hogyan hatnak a partner instabilitására.

Tehát, amikor az elemzés során az instabilitás, a válási hajlandóság kifejezéseket használom, akkor ez alatt minden esetben a felek kapcsolat felbontásához való viszonyulást kell érteni.

Családi konfliktusok

A konfliktusok és konfliktuskezelés témájának a kutatási kérdések közé való beemelésével a családszociológia és családpszichológia határán mozgok. A családi konfliktusok pszichológiai okaira egyrészt módszertani kötöttségek, másrészt kompetenciabeli hiányosságok miatt az elemzés szintjén nem fogok kitérni, viszont fontosnak tartom ezek megemlítését.

Böszörményi-Nagy kontextuális családterápiájának egyik alapfogalma a lojalitás, mely önmagában hordozza a konfliktust, hiszen ez a triádikus fogalom az egyik kapcsolati elkötelezettség másik fölé helyezését jellemzi. A generációk közötti (szülő-gyermek) vertikális lojalítások gyakran keresztezik a horizontális (partnerkapcsolat) lojalításokat és döntési helyzetbe kényszerítik az egyént – az egyik kapcsolatot a másik rovására válassza (Székely, 2000). A különböző lojalitásproblémák közül a parentifikáció és a hasított lojalitás⁷ a gyermekes családokban jelenhetnek meg (hiszen a következő generációra vonatkozik), míg az említett vertikális és horizontális lojalitás konfliktusa, a láthatatlan lojalitás⁸, valamint a túlzott lojalitás⁹ a gyermek nélküli pároknál is előfordulhat

⁷ Amikor a gyermekekre a szülők a döntőbíró szerepet rakják. Saját konfliktusukba bevonva a gyermeket döntés elé állítják: kinek az oldalára áll.

⁸ Az egyén számára vállalhatatlan lojalítások (pl.: alkoholista apa) láthatatlanná válnak, de belső feszültséget okoznak.

(mivel ez a felmenővel való kapcsolatra épül). Kutatásomban erre utal – de nyilvánvalóan csak a felszínét érinti – a szülőkkel való kapcsolat miatti vitatkozás gyakorisága. Számos konfliktus adódhat a strukturális családterápiás iskola teoretikusai által hangsúlyozott alrendszerek és családi szerepek zavaraiából is. Az egyik legjellemzőbb szerepek közötti konfliktus a nők családi és munkahelyi szerepeinek összehangolására vonatkozik. Természetesen az anyák érzik legjobban ennek súlyát, de a szerepkonfliktus és annak feloldatlansága kihat az egész családi rendszerre. A családi kapcsolatrendszer minden viszonylatában (szülő-gyermek, szülő-szülő, gyermek-gyermek, szülő-nagyszülő, stb) adódnak egyet nem értések, ellentétek és viták, jelen kutatásban viszont a párkapcsolatban élő felek közötti konfliktusokra fókuszálok – bár ezek forrása lehet a többi családtaggal való viszony.

A fentiekre reflektálva két jelentős tényezőre hívom fel a figyelmet: 1.) a családi konfliktusok rendkívül komplex rendszeréből vizsgálatomban csak a diádokra, a párkapcsolati nézeteltérésekre fókuszálok; 2.) bár a kutatás megközelítése tartalmaz lélektani elemeket, alapvetően a konfliktusok egzaktabb és tudatosult formáival foglalkozok.

Egy másik fontos megkötés a fogalom használatában, hogy kutatásomban megkülönböztetem a konfliktust a családon belüli erőszaktól. Nyilvánvalóan a kapcsolati erőszak, a partner bántalmazása nem választható le élesen a fogalomkörrel, de kutatási módszerek, mérőeszközök választásában más megközelítést igényelne. A családon belüli erőszakra vonatkozóan készültek felmérések (Tóth, 2003), azonban ezekben a mérőeszközökben (Conflict Tactics Scale, CTS) hangsúlyosabban jelennek meg a destruktív reakciók a konfliktusra. Kutatásomban ezért olyan mérőeszközt választottam (lásd 60-61. o.), mely alkalmas a konstruktív konfliktuskezelési stílusok felmérésére is.

⁹ Az egyén nem tudja feladni a szülői család kötelekeinek kizárólagosságát és elköteleződni egy partnerkapcsolatban.

2. Elméleti háttér és korábbi kutatási eredmények

2.1. Elméleti irányzatok

A továbbiakban három olyan elméleti megközelítés rövid bemutatása következik, melyek hozzájárulnak a párkapcsolat felbomlásának magyarázatához. A mikroökonómia területéről importált beckeri elmélet elemei a korábbi kutatásokban leginkább a stabilitás szociodemográfiai háttérének vizsgálata során jelennek meg; a társadalmi csereelmélet szociálpszichológiai-szociológiai megközelítése okán talán a leggyakrabban alkalmazott elméleti keret a válás szociológiai vizsgálatában; míg a viselkedélmélet, az interakciókutatás hagyományai a legkevésbé jelennek meg a családszociológiai irodalomban, inkább a pszichológiai vizsgálatok tárgykörét gazdagítják.

2.1.1. Becker közgazdasági elmélete

Gary S. Becker elmélete a házasságról és a válásról az első családi étellel foglalkozó közgazdasági megközelítés, mely számos bírálatot kapott közgazdászoktól és szociológusoktól (Foster, 1993; Hannan, 1982; Westley, 2012). A családokat érintő társadalomtudományi kutatásokra tett hatása vitathatatlan. Ahogy egyik kritikusa fogalmazott: „ötletei alakították az eszközöket, amiket használunk, a kérdéseket, amiket felteszünk és a válaszokat, amiket adunk” (Pollak, 2003: 2). Becker házassági életkorra, a felek jövedelmekülönbségeire, a női munkavállalásra, a házasság-specifikus tőkére vonatkozó hipotézisei több szociológiai tanulmány (Duncan – Hoffman, 1985; Huber – Spitze, 1980; Lehrer – Chen, 2013) elméleti kiindulópontjául szolgáltak.

Nézete szerint a közgazdasági elmélet – konkrétan a racionális döntések elmélete – minden viselkedés vizsgálatához alkalmazható keretet adhat, akár piaci vagy nem-piaci cselekvésről legyen szó (Becker, 1974). A közgazdasági elemzés alapvető eszközeit – mint a költség-haszon elemzés, a piacelemzés – alkalmazta a házasság területére vonatkozóan. A házasságkötési, illetve válási döntések Becker szerint leírhatók költség-haszon fogalmakkal és a felek racionális választásával:

...az egyén akkor dönt a házasság mellett, ha a házasság várható haszna meghaladja a nőtlen-ségből, illetve férjezetlenségből vagy egy megfelelőbb partner utáni további keresgéléstől várható hasznot. Ehhez hasonlóan, az ember akkor adja fel házasságát, ha annak a várható

haszna, hogy egyedül él vagy másik házastársat keres, meghaladja a válásból fakadó veszteséget, beleértve azt a veszteséget, melyet a gyermekeitől való elválás, a közös vagyon megosztása, a perköltség stb. okoz (Becker, 2001: 139).

Tehát részben a felek haszonmaximalizálásban látja a magyarázatot a kapcsolatban maradás vagy annak megszakítása melletti döntésben. Ennek mentén fogalmazza meg a házasság-specifikus tőkével kapcsolatos feltevését, miszerint az együtt élés során a pár egyre több olyan tőkét „termel”, ami értékesebb a kapcsolat fennállása esetén (Becker, 1974). Ilyen tőke lehet az egymás jobb megismerése, a közös vagyon, de a családban lévő gyermekek is. Becker szerint a házasság-specifikus tőke gyarapodásával csökken a válás esélye. Ebből következik egyrészt, hogy a régebb óta együtt élő pároknál kisebb a válás kockázata; másrészt, hogy a gyermektelen párok gyakrabban bontják fel kapcsolatukat, mint a gyermekesek (Becker és mtsai, 1977).

A nők munkavállalásával Becker szerint a házastársi szerepek differenciáltságával és specializáltságával együtt csökken a felek házasságból fakadó haszna is, valamint saját jövedelemmel rendelkező nőknél kisebb költséggel jár egy esetleges válás. Ezért az olyan családokban, ahol a nő fizetett munkát vállal, emelkedik a válás esélye (Becker és mtsai, 1977).

Becker álláspontja szerint a házassági piacnak – akár elfogadjuk, akár nem – részesei vagyunk:

...mivel sok ember keres párt, azt mondhatjuk, hogy van egy házassági piac: mindenki a lehető legjobbat keresi, feltételezve, hogy a piacon mindenki más ugyanezt teszi. Az emberek házasságokba rendeződését egyensúlyi elrendeződésnek nevezzük, amennyiben azok, akik nem léptek házasságra, nem is tudnának összeházasodni, és nem tudnák egymást jobb helyzetbe hozni (Becker, 2001: 139).

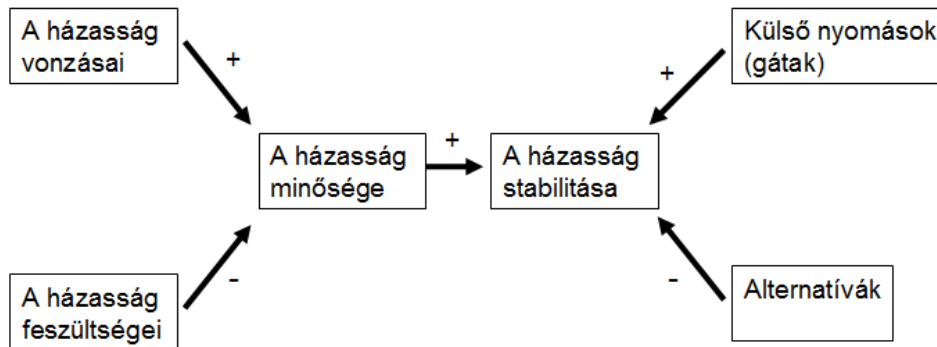
Az optimalizáló döntések elmélete szerint a racionális döntés egyik alapfeltétele, hogy a cselekvőnek legyen információja a megvalósítható alternatívákról, a szituáció oksági szerkezetéről, vagyis az egyes alternatívák következményeiről (Szántó, 1998). Becker házassági életkorra vonatkozó hipotézise éppen erre az információhiányra épül: azok, akik kevés időt fordítanak a partnerük megtalálására (azaz fiatalon kötnek házasságot) nem rendelkeznek elegendő ismerettel a házassági piacról, így nagyobb az esélye, hogy nem megfelelő partnert választanak, ezért magasabb a válás valószínűsége is (Becker és mtsai, 1977).

2.1.2. Társadalmi csereelmélet

A társadalmi csereelmélet az egyik legtöbbet idézett elméleti nézőpont a párkapcsolati instabilitással foglalkozó kutatásokban. Thibaut és Kelley (1959) eredeti elméletét először Levinger alkalmazta a családi élet viszonyaira. Miért maradnak együtt egyes párok, míg mások, akik hasonló minőségű kapcsolatban élnek, elválnak? Levinger szerint a házasság sikerét vagy sikertelenségét három fő tényező határozza meg: egyrészt a házasság vonzásai, a kapcsolat megtartásából való hasznok (pl.: érzelmi biztonság, társadalmi státusz), másrészt a kapcsolat megszakítását nehezítő gátak (pl.: társadalmi és vallásos normák, anyagi kérdések, kötelességérzet a partner, a gyermek, a tágabb család iránt), harmadrészt a vonzó alternatívák (Levinger, 1965, 1976). Az elmélet szerint a válás valószínűsége akkor a legnagyobb, ha kevés előny származik házasságból, gyengék a gátak, melyek megakadályozzák a házasság felbomlását, valamint csábítóak a kapcsolat alternatívái (5. ábra). A gátak olyan hatótényezők, melyek „lélektani visszahúzó erőként” működnek, s lehetnek anyagi, szimbolikus vagy érzelmi természetűek (Bognár – Telkes, 1986: 25). Bár a gátak között szerepelnek külső tényezők, elsősorban ezek szubjektív megélése bír jelentőséggel a válásról való döntésben.

Lewis és Spanier a házasság fenntartásából fakadó hátrányokkal kiegészítve Levinger fogalomrendszerét, megalkotta a csereelmélet házasságtipológiáját. A kapcsolat minőségének és stabilitásának dimenziói mentén csoportosították a családokat: elégedett és stabil; elégedetlen és instabil; instabil, de elégedett; elégedetlen, de stabil (Lewis – Spanier, 1979). A házasság vonzásai és feszültségei a kapcsolat minőségét határozzák meg, ami a külső nyomások és alternatívák mellett hatással van párkapcsolati stabilitásra. Ennek alapján Bodemann és munkatársai megkülönböztettek egy elégedettségi szintet (a kapcsolat minősége és az interakciókból származó előnyök mértéke) és egy kötődési szintet (a kapcsolatbomlás felé mutató alternatívák és az azt megakadályozó korlátok) és amellet érveltek, hogy a stabilitást elsősorban nem az elégedettségi szint befolyásolja (Bodemann és mtsai, 2006).

5. ábra - A házassági stabilitást meghatározó tényezők
(Lewis – Spanier, 1979)

A párkapcsolat típusát a fenti tényezők együttesen határozzák meg: egyrészt találkozhatunk rossz minőségű, de mégis stabil kapcsolatokkal, ahol kevés előny jár a kapcsolat fenntartásával, de erős gátak hatnak a felbontás ellen, alternatívák nélkül; másrészt láthatunk viszonylag elégedett párokat, akik a még jobb alternatíva vonzása miatt kapcsolatukat felbontják. A csereelmélet fogalmai alapján Bognár és Telkes három kapcsolat-típust határoztak meg: 1. „üres kagyló”, amikor a feleket már semmi nem vonzza egymáshoz, a kapcsolatot a gátak tartják össze; 2. az „erősen összetartó” kapcsolatoknál mind a házasság minősége, mind az gátak visszatartó ereje az együttmaradás felé mutat; 3. a gátak hatása nem érvényesül, csak a kapcsolat előnyei tartják együtt a két felet (Bognár – Telkes, 1986).

Karney és Bradbury a társadalmi csereelmélet pozitívumaként emelik ki, hogy a modellbe építhetők makro- és mikroszintű változók is. A kapcsolat felbontását akadályozó gátak lehetnek különböző társadalmi normák, de lehetnek az egyén szintjén megjelenő szubjektív tényezők, mint például az egyedüllétől való félelem. Az elmélet további előnyeként említik, hogy egyértelmű különbséget tesz a párkapcsolati minőség és stabilitás között (Karney – Bradbury, 1995).

A válás közgazdasági megközelítésében és a társadalmi csereelméletben is megjelenő előnyök és hátrányok mérlegelése kapcsán fontos kiemelni, hogy Cseh-Szombathy a válások számának emelkedésének és az élettársi kapcsolatok elterjedésének okát egyaránt a racionalizálódásban látta. Eszerint a célszerűség elvének terjedése áll e folyamatok háttérében (Cseh-Szombathy, 1979). Mások viszont úgy tartják, hogy ezen megfontolás nem minden kapcsolati formára érvényes. Az egyéni érdekeket előtérbe helyező,

szerződésre épülő házasságokban és az együttélésben érvényes az adok-kapok egyensúlya, de a szövetségre épülő házasságokban a szolidaritás és a feltétel nélküli segítségadás felülírja az adok-kapok egyensúlyának szabályát és ez az egyensúly csak hosszú távra tűnik érvényesnek (Clark – Jordan, 2002; Horváth-Szabó, 2003).

2.1.3. Viselkedélmélet

A csereelmélettel azonos gyökerekkel is rendelkező, de hangsúlyosan mikroszintű elemzésekre épülő viselkedélmélet a különböző viselkedések interperszonális cseréjére fókuszál. Ez a kutatási irányvonal a problémamegoldó folyamat során megnyilvánuló viselkedésformákra összpontosított és leginkább az a feltevés vezérelte, hogy a jutalmazó és pozitív viselkedés növeli a házasság minőségét, míg a büntető és negatív viselkedés ellenkező irányba hat (Karney – Bradbury, 1995). Fontosnak tartom megemlíteni, hogy a társadalmi csereelmélet a párkapcsolati konfliktusok, feszültségek és a stabilitás között közvetett hatást feltételez, ezzel szemben a viselkedélméletek a stabilitásra kifejtett közvetlen befolyást is vizsgálták. A házastársi interakciók vizsgálatán alapuló elmélet elsősorban John M. Gottman, pszichológus nevéhez fűződik. Gottman a csereelmélettel szemben azt a kritikát fogalmazza meg, hogy az egyén percepciójával foglalkozik (hogyan látja a kapcsolat vonzásait és feszültségeit, valamint az alternatívákat és gátakat), nem pedig az akciókkal (Gottman, 1982). Kutatásai során az ún. „szeretetlaborjába” beköltöző párok interakcióit vette videóra és elemezte. Megfigyelései alapján rámutatott néhány negatív interakcióra, melyek nagyobb mértékben jelezték előre a kapcsolatbomlást, mint mások – ezeket az apokalipszis négy lovasának nevezte: a kritika, a megvetés, a védekezés és a falépítés (Gottman, 1993).

A párkapcsolati instabilitás különös irányát képviseli Gottman. A korábbi kutatásokban jellemzően a válás rizikófaktorait azonosították, Gottman és munkatársai ezzel szemben arra vállalkoztak, hogy előre jelzik, melyik pár fog elválni és melyik nem (Gottman, 1991, 1993; Gottman és mtsai, 1998; Gottman – Driver, 2005). Eredményeikre hivatkozva a korábbi kutatási és családterápiás gyakorlatok megváltoztatásának igényével léptek fel (Gottman, 2000) és tanulmányaik jelentős visszhangra találtak mind a szakemberek körében, mind a populáris médiában. Eredményeikkel való határozott kiállást azonban jelentős kritikák kísérték, melyek elsősorban módszertani kérdésekre irányították a figyelmet. Stanley és munkatársai kritikái között szerepel az extrém mintavétel

eljárás, a kontroll-változók hiánya, az alkalmazott mérőeszköz validitási kérdése (Stanley és mtai, 2000).

A párkapcsolati konfliktusokra és konfliktuskezelésre vonatkozó kutatások többnyire nem követik a gottmani vizsgálatok laboratóriumi módszertanát, azonban bizonyos fokig viszonyítási pontként jelenik meg (Conger és mtai, 1990; Kurdek, 1995, 1998; Wagner – Weiss, 2007).

2.2 Korábbi kutatási eredmények

A következő pontokban bemutatott eredmények döntő többségében külföldi (főként amerikai és nyugat-európai) kutatásokból származnak. Néhány hazai vizsgálat célkitűzései között is szerepelt a válást, a családi instabilitást meghatározó tényezők elemzése, azonban ezek alapvetően a szociodemográfiai háttérváltozókra korlátozódtak, a gátak és alternatívák, valamint a konfliktusok témaköre ezekben csak elvétve jelent meg. Bukodi és Róbert 1992-es adatok alapján vizsgálta a családbomlásra ható szociodemográfiai tényezők szerepét (Bukodi – Róbert, 2003), Földházi doktori disszertációjában az első házasságukat felbontó pároknál vizsgált hasonló változókat 2002-es adatokra támaszkodva (Földházi, 2009). A konfliktusok és a vitakultúra fejlettségét a családi kohézió szempontjából az Életünk fordulópontjai 2002 és 2005 adatai, valamint interjúk alapján vizsgálta Szél doktori disszertációja (Szél, 2011).

2.2.1. Szociodemográfiai és életpálya változók és a párkapcsolati instabilitás

A párkapcsolati instabilitás háttérében álló szociodemográfiai tényezők tárgyalása előtt fontosnak tartom kiemelni az életút során megsokszorozódott, kulturálisan és jogilag legitimált választási lehetőségek kérdéskörét. Vaskovics több tanulmányában is bemutatta, hogy a társadalmi modernizáció és a strukturális differenciálódás nyomán az opciók száma gyarapodik, ami a párkapcsolatok kialakulásának és fejlődésének megváltozott keretfeltételeket ad (Vaskovics, 1996, 2002). Nincs már tipikusnak mondható életút, az individualizáció következtében egyéni választások mentén „összebarkácsolt” (Beck – Beck-Gernsheim, 1993) vagy módosított életutakról (Kohli, 1993) beszélhetünk. Az egyén részben személyes döntése, részben kényszerítő körülmények hatására különböző opciók közül választ: tartós párkapcsolatra lép valakivel, vagy a szingli életmódot választja; házasságot köt vagy élettársi kapcsolatban él; vállal gyermeket vagy sem; közös háztartás vagy LAT-kapcsolat; hosszantartó párkapcsolat vagy válás/különválás; ha elvált, akkor új kapcsolat létesítése vagy sem – ha igen, milyen? (Vaskovics, 1996). Az egyéni döntések mentén a családi formák pluralizációját – vagy inkább a különböző formák szélesebb körben való elterjedését és ennek következményeit több hazai tanulmány is tárgyalja (Somlai, 1999; Somlai – Tóth, 2002; Vaskovics, 2002). Mivel különös fontossággal bírnak a leírt változások, ezekre tekintettel kell len-

nünk a szociodemográfiai és szocioökonómiai változók családi instabilitásra gyakorolt hatásának tárgyalásakor.

A válással, családi instabilitással foglalkozó tanulmányok közül külön is meg kívánom említeni Kalmijn és Poortman (2006) érdekes vizsgálatát, mivel a válási döntés meghozatalát vizsgálva ugyanarra a kapcsolati fázisra vonatkozott, mint az én kutatásom és megjelentek benne továbbá a válás nemi különbségei is. Munkájukban a korábbi tanulmányoktól eltérően megkülönböztették a „férfi válását”, a „nő válását” és a „közös válást” annak függvényében, hogy ki kezdeményezte a kapcsolat felbontását. Tanulmányukban négy fő kockázati tényező és a felek válási szándéka, a válás kezdeményezése közötti kapcsolatot vizsgálták retrospektív adatokon. A vizsgált rizikófaktorok főként Becker hipotézisei mentén: a nő munkavállalása; a háztartás anyagi helyzete; a gyermekek jelenléte és az összeillés foka (quality of the match). A kutatás nem csak a válás tényét, hanem bizonyos szempontok szerint a válás „hogyan”-ját is a fókuszba helyezte. A párkapcsolati stabilitásra vonatkozó kutatásokban számos szociodemográfiai változó hatását vizsgálták. A legfontosabb eredményeket igyekszem a következőkben összefoglalni.

A szülők válása

A párkapcsolati instabilitásban fontos szerepet játszanak a szülői család jellemzői. Azoknak, akik egy válással érintett családban nőttek fel egyrészt kevesebb lehetőségük van elsajátítani a sikeres párkapcsolathoz szükséges szerepeket és készségeket, másrészt a szüleiknél láthatták, hogy a házasság felbontása megfelelő kiút lehet egy boldogtalan kapcsolatból. A válás generációk közötti hatását több tanulmányban is leírták, miközben rámutattak arra is, hogy a hatás nem túl erős és elsősorban a nőknél kimutatható. (Amato, 1996; Bumpass és mtsai, 1991; Feng és mtsai, 1999; Keith – Finlay, 1988). Felhívták arra is a figyelmet, hogy a szülők és a válaszadók válása közötti kapcsolatot számos egyéb tényező befolyásolja.

Keith és Finlay a szülők családi állapotának hatását vizsgálták többek között a gyermek későbbi válási valószínűségére vonatkozóan. Azoknál a férfiaknál, akiknek anyja több mint 12 iskolai osztályt végzett, a vizsgált független változók (szülők elváltak-e; házasságkötési életkor; iskolai végzettség; kor) közül csak a házasságkötéskor betöltött életkor hatása volt szignifikáns. Az alacsonyabb iskolai végzettségű anyák fiainál a szülők válása statisztikailag szignifikáns, de nagyon gyenge hatással volt a saját válására. A modellben az életkor hatása mellett szintén a házasságkötéskor betöltött

életkor magyarázza a variancia legnagyobb hányadát. A nőknél éppen az ellentettjét találták: a magasabb iskolai végzettséggel rendelkező anyák gyermekeinél erősebb kapcsolat mutatkozott a szülők és a saját válása között, mint az alacsonyabb iskolai végzettségű anyák lányainál (Keith – Finlay, 1988). A szülői család szerkezetére vonatkozóan Bumpass és munkatársai kutatása felhívja arra a figyelmet, hogy a különböző okok miatt felbomlott családok eltérő hatással lehetnek a gyermek válási kockázatára. Növeli a családbomlás esélyét, ha a szülők sohasem éltek együtt vagy elváltak, azonban azok a nők, akiknek gyermekkorukban meghalt valamelyik szülője, kevésbé érintettek a válásban. Rámutattak továbbá, hogy a házasságkötéskor betöltött életkor, az iskolai végzettség és a házasság előtti együttélés közbejövő változóként jelennek meg (Bumpass és mtsai, 1991). Amato vizsgálatának kiindulópontjául éppen ezt az oksági kapcsolatot választotta, a szülői család felbomlásának hatását vizsgálta a leszármazottak válására három tényező(csoport) közvetítésével, kontrollálásával: életesemények és szocioökonómiai változók, válással szembeni attitűd és interperszonális viselkedési problémák. A legerősebb szülői hatás akkor érvényesült, ha mindkét fél szülei elváltak. A vizsgált kockázati tényezők közül az interperszonális viselkedés mutatott erős összefüggést mind a szülői, mind a leszármazotti válással (Amato, 1996). Feng és munkatársai is azt találták, hogy a szülők válása befolyásolja a megkérdezett válási döntését, azonban csak a nőknél volt szignifikáns a hatás. Az ő kutatásukban is az elsődleges közbejövő változó a házasságkötéskor betöltött életkor volt, ami a nőknél elfedte a szülői válás és az iskolai végzettség hatását is (Feng és mtsai, 1999). Néhány vizsgálat szerint a válás generációk közötti átadása időben állandónak tekinthető (Li – Wu, 2008; Teachman, 2002). Ezzel szemben Amato és Keith majdnem 100 tanulmányt magába foglaló metaanalízisében azt találta, hogy a szülők válásának negatív hatása a leszármazottak jóllétére idővel gyengül (1991) és erre utaltak Wolfinger kohorszvizsgálatai is (1999, 2011).

Hazai adatokat vizsgálva Földházi a családi háttérrel kapcsolatban azt találta, hogy növeli a megkérdezett válási kockázatát, ha nem mindkét szülőjével nevelkedett, valamint csökkenti a válás esélyét, ha nem egyedüli gyermekként nőtt fel. Ez utóbbi hatás a 2 vagy több testvérrel nevelkedők csoportjában volt szignifikáns (Földházi, 2009).

Együttélés a házasság előtt, családforma

A válás kockázati tényezői közül az egyik legnagyobb vita a házasság előtti együttélés szerepét övezi. A családi instabilitásra vonatkozó korai kutatások eredményei egybehangzóan azt tükrözik, hogy a házasságkötés előtt együttélő pároknál magasabb volt a válás kockázata (Bumpass és mtsai, 1991; Teachman – Polonko, 1990). Néhány vizsgálat eredménye arra utal, hogy az együttélés hatása csak bizonyos körülmények között érvényesül: ha nem a későbbi házastárssal, hanem más partnerrel élt együtt (Teachman, 2003), ha házasság előtti terhességgel járt együtt (Tach – Halpern - Meekin, 2009). A 2002-es hazai adatok is arra utalnak, hogy a házasság előtti együttélés növeli a válás valószínűségét (Földházi, 2009).

A kohorszvizsgálatok ellentmondó eredményekről számolnak be: Schoen azt találta, hogy az idősebb nők körében a házasság előtti együttélés emelte a válás kockázatát, a fiatalabbaknál csökkent a kapcsolatbomlás valószínűsége (Schoen – Weinick, 1993); ezzel szemben egy későbbi kutatás szerint a házasság előtti együttélés és a válás közötti kapcsolat nem változott (Teachman, 2002). A tényező vizsgálatát jelentős mértékben befolyásolják az elmúlt évtizedekben lezajlott folyamatok, ami folytán az élettársi kapcsolat természetessé vált úgy is mint „próbaházasság”, de úgy is mint a házasság alternatívája (Somlai, 2013). 2009-ben a 18-50 év közötti férfiak és nők mindössze 10%-ánál jelent meg preferált formaként az előzetes együttélés nélküli házasság (S. Molnár, 2010). A kérdést tárgyalva Földházi felhívja a figyelmet arra is, hogy a házasság első kapcsolati formaként való választása mögött egyre inkább vallásos vagy egyéb meggyőződések állnak (Földházi, 2009). Dush és munkatársai szerint két perspektívából lehetséges magyarázni az együttélés és a válás kapcsolatát. A szelekciós nézőpont szerint az együttélést választó személyek különböző szociodemográfiai tényezők tekintetében eltérnek az együttélés nélkül házasodóktól és ezek a különbségek növelik a válás kockázatát. Ebből a kiindulópontból azt várhatjuk, hogy a házasság előtti együttélés általánossá válásával csökken a családbomlással mutatott kapcsolat, hiszen csökken a szelekciós hatás. A másik perspektíva az „együttélés tapasztalata”, miszerint a házasság előtti együttélés nyitottabbá teszi a feleket a válás elfogadására. Az együttélés egyrészt azáltal csökkentheti a későbbi házasság minőségét és stabilitását, hogy gyengíti az élet-hosszig tartó házasság normájába vetett hitet (Amato – Rogers, 1999; Axinn – Thornton, 1992), másrészt emelheti a házassági diszfunkciók előfordulását azáltal, hogy elősegíti az egyéni attitűdök és viselkedések érvényesülését, melyek sokszor ellentétesek a közös érdekekkel (Bennett és mtsai, 1987).

Eszerint a szociodemográfiai változóktól és a kohorszhatástól függetlenül megfigyelhető az együttélés és a válás közötti összefüggés. Az elemzett adatok az együttélés tapasztalata perspektívát támogatták (Dush és mtsai, 2003). Ez azt jelenti, hogy a házasság előtti együttélés elterjedésétől függetlenül rizikófaktorként érdemes kezelni ezt a tényezőt. Megjegyzendő továbbá, hogy a házasság előtti együttélést választók és nem választók arányának megfordulásánál a szelekciós tényező nem tűnik el, hanem a másik csoportnál érvényesül – ha nem is szociodemográfiai jellemzők, hanem értékrendbeli különbségek mentén.

Eddig a házasságokról volt szó, melyeket vagy megelőzött az együttélés vagy anélkül kötötték össze a felek az életüket. Az együttélés azonban – amint erre utaltam korábban – nem csak a házasság tesztjeként jelenik meg, hanem annak alternatívájaként is. Az élettársi együttélés mint kapcsolati forma elterjedése ellenére a legtöbb családi instabilitással foglalkozó kutatás a házasságokra szorítkozik. Csak néhány vizsgálat célozza közvetlenül az élettársi kapcsolatban és a házasságban élők instabilitására ható tényezők összehasonlítását. A párkapcsolati instabilitás családforma (házastárs vagy élettárs) szerinti vizsgálatok egybecsengően arról számolnak be, hogy a házasságban élők kapcsolatai stabilabbnak bizonyulnak, mint az élettársi kapcsolatban élő pároké (Brines – Joyner, 1999; Kalmijn és mtsai, 2007; Pongrácz, 2009).

Házasságkötéskor / a párkapcsolatba lépéskor betöltött életkor

A házasságkötéskor betöltött életkorra többen úgy utaltak, mint a házasság felbomlásának egyik legjobb előrejelzőjére. Számos tanulmány egyöntetűen mutatja, hogy a fiatalon kötött házasság magasabb válási kockázatot jelent (Bumpass és mtsai, 1991; Keith – Finlay, 1988; Teachman, 2002). Az összefüggésre vonatkozóan egy jellemző magyarázat, hogy a korai házasságot kötők kevesebb időt fordítanak a megfelelő partner keresésére, feltehetően kevésbé felkészültek a házassági szerepekre (Becker és mtsai, 1977; Lee, 1977). A csereelmélet keretéből kiindulva magyarázható a gyengébb gáttal és az erősebb alternatívákkal. Fiatalon kötött házasság esetén viszonylag magasabb az újrarahasodás esélye egy esetleges válás esetén a házasság első éveiben (Booth – Edwards, 1985). A korai házasságokkal kapcsolatban többen felhívták a figyelmet azokra az élethelyzetekre, melyek „kikényszerítik” a házasságot, például korai terhesség, menekülés a rossz családi körülmények elől egy új életbe (Amato, 1996). Becker hipotéziseit vizsgálva Huber és munkatársai azt találták, hogy a házasságkötés életkora negatív hatással van a válási hajlandóságra a nőknél, de a férfiaknál nem találtak szignifi-

káns kapcsolatot (Huber – Spitze, 1980). Booth és Edwards (1985) kutatása alapján láthatjuk, hogy nem csak a korai, hanem a későn kötött házasságok is sérülékenyebbek, de erre már Becker úttörő munkája is utalt (1977). A kérdés, hogy a házasságkötéskor betöltött életkor és a válás kockázata között lineáris vagy a néhány tanulmányban bemutatott U-alakot formáló összefüggés van, a házasságkötési életkor emelkedése miatt kiemelten fontos. Több újabb elemzés is arra utal, hogy nem támasztható alá a „kései” házasságot kötők magasabb válási kockázata (Lehrer, 2008). A magyar adatok is azt mutatják, hogy a házasságkötés életkora befolyásolja a válás valószínűségét. Az „Életünk fordulópontjai” 2001/2002-es adatai alapján is az látszik, hogy a 18 év alatt kötött házasságoknál megnő a válás kockázata, az idősebb korcsoportoknál fokozatos csökkenést tapasztalható (Bukodi – Róbert, 2003; Földházi, 2009).

Mindez arra utal, hogy ez a két évtizede legerősebb prediktornak mutató tényező hatása és hatásmechanizmusa is változik. Az Egyesült Államokban az elmúlt 2 évtizedben a 35-44 éves nők körében megduplázódott azok száma, akik valaha élettársi kapcsolatban éltek. Továbbá elmondható, hogy a férfiak (82%) és a nők (75%) nagy arányban választják első kapcsolati formaként a házasság nélküli együttélést. Ez az arány az alacsony iskolai végzettségűeknél mindkét nem esetén 90% körüli (Manning és mtsai, 2013). A népszámlálás adatai szerint Magyarországon a 30 év alattiak körében a párkapcsolatban élő nők 57%-a a házasság nélküli együttélést választja (KSH, 2011). A 25-30 éves életkorban (vagy később) kötött első házasság tehát nem feltétlenül jelenti, azt hogy több időt fordítottak a felek a pár megtalálására, hiszen a párok jelentős része több éves együttélést követően dönt a házasságkötés mellett. Beckerhez hasonlóan Brüderl és Kalter is kiemelkedő tényezőnek tartja, hogy a feleknek mennyire volt lehetősége egymást megismerni. Ebből kiindulva azt javasolták, hogy a házasságkötéskor betöltött életkor mellett két további időpontot is érdemes vizsgálni: mióta ismerik egymást, mióta élnek együtt (Brüderl – Kalter, 2001). Ez javíthat valamelyest a kép élességén, azonban csak az aktuális párkapcsolatra vonatkozik.

Gyermekek a párkapcsolatban

A gyermek születése sok mindent megváltoztat a család életében. Az új életszakaszhoz új szerepek, új feladatok tartoznak és ezért szükségessé válik a régiék újragondolása, átrendezése. Ezek a változások kihatással lehetnek a családi folyamatokra, a párkapcsolati minőségre és stabilitásra is. Számos kutatás igazolta, hogy a gyermeket nevelő pároknál kisebb a válás esélye, mint a gyermektelen pároknál, különösen erős ez a kapcs-

lat, ha a gyermek fiatal (Becker és mtsai, 1977; Heaton, 1990; Kalmijn, 1999). Becker és a házasság mikroökonómiai megközelítése nyomán úgy tekinthetünk a gyermekekre, mint házasságspecifikus tőkére. Ami – mint minden ilyen tőke – össze is köti a feleket, hiszen nagyobb értéket képvisel a családban, mint azon kívül. A társadalmi csereelmélet családi instabilitásra való alkalmazásánál a gyerekek a kapcsolat felbontását akadályozó tényezőként jelentek meg (Levinger, 1976; Lewis – Spanier, 1979). A gyermekek tehát mindkét félnél megnövelik a válás költségeit. A gyermek léte a nőknél Poortman szerint azért mutatkozik stabilizáló tényezőként, mivel egy válás esetén az egyszülős háztartás fenntartása komoly anyagi kihívásokat jelent. Sőt, a nők munkaerő-piacon való elhelyezkedési esélyei is csökkennek (2000). A férfiaknál sok esetben együtt jár azzal is, hogy a gyermeküket a válás után csak ritkábban láthatják és gyengül az apa-gyermek kötelék. Így náluk sokkal nagyobb veszteséggel jár a családbomlás, mint a gyermektelen férfiaknál (Kalmijn, 1999).

A gyermek életkorára vonatkozólag Huber és Spitze tanulmányukban arra mutattak rá, hogy a 6 év alatti gyermek a férjéknél csökkenti a válás hajlandóságot, míg a 7-11 éves korú gyermekes nőknél növekszik a válás kockázata (Huber – Spitze, 1980). Heaton kutatása alapján elmondható, hogy a fiatal gyermek stabilizáló ereje a legerősebb. Azoknál a családoknál, ahol már csak idősebb (kamaszkorú) gyermekek vannak, a válás kockázata megnő és hasonló értéket mutat, mint a gyermektelen pároknál. A legstabilabb időszak, amikor a gyermekek elérik a nagykorúságot (Heaton, 1990). Bukodi és Róbert magyar adatokon is hasonló mintázatot talált (Bukodi – Róbert, 2003). Földházi a gyermekek számát és a legfiatalabb gyermek életkorát összevont változóként vizsgálta, s ez alapján az látszik, hogy a legmagasabb a válás kockázata a gyermektelen pároknál, valamint az egygyermekes családoknál. Megfigyelhető továbbá, hogy a magas gyermekszám is emeli valamelyest a válás esélyét (Földházi, 2009).

A gyermek jelenlétének hatását nagymértékben befolyásolhatja, hogy milyen gyermekvállalási motivációk vezérelték a szülőket. Kirkpatrick által leírt motiváció-típusok mai megfelelői (Tóth, 2012) között több olyan tényezőt is láthatunk, amikor a gyermek vállalása valamilyen (anyagi, kapcsolati, intraperszonális) hiány pótlására hivatott. Földházi is utal rá, hogy a tervezett gyermekek esetén is előfordul, hogy a szülők a kapcsolatuk megerősödését, illetve egyéb problémák megoldását várják a gyermektől (Földházi, 2009).

A korábbi instabilitásra vonatkozó kutatásokban rizikófaktorként jelent meg a házasság előtti terhesség, illetve a gyermek házasságon kívül való születése (Teachman, 1983).

Ez a hatás Bumpass vizsgálatában a házasságkötés életkorára, az iskolai végzettségre kontrollálva eltűnik (Bumpass és mtsai, 1991), azonban a GGS (Generations and Gender Survey) orosz almintáját vizsgálva Jasilioniene számos kontrollváltozó modellbe építésével is szignifikáns hatását mutatja ki a házasság előtti terhességnek, illetve gyermekszülésnek (Jasilioniene, 2007).

A házasságon kívül született gyermekek kérdésével bizonyos szempontok alapján párhuzamba állíthatjuk az újránházasodott családokat, ahol az előző párkapcsolatból gyermek is született. A válások és újránházasodások általános elterjedésével egyre gyakrabban találkozunk ilyen mozaik családokkal, ami a rokonsági kapcsolatokat rendkívüli módon átrendezi. Az első és a további családformák változatossága miatt rendkívül sokszínű kép mutatkozik, ha a mozaik családok típusait szeretnénk meghatározni: az előző kapcsolat egyik vagy mindkét fél részéről élettársi együttélés vagy házasság volt; a jelenlegi kapcsolat élettársi vagy házastársi kapcsolat; született-e gyermek az előző kapcsolat(ok)ban; született-e közös gyermekük; stb. (Sweeney, 2010; Tóth – Dupcsik, 2007).

Szocioökonómiai státusz (SES)

Az instabilitás és a szocioökonómiai státusz kapcsolatát leginkább a felek jövedelme, a jövedelmi arányok, a munkaerő-piaci helyzet és a párok képzettségi mutatói alapján próbálták megragadni.

A válások száma növekedésének egyik makrotársadalmi magyarázata a *női munkavállalás* elterjedése és általánossá válása. A hipotézis miszerint a nők munkavállalása destabilizálja a párkapcsolatot, szociológiai és gazdasági gyökerekkel is rendelkezik: a specializált és differenciált házastársi szerepek alapozzák meg a házasság stabilitását (Becker és mtsai, 1977; Parsons, 1949). A nők munkavállalásával egyrészt csökken a szerepek differenciáltsága, másrészt egyenlőbbek lesznek a hatalmi viszonyok. A fizetett munkán keresztül már a nő is hozzájárul a családi kasszához, és a saját fizetés által megteremtődik az önálló egzisztencia lehetősége az esetleges válás után – ezt nevezte Ross és Sawhill függetlenség (independence) hatásnak (1975). Több újabb kutatás eredményei vegyes képet mutatnak az összefüggés erőssége, sőt iránya tekintetében is (Rogers, 2004; Sayer – Bianchi, 2000). Amato két fontos tényezőt emelt ki a női munkavállalással kapcsolatban: 1. elősegíti a kapcsolatból való kilépést, de ez az összefüggés csak a boldogtalan pároknál figyelhető meg; 2. hatása kétirányú. Egyrészt hozzájárul a párkapcsolati konfliktusok szaporodásához, másrészt javítja a párkapcsolat minő-

ségét az anyagi nehézségek elkerülése révén. Ez a két hatás kioltja egymást (Amato, 2010). Huber és Spitze vizsgálata alapján azonban sem a férj, sem a feleség abszolút keresetének nincs hatása a válási hajlandóság alakulására, továbbá a jövedelmek egymáshoz viszonyított aránya sem befolyásolja számottevően azt. A nők munkatapasztalatát (hány évet dolgozott az elmúlt 10 évben) vizsgálva azonban összefüggés mutatkozott a párkapcsolati instabilitással mindkét nem esetén (Huber – Spitze, 1980). Kalmijn és Poortman vizsgálatában azt találták, hogy amennyiben a nő dolgozik, gyakrabban kezdeményezi a válást, mint a férfi. Ez arra utal, hogy a munkavállalás függetlenítheti a nőket, ami csökkenti a párkapcsolatból fakadó előnyöket (Kalmijn – Poortman, 2006). A hazai adatokat tekintve elmondható, hogy a '90-es évek elején a munkahelyi mobilitás (akár felfelé, akár lefelé történik) mindkét nemnél növelte a válás esélyét (Bukodi – Róbert, 2003).

A különböző eredményekre jutó kutatások újabb hipotézisek megalkotásához járultak hozzá, négy meghatározó alapfeltevés fogalmazódott meg:

- *függetlenség hipotézis (economic dependence)*: a nő gazdasági forrásainak (az aktuális jövedelmének) növekedése pozitív kapcsolatban állnak a válás kockázatával (Booth és mtsai, 1984; Hiedemann és mtsai, 1998);
- *partnerség hipotézis (economic partnership)*: a nő anyagi hozzájárulása révén csökken a gazdasági nyomás (Conger és mtsai, 1990) és gyarapodik a házasság-specifikus tőke (Knoester – Booth, 2000), s ezek csökkentik a válás kockázatát;
- *egyenlő függőség hipotézis (equal dependence)*: a gazdasági függőség és az elkötelezettség hozzájárul a párkapcsolat stabilizáláshoz – a válás kockázata akkor legmagasabb, ha a két fél gazdasági hozzájárulása megközelítőleg azonos, mert ezen a ponton a leggyengébb a gazdasági kötelezettség (Heckert és mtsai, 1998; Nock, 1995);
- *szerep-együtműködés hipotézis (role collaboration)*: szintén egy U-alakú görbét feltételez, azonban a válási kockázat minimumát a felek azonos hozzájárulásánál éri el – bármelyik fél gazdasági függése növeli a válás esélyét (Ono, 1998). A szerep-együtműködés perspektívája szerint bármelyik fél gazdasági függősége növeli a válás kockázatát. Ez az összefüggés erősebb lehet az egalitáriánus nemi szerepfelfogású pároknál (Risman – Johnson-Sumerford, 1998).

Az anyagi helyzet, a munkanélküliség és a párkapcsolati instabilitás viszonyát két egymással ellentétes elméleti perspektívából közelíthetjük meg. A *pszichoszociális stressz* perspektíva szerint a munkanélküliség és válás pozitív kapcsolatban egymással, azaz a munkanélkülivé válás, de inkább a tartós munkanélküliség nem csak az egyén személyiségére, hanem kapcsolatrendszerére és párkapcsolatára is destruktív hatással lehet. Ha a *válás költségei* nézőpontjából közelítünk, a munkanélküliség negatív kapcsolatban áll a válással. Számos tanulmány alátámasztotta a pszichoszociális stressz hipotézisét (Hoffman – Duncan, 1995; Jalovaara, 2003; Lewin, 2005; Ono, 1998). Kalmijn és Poortman azt találták, hogy az anyagi problémák nagyobb hatással vannak a nő válási szándékára, mint a férfiakéra vagy a közös szándékra (Kalmijn – Poortman, 2006). Cseh-Szombathy főként amerikai kutatásokra alapozva jegyzi meg, hogy a jövedelem és a válás gyakoriságának kapcsolata egyrészt azzal magyarázható, hogy a magasabb jövedelem nagyobb lehetőségeket nyújt az egyén szükségleteinek kielégítésére, másrészt nem kívánják feladni kedvező anyagi helyzetüket és visszariadnak a közös vagyon felosztásával járó nehézségektől, ami gátként is felfogható (Cseh-Szombathy, 1979).

Képzettség

Az iskolai végzettségre és a párkapcsolati instabilitás kapcsolatára vonatkozó elméleti megfontolások különböző irányú összefüggésekre utalnak. A gazdasági elméletekben alapvetően a magasabb iskolai végzettség, mivel emeli a munkaerő-piaci esélyeket, a nőknél magasabb, a férfiaknál alacsonyabb válási kockázattal van összefüggésben (Becker és mtsai, 1977). Kalmijn és Poortman szerint a magas iskolai végzettségű személyek inkább elhiszik, hogy képesek egy önálló háztartást kialakítani a válás után, valamint kevésbé jelenik meg náluk a válással szembeni erkölcsi fenntartás (Kalmijn – Poortman, 2006). Mások szerint – mivel a jobb anyagi körülmények alacsonyabb válási kockázattal járnak – az iskolai végzettség negatív kapcsolatban van a válás kockázatával (Ono, 1998). Továbbá a magasabb iskolai végzettségű személyek nagyobb kulturális és kognitív forrással rendelkeznek, ezáltal inkább képesek a megfelelő partner kiválasztására és a párkapcsolatban felmerülő problémák kezelésére (Amato, 1996; Ono, 1998). Ahogy látjuk, mind az elméleti megfontolások, mind az empirikus adatok terén megjelenik az iskolai végzettség és a válás közötti negatív és pozitív kapcsolat is, ami arra utal, hogy korszakonként, országonként változhat az összefüggés iránya és erőssége. Goode klasszikus hipotézise szerint az alacsony válási rátával leírható korszakokban – amikor a válás bonyolult és magas társadalmi költségekkel jár – privilégiumként jelenik

meg és elsősorban az elit csoportok élhetnek vele. Amikor a válás jogi és adminisztratív akadályai eltűnnek, minden társadalmi csoport számára elérhetővé válik. Sőt gyakoribb lesz az alacsony társadalmi státuszú csoportok körében (Goode, 1951). Härkönen és Dronkers 17 ország adatai alapján vizsgálta a nők iskolai végzettségének és a válás kapcsolatát és annak időbeli változását. Eredményeik szerint néhány országban – Franciaország, Görögország, Olaszország, Lengyelország és Spanyolország – pozitív kapcsolat van az iskolai végzettség és válás között, míg Ausztriában, Hollandiában, Litvániában és az Egyesült Államokban negatív. A többi országban, köztük Magyarországon nem találtak statisztikailag szignifikáns kapcsolatot az iskolai végzettség és a válás között. Az összefüggés negatívabb irányba tolódott a fiatalabb kohorszoknál 9 országban, köztük Magyarországon is (Härkönen – Dronkers, 2006). További vizsgálatok is arra mutattak rá, hogy a párkapcsolati instabilitás az alacsony iskolai végzettségűek körében egyre elterjedtebb, mint a magasabb iskolai végzettségűeknél (Bernardi – Martínez-Pastor, 2011; Kalmijn és mtsai, 2011; Martin, 2005; Rootalu, 2010). Magyarországon 1992-ben egyik nemnél sem mutatkozott összefüggés (Bukodi – Róbert, 2003); 2001/2002-ben (Életünk fordulópontjai) a nőknél pozitív kapcsolatot látunk: az alapfokú végzettségűekhez képest nő a többi csoport válási kockázata (Földházi, 2009). Utasi az elváltak arányát vizsgálta önbesorolós státuszkategóriák szerint és a felsőközép- és felső osztályoknál találta a legmagasabb arányokat (Utasi, 1996).

Vallásosság

A vallásosság különböző aspektusait vizsgálva azt láthatjuk, hogy a szervezeti vallásos részvétel (azaz különböző vallási rendezvények látogatása és vallásos aktivitás) bár csökkenti a válás felmerülését a pároknál, jelentős mértékben nem befolyásolja a kapcsolat minőségét (Sullivan, 2001). Ezzel szemben Vaaler nem talált közvetlen kapcsolatot a vallási részvétel és az instabilitás között, azonban kutatása szerint a párkapcsolattal való elégedettség keresztül inverz hatást fejt ki (Vaaler és mtsai, 2009). A vallásosság és a párkapcsolati elégedettség viszonya tehát nem egyértelmű. Brown és munkatársai a szubjektív vallási besorolás és a vallásos részvétel instabilitással való viszonyát fehér és afroamerikai pároknál vizsgálva azt találták, hogy a nőknél a vallásos részvétel védőtegyezőt jelent a válással szemben, a férfiaknál nem szignifikáns a kapcsolat (Brown és mtsai, 2008). A hazai adatok azt mutatják, hogy a vallásosság (mind a vallási önbesorolás, mind felekezethez tartozás alapján) csökkenti a válás esélyét (Bukodi – Róbert, 2003; Földházi, 2009).

Homogámia-heterogámia

A népszerű „ellentétek vonzzák egymást” közhely ellenére az empirikus tapasztalatok azt mutatják, hogy a hasonló értékrenddel, szabadidős tevékenységgel rendelkező, azonos társadalmi státuszú párok nagyobb arányban választják egymást partnerként (Bukodi, 2004), és a párkapcsolat tartósabbnak is bizonyul (Kalmijn, 1998). A heterogámia a különböző tanulmányokban gyakran potenciális konfliktusforrásként, értékkülönbségek hordozójaként jelenik meg, melyek növelik a kapcsolati instabilitást (Becker és mtsai, 1977; Bumpass – Sweet, 1972). Huber és Spitze vizsgálata szerint az iskolai végzettségbeli különbség egyik félnél sem befolyásolja a válás felmerülésének valószínűségét. A korkülönbség csak a férfiaknál mutat összefüggést az instabilitással, azoknál, akik a feleségükénél idősebbek, ritkábban merül fel a válás gondolata (Huber – Spitze, 1980).

Call és Heaton szerint a homogámia a vallásos részvételben növeli a párkapcsolat stabilitását, mivel az istentiszteleteken való együttes részvétel növeli a felek egymás iránti szolidaritását és elősegítik a közös értékrend formálódását (Call – Heaton, 1997). Lehrer és Chiswick azt találták, hogy magasabb a válás kockázata azoknál a pároknál, akiknél csak az egyik fél tartozik valamilyen felekezethez (Lehrer – Chiswick, 1993).

Bármilyen területet is vizsgáljunk, a heterogámia vagy növeli a párkapcsolati instabilitást, vagy nem mutat összefüggést vele, de nem csökkenti.

2.2.2. Társadalmi csereelmélet

A társadalmi csereelmélet fogalomrendszerének leggyakrabban alkalmazott elemei az instabilitás-vizsgálatokban a gátak és alternatívák. Az empirikus adatok alapvetően támogatják az elmélet feltevéseit, azonban az összefüggések erőssége változó. Feltehetően ez a fogalmak eltérő operacionalizálásának is köszönhető. A kutatások egy részében ugyanis az objektív körülményeket mérték fel, melyek alternatívát vagy gátat jelenthetnek (Bodenmann és mtsai, 2006; Heaton – Albrecht, 1991; South – Lloyd, 1995). Mások pedig azt vizsgálták, hogy a megkérdezettek jobbnak vagy rosszabbnak látják az esetleges válás utáni élethelyzetüket (alternatívák), illetve melyek azok a tényezők, amelyek számukra megnehezítenék a válást (gátak) (Green, 1983; Udry, 1981). A kérdés módját nagymértékben befolyásolja, hogy retrospektív vizsgálatról van szó, vagy a jelenlegi

kapcsolatukról kell nyilatkozniuk a megkérdezetteknek. Inkább az utóbbi esetben van lehetőség a szubjektív vélemények feltárására. Egy másik szempontot figyelembe véve egyértelműnek tűnik, hogy a makro-szintű gátak elemzése az objektív, a mikro-szintre fókuszáló vizsgálatok inkább a szubjektív tényezőkre helyezik a hangsúlyt.

A fogalmak operacionalizálásával kapcsolatban fontosnak tartom megjegyezni, hogy Levinger hangsúlyosabbnak ítélte azt, hogy különböző tényezőket a felek mennyire érzik jelentős gátnak – tehát a szubjektív megélés fontosságát emelte ki (Levinger, 1976).

Bár az elméletben hangsúlyosan szerepelnek a párkapcsolat vonzásai és feszültségei, azonban ezek sokkal kevésbé konceptualizált fogalomként jelennek meg az egyes kutatásokban, mint a stabilitásra közvetlen hatást kifejtő gátak és alternatívák. Ha független változóként mégis a vizsgálat tárgyát képezik, akkor többnyire a kapcsolat minőségét mérő skála részeként jelennek meg. Az eredmények alátámasztják az elmélet feltevéseit: a párkapcsolati elégedettség, minőség emelkedése csökkenti a válás kockázatát (Glenn, 1990; Johnson és mtsai, 1992). Az elégedettségnek különböző összetevői lehetnek. Erre utal Török és munkatársai tanulmánya is, melyben az European Values Study adataira támaszkodva azt vizsgálták, hogy milyen tényezőket tartanak fontosnak a megkérdezettek a sikeres házassághoz. Három komponenszt különítettek el: a „közös meggyőződést”, a „kapcsolati tényezőket” és a „külső feltételeket” (Török és mtsai, 2010). Feltehetően ezek a dimenziók nem csak a kapcsolati sikerességről alkotott nézetekben, de a párkapcsolati elégedettségben is tükröződnek.

A csereelméletben a párkapcsolat alternatívái egy másik fontos tényezőként jelennek meg. Az elmélet szerint az egyének összehasonlítják a jelenlegi kapcsolatukból származó hasznokat és költségeket a lehetséges alternatívákban feltételezett hasznokkal és költségekkel. Ha az összehasonlítás alapján a jelenlegi kapcsolat kevésbé vonzó, elősegítheti a kapcsolat megszakítása melletti döntést. Az alternatívák jelenthetnek egy új házasságot másik személlyel, élettársi kapcsolat kialakítását, de magába foglalja az egyedülállónak válás lehetőségét is (Knoester – Booth, 2000). Udry longitudinális vizsgálata alapján a házasság alternatívái jó előrejelzői a kapcsolat felbontásának: azoknál a pároknál, ahol mindkét fél magas alternatíva-pontszámmal bírt, többszöröse az elváltak aránya az alternatívákkal kevésbé rendelkezőknél. Az is emelte a válás valószínűségét, ha csak az egyik félnek volt magas az alternatíva-pontszáma (Udry, 1981). South és Lloyd elvált párokat vizsgálva azt találták, hogy a megkérdezettek 16%-ának már a válás előtt volt romantikus kapcsolata más személlyel. A partnerre vonatkozóan viszont

jóval nagyobb arányban (42%) feltételezték a harmadik személlyel fenntartott kapcsolatot. A szerzők ebből arra következtettek, hogy a felek annak ellenére, hogy házasságban éltek, tovább folytatták a partner keresését, vagy legalábbis nyitottak voltak a házasságon kívüli kapcsolat kialakulására (South – Lloyd, 1995). Azt láthatjuk tehát, hogy az alternatívák tekintetében a felek szubjektív értékelése és az objektív tényezők is összefüggést mutatnak a válás kockázatával, a meglévő (vagy érzékelt) alternatívák növelik a válás esélyét.

A gátakat vizsgálva Heaton és Albrecht a rossz minőségű, de stabil házasságokat helyezték vizsgálódásuk fókuszába. Céljuk annak kimutatása volt, hogy milyen tényezők tartják a feleket a boldogtalan kapcsolatokban. Nem kifejezetten gátakat vizsgáltak, hanem számos szociodemográfiai és életút változót vontak be az elemzésbe és eredményként azokat tekintették a válás akadályának, melyek negatív kapcsolatot mutattak az instabilitással. A nőknél három tényező hatott stabilizáló erőként: az életkor, a házassággal szembeni attitűd („A házasság egy egész életre szóló elköteleződés.”), valamint az, hogy 14 éves koráig mindkét szülőjével együtt élt. A férfiaknál csak az életkor mutatott negatív kapcsolatot az instabilitással (Heaton – Albrecht, 1991).

Bodenmann és munkatársai három európai országban (Németország, Olaszország és Svájc) 711 elvált pár megkérdezésével vizsgálták a gátak szerepét a család felbomlásában. Mindegyik országban a gyermekekkel való kapcsolat megszakadása miatti aggodalom mutatkozott a legerősebb gátnak: a férfiak közel 60%-a, a nők 35-40%-a tartotta nagyon fontos tényezőnek. Az anyagi nehézségeket fontosnak tartották német (29%) és svájci nők (25%), de a férfiak és az olasz nők kevésbé tartották ezt jelentős tényezőnek. A férfiak és nők között szignifikáns különbséget találtak a válási döntést akadályozó tényezőkben: a nőknél nagyobb szerepet játszott az önértékelés hiánya és az anyagi nehézség, a férfiaknál viszont a gyermek iránti felelősség és az aggodalom a gyermekekkel való jövőben kapcsolattartás miatt (Bodenmann és mtsai, 2006).

A korábbi tanulmányokkal szemben Previti és Amato a válaszadóknak a gátak és alternatívák tekintetében egy nyitott kérdést tettek fel: „Melyek a legfontosabb tényezők, melyek miatt Önök együtt maradnak?” A válaszokat Levinger elméleti kerete szerint kódolták: 74%-uk a kapcsolat vonzásaira, 25%-uk a gátakra és mindössze 1% az alternatívák hiányára vonatkozott. A leggyakrabban a szeretetet, a barátságot és a kommunikációt jelölték meg házasság vonzásaként, gátként pedig gyermekeket és a vallást. (Previti – Amato, 2003). Bár az alternatívák hiánya stabilizáló erő lehet, ennek felmérésére ez a kérdésfeltevés nem a legmegfelelőbb. Egyrészt a kognitív diszonzancia elkerü-

lése érdekében a kérdezett kikerüli a „nincs jobb” választ, másrészt valószínűsíthető, hogy az alternatívák hiánya kevésbé tudatosul más gátakhoz és összetartó tényezőkhöz képest.

A társadalmi csereelmélet egyik legsikeresebb alkalmazása annak a paradoxonnak a magyarázata, hogy a házasság első éveiben (amikor a legmagasabb a kapcsolattal való elégedettség) a legmagasabb a válások aránya, sőt az elégedettség csökken az idő teltével, ahogy a válás kockázata is. White és Booth ezt az ellenmondást azzal magyarázza, hogy egyrészt az idő teltével csökken a kapcsolati elégedettség fontossága, másrészt a hosszabb időtartamú kapcsolatok felbontásának relatíve magasabb költségei vannak, erősebbek a gátak (White – Booth, 1991).

2.2.3. Konfliktusok és konfliktuskezelés hatása a párkapcsolati stabilitásra

A konfliktus témája a szociológia sokat vitatott tárgyai közé tartozik, legyen szó a társadalmi osztálystruktúrát vizsgáló makroszociológiai megközelítésekről vagy a család világát témául választó mikroszociológiai vizsgálódásokról. A konszenzuselméleteket – miszerint a konfliktus mindenféleképpen diszfunkció és az adott csoportnak ennek megszüntetésén kell dolgoznia a harmónia elérése érdekében – hamar és sok bírálat érte. A kritikák szerint a konfliktus természetes és elkerülhetetlen minden kapcsolatban, különösen a párkapcsolatokban (Deutsch, 1969; Somlai, 1986). A konfliktus kifejezés azonban ma is gyakran az ellenséges viták és a diszfunkcionális kapcsolatok képét idézi fel. Tanulmányok sora hívja fel arra a figyelmet, hogy önmagában a konfliktus léte nem szükségszerűen rossz (Deutsch, 1969; Montgomery, 1989; Sprey, 1971). Simmel hangsúlyozta a konfliktus normalitását mindenféle társadalmi képződmény, így a házassági kapcsolat esetében is: az élet minden pillanatában a harmónia és konfliktus dualizmusával kell együtt élni, és el kell fogadni, hogy a tagokat összetartó tendenciákba széthúzó erők is keverednek (Simmel, 1964). A családi kapcsolatokban is előállhatnak olyan szituációk, amikor a felek egymás mellett élése zavartalan, szinte konfliktusoktól mentes, azonban a felek a párkapcsolat minőségét alacsonynak élik meg. Bognár és Telkes az ilyen házasságokat nevezi üres kagyló típusúnak, amikor a kapcsolatot már csak a gátak tartják össze (1986).

A párkapcsolati konfliktusokkal foglalkozó szakemberek többnyire egyetértenek abban,

hogy a konfliktus elkerülhetetlen és az élet természetes velejárója. A partnerkapcsolatok két fő jellemzője, az intimitás és az interdependencia is hozzájárul a konfliktusok megjelenéséhez, hiszen egyrészt erősíti a felek közötti kohéziót, ami ellenállóvá teszi őket az egyet nem értésekkel szemben, másrészt azonban egymás előtt sebezhetővé teszi a feleket (Argyle – Furnham, 1983).

Montgomery a házastársi konfliktust úgy definiálja, mint az interakciók rövid vagy hosszú távú folyamatát, ami során a házaspárok egyikének vagy mindkettőjüknek nehézséget okoz kapcsolatuk valamely aspektusa (Montgomery, 1989 id: Jeffries, 2000). Ez a tág konfliktusértelmezés magába foglalja az interakciók széles skáláját az apró nézeteltérésektől a kritikus ellenségességig. Cseh-Szombathy a konfliktusokat olyan társadalmi helyzetekként vagy folyamatokként írja le, amelyekben „két vagy több személy vagy csoport között érdekellentét van, amely érzelmi és/vagy szándékbeli ellentétben, időnként ellenséges interakcióban is kifejeződik” (Cseh-Szombathy, 1985: 21). Ebben a definícióban szintén megjelenik a konfliktus folyamatjellege. Cseh-Szombathy felhívja továbbá a figyelmet arra, hogy az ellentét egymással kapcsolatban állók között jön létre, s ez a kapcsolat komplexitásának csak egy része (1985).

A folyamatjellegből az is következik, hogy a lezajló konfliktusoknak különböző szakaszai vannak. Turner szerint a házastársi konfliktusok többnyire öt szakaszra oszthatók: 1) egy interakció, ami kiváltja a konfliktust; 2) a konfliktus periódusa; 3) az egyik fél szünetelteti a konfliktusos viselkedést a harmónia érdekében; 4) az újbóli felmérése annak, hogy a felek hogyan vélekednek a kialakult konfliktusról; 5) egy következmény, ami lehet a konfliktus folytatása, az elkerülés vagy a békülés (Turner, 1970 id: Jeffries, 2000).

A családi konfliktusoknak az irodalom alapján a következő fő dimenziói azonosíthatók: intenzitás és gyakoriság; a nézeteltérések tartalma; a konfliktus megoldásának módja és sikeressége (Anderson és mtsai, 2010; Sprey, 1971).

A konfliktus fokozódásával több szintéren is a probléma eszkalációja figyelhető meg: a) egy, jól körülhatárolt kérdés helyett a felek parttalanul csaponganak a témák között; b) többé már nem a téma, hanem a partner van a fókuszban; c) a konfliktus kiterjedhet más személyekre is; d) a jelenről a múltra kerül a hangsúly. Middelberg „konfliktus táncaként” utal erre a kölcsönös, sokszor önvédelemből fakadó hibáztatásra, empátia hiányára és a támadás és ellentámadás köreire (2001).

Anderson és munkatársai a „high conflict”¹⁰ definiálása során a mély konfliktust egyrészt megkülönböztetik a mindennapi, kevésbé súlyos konfliktusoktól, másrészt pedig a családon belüli erőszaktól. A konfliktus-kontinuum alacsony végét leírva szintén kiemelik, hogy inkább a téma van a központban, nem pedig a partner. Mindkét fél elismeri felelősségét a konfliktus kialakulásáért és így a megoldásban is szerepet vállal – kölcsönös bizalom és reményteli érzelmi környezet jellemző. Ezzel szemben a skála másik végén a hibáztatás, a fokozott reaktivitás, a frusztráció, a bizalmatlanság és a pesszimizmus magas szintjét tapasztaljuk (2010). A konfliktus intenzitása mellett fontos szerepet játszik, hogy mi mentén alakul ki a vita a felek között, hiszen a konfliktusmegoldási stratégiát is ennek megfelelően szükséges megválasztani. A párkapcsolati konfliktusok öt fő forrását írta le Moore: 1) adat-konfliktusok, melyeket okozhat az információ hiánya, a téves információ, az adatok különböző interpretációja; 2) érdek-konfliktusok; 3) érték-konfliktusok; 4) strukturális konfliktusok, melyek a források egyenlőtlen elosztásából fakadnak; 5) kapcsolati konfliktusok, melyek a viselkedéshez és kommunikációhoz kötődnek szorosan (1996).

A konfliktusok tartalmát tekintve különböző mérőeszközök között nagy eltéréseket láthatunk. A házastársi konfliktusok területeire (is) fókuszáló kérdőívek (Beier – Sternberg, 1977; Locke – Wallace, 1959; Notarius – Vanzetti, 1983; Spanier, 1976) összehasonlítása alapján azt látjuk, hogy, összesen 21 vitatémát sorolnak fel, azonban rendkívül kicsi az átfedés. Csak 6 olyan téma szerepel, ami legalább 3 eszközben szerepel, ezek: a család pénzügyeinek kezelése, a szexuális kapcsolat, a szabadidő felhasználása, barátokkal való kapcsolat, szülőkkel való kapcsolat, vallási kérdések.

A házassági konfliktusok leggyakoribb témái a korábbi kutatások alapján a kommunikáció, az anyagiak, a gyermekek, a szexualitás, a házimunka, a féltékenység és a rokonsággal való kapcsolat mentén alakulnak ki (Gottman, 1979; Mead és mtsai, 1990). Wagner és Weiss kutatásában viszont a szabadidő eltöltése, valamint házimunka megosztása mutatkozott a leggyakoribb konfliktusforrásként (2007). Az Életünk fordulópontjai kutatás erdélyi almintájában a leggyakrabban előforduló vitatémák az anyagiakkal kapcsolatos konfliktusok, a házimunka megosztása és a gyermekneveléssel kapcsolatos kérdések voltak. Ebben a vizsgálatban az alkoholfogyasztás a gyakran veszekedő

¹⁰ A kifejezés fordítása nehézkes, a hazai szakirodalomban a magas konfliktussal járó válás, mint a high conflict divorce megfelelője szerepel, azonban szerencsésebbnek tartom a mély konfliktus kifejezés használatát.

pároknál a második legjellemzőbb vitatémának mutatkozott (Antal – Szigeti, 2008). Az alkoholfogyasztás és család stabilitásának kapcsolatára több tanulmány is felhívta a figyelmet: az alkoholbeteg páciensek között több az elvált családi állapotú, mint más betegcsoportokban (Reich – Thompson, 1985), a férfiak és a nők alkoholfogyasztása emeli a nők válási hajlandóságát, az alkoholfogyasztással kapcsolatos viták azonban a férfiak instabilitását növelik (Halford – Osgarby, 1993). A családi munkamegosztás kapcsán vizsgálta Szél a szabadidő-eltöltés miatti vitatkozások gyakoriságát és azt találta, hogy a legkevesebb munkát végző nőknél jelent meg leghangsúlyosabban ez a konfliktusforrás (Szél, 2011).

Papp és munkatársai az anyagiakról szóló vitákat helyezték vizsgálódásuk középpontjába. A korábbi kutatásokkal ellentétben az ő mintájukban nem a pénzügyek volt a vezető vitatéma, azonban arra az eredményre jutottak, hogy a felek több negatív interakciós stílust használnak az anyagiakon való vitatkozás közben, mint más vitatémáknál. Továbbá úgy értékelték a megkérdezettek, hogy a pénz körüli vitáknak (más témákhoz viszonyítva) jelentős rövid- és hosszútávú hatása van kapcsolatra (Papp és mtsai, 2009). Az egyes vitatémák és a párkapcsolati elégedettség kapcsolatát vizsgálva Levenson és munkatársai az elégedett és elégedetlen párok között a legnagyobb különbség az anyagiak, a kommunikáció, a szexualitás és a féltékenység témákban mutatkozott (Levenson és mtsai, 1993).

Lloyd szerint néha a látszólag egyszerű témák vonatkozhatnak a felek közötti mélyebb kapcsolati küzdelemre, ami hatalom és intimitás központi témájára épül. A szubjektíve fontosnak ítélt témákban tartósan fennálló, illetve visszatérő konfliktusok a leginkább problematikusak a kapcsolati stabilitás szempontjából (1990).

A családi konfliktusok gyakoriságának minőségre és stabilitására kifejtett hatására vonatkozóan szintén kevés empirikus adattal rendelkezünk, – bár ez főként annak köszönhető, hogy a konfliktusok gyakorisága a legtöbb mérőeszközben a minőség egyik dimenziójaként szerepel, amint erre korábban utaltam. Wagner és Weiss arra az eredményre jutottak, hogy a konfliktusok szintje a párkapcsolati minőséggel erős összefüggést mutat, azonban közvetlenül nem befolyásolja a stabilitást (Wagner – Weiss, 2007).

A konfliktuskezelés konceptualizálása során már korán megjelent a konstruktív és destruktív folyamatok elkülönítése (Deutsch, 1969) és a kérdést érintő későbbi kutatások is a konfliktuskezelésnek erre a két fő irányára összpontosítottak. Deutsch sokat idézett

művében (Conflicts: Productive and Destructive) különbséget tesz a verseny és a konfliktus között és ez alapján a kooperatív és versengő konfliktuskezelést tárgyalja. A versenyben az interdependens felek célja ellentétes: az egyik akkor és annyit nyerhet, amikor és amennyit a másik veszít – mint ahogy az a játékelmélet zéró-összegű játszmáiból ismert. Három olyan folyamatot említ, ami a konfliktus eszkalációjához kapcsolódik: 1) versengő folyamatok, melyek során az egyik fél megkísérli „megnyerni” a konfliktust; 2) téves és egyoldalú észlelés; 3) egyfajta elkötelezettség, amit a kognitív és szociális konzisztencia iránti igény táplál. Ezek erősítik a konfliktus spirálját, és generálják az akciók és reakciók sorát, amik hozzájárulnak a konfliktus intenzitásának növekedéséhez. A destruktív konfliktus alapvetően versengésre épülő, antiszociális és a kapcsolatot leépítő. A destruktív magatartás negativitást, barátságtalanságot, s néha ellenségességet mutat, ahol a hangsúly a különbségeken van. A produktív konfliktusnak ezzel szemben pozitív hatásai vannak: 1) nyílt és őszinte kommunikációt eredményez, ami csökkenti a bizalmatlanságot okozó félreértések valószínűségét; 2) elősegíti a másik jogos érdekeinek és szükségleteinek felismerését és olyan megoldás keresését, ami mindkét fél igényeinek megfelel; 3) bizalomteli és barátságos attitűdhöz vezet, ami növeli a hasonlóságok és közös érdekek iránti érzékenységet (1969).

Mások is rámutattak arra, hogy jótékony hatásúak lehetnek azok a konfliktusok, melyek során megjelennek a pozitív érzelmek, az intimitás és a másik fél meghallgatása (Gottman, 1991; Rands és mtsai, 1981). Gottman kiemeli a konfliktuskezelés fontosságát: az, ahogyan a párok a mindenképpen megjelenő nézeteltéréseket kezelik, meghatározza a kapcsolat minőségét és stabilitását is (1991).

Az említett versengő és együttműködő konfliktuskezelési stílus mellett számos kutatásban megjelenik az elkerülés, mint konfliktuskezelési mód. Kurdek mérőeszközében négy konfliktuskezelési stílust különböztet meg: 1) pozitív problémamegoldás; 2) konfliktusos ütközet; 3) visszavonulás és 4) engedékenység (1995).

Többen úgy utaltak az elkerülésre, mint a konfliktuskezelés egy antiszociális egy módjára, ami valójában akadályokat gördít a valódi vitarendezés elé és negatív hatással van a párkapcsolat működésére. Fitzpatrick azonban felhívta a figyelmet arra, hogy a rövidtávú elkerülés, a konfliktussal való foglalkozás ideiglenes elhalasztása hozzájárulhat a sikeresebb megoldáshoz, sőt egyes megoldhatatlan kérdések hosszútávú kerülése előnyös lehet. A döntő tényező szerinte, hogy az elkerülés közös vagy individuális döntés

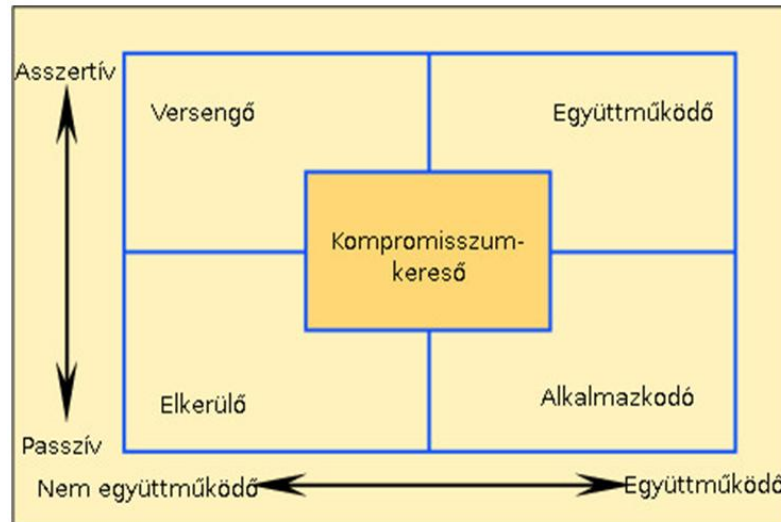
alapján történik (1982).

A Magyarországon is jól ismert Thomas-Kilmann által leírt konfliktuskezelési stílusok az önérdék-érvényesítés és a kapcsolat fontossága dimenziója mentén írhatók le (Thomas, 1974). A konfliktuskezelési módok kutatásában gyakran használták ezt vagy ennek továbbfejlesztett változatait (Levinger – Pietromonaco, 1989; Rahim, 1983).

A személyes célok elérése és a kapcsolat fontossága dimenziójának figyelembevételével a következő konfliktuskezelő stílusok rajzolódnak ki (Barcy – Szamos, 2002; Lovas – Herczog, 1999):

- elkerülő: távol marad a konfliktust okozó problémától és emberektől, akikkel együttműködésbe kerülnek. Reménytelen feladatnak érzi megoldani a konfliktust és könnyebb – fizikailag és pszichikailag – visszavonulni a konfrontációból. Jellemző a konfliktus tagadása és halogatás, a probléma megoldásának elhalasztása is.
- versengő: céljaik elsőrendűen fontosak, a kapcsolat pedig kisebb jelentőségű. Minden áron igyekeznek saját céljaikat elérni, mások igényeinek figyelembe vétele nélkül. Zéró összegű játszmaként fogja fel a konfliktust: „egyikünk győz, a másik veszít – én nyerni akarok”.
- Alkalmazkodó: a kapcsolat bír nagyobb jelentőséggel, míg a saját célok kevésbé lényegesek. A konfliktus elkerülhető a harmónia megtartásával és a másoknak való engedéssel. Feladják akár céljaikat is, hogy megtartsák kapcsolataikat.
- Kompromisszumkereső: feladják saját céljaik egy részét és igyekeznek meggyőzni a másikat, hogy ők is ezt tegyék. Ez az engedmények gyakorlatias megközelítése a megállapodás elérése érdekében.
- Együttműködő-problémamegoldó: fontos a saját célja, de a másikkal való kapcsolat is, ezért az ő céljait is a lehető legnagyobb mértékben figyelembe veszi. Olyan megoldásra törekszik, mellyel mindkét fél nyer. Ebben a problémamegoldó megközelítésben a cél, hogy a felek érdekei a lehető leghatékonyabban érvényesüljenek.

6. ábra A Thomas-Killman- féle konfliktuskezelési stílusok

Bár a szerzők felhívják a figyelmet a különböző stílusok szituációtól való függésére, a konfliktuskerülő magatartás mindkét dimenzióban alacsony értéket képvisel, ami egy párkapcsolatban feltehetően nem előnyös.

A hazai vizsgálatokban a konfliktuskezelés kérdése eléggé elnagyoltan jelenik meg. Az Életünk fordulópontjai kutatás egy kérdésben rákérdez arra, hogy mennyire jellemző egy adott viselkedés nézeteltérés felmerülése esetén.¹¹ Antal és Szigeti ez alapján különített el agresszív, asszertív és passzív konfliktuskezelési módozatokat (2008). Szél pedig fejlett és fejletlen vitakultúrát különített el ezen kérdések alapján és rámutatott, hogy az elvált pároknál már a válást megelőzően a sértődött hallgatás, a veszekedés és a tettlegesség is magasabb arányban jelent meg, mint az együtt maradóknál. Felhívta továbbá a figyelmet, hogy az elkerülő konfliktuskezelési magatartás a gyermekes párokra jellemzőbb, mint a gyermektelenekre (Szél, 2011).

Karney és Bradbury a családi stabilitásra és minőségre irányuló longitudinális vizsgálatok metaanalízisében néhány változót emel ki, ami közepes-erős előrejelzője a kapcsolati stabilitásnak: a házassággal való elégedettség, a szexuális élettel való elégedettség, a férj és a feleség pozitív viselkedése, a pár attitűdjeinek homogenitása növelik a stabilitást, míg a szülők válása, a férj és a feleség negatív viselkedése és a pozitív reciprocitás

¹¹ Megtartja magának a véleményét, hogy elkerüljék a nagyobb vitát.; Nyugodtan megbeszéljük a nézeteltérést.; Valamelyikük sértődötten hallgat.; Veszekednek, kiabálnak egymással.; Tettlegességig fajul a dolog.

a stabilitás csökkenéséhez járulnak hozzá (Karney – Bradbury, 1995). Tehát egyéb tényezők mellett az aggregált viselkedés-változók (konfliktuskezelés, problémamegoldás, kommunikációs stílus) közepesen erős kapcsolatban állnak a párkapcsolati stabilitással.

Amint korábban utaltam rá, a konfliktusokat és a konfliktuskezelést független változóként vizsgáló kutatásokban leginkább a párkapcsolati minőségre gyakorolt hatásra fókuszálnak. A konfliktuskezelésre vonatkozó kérdőíves vizsgálatok (Kurdek, 1995; Schneewind – Gerhard, 2002; Wheeler és mtsai, 2010) is nagymértékben támaszkodnak Gottman interakciókutatásaira és azok eredményeire. Számos kutatásban rámutattak arra, hogy a konfliktuskezelés módja az egyik legfontosabb meghatározója a házasság minőségének: mindkét fél kapcsolattal való elégedettsége pozitív összefüggést mutat a konstruktív konfliktuskezelési stratégiákkal (mint a megegyezés, humor, kompromisszumkészség, problémamegoldás) és negatív összefüggést mutat a destruktív stratégiákkal (mint az agresszió, elkerülés, védekezés, versengés) (Greeff – De Bruyne, 2000; Kurdek, 1995; Marchand, 2004).

Számos kutatás során vizsgálták a családi interakció valamely aspektusának hatását a párkapcsolat minőségére/ a párkapcsolattal való elégedettségre (Chuan Chuan, 2010; Greeff – De Bruyne, 2000; Kurdek, 1995). A konfliktusok és a konfliktuskezelés módjának szerepe változó a családi instabilitást érintő kutatásokban. Egyrészt a párkapcsolati konfliktus a házasság minőségének egyik dimenziójaként jelenik meg. A kapcsolati minőségre vonatkozó mérőeszközökben gyakran szerepel a konfliktus témaköre. A házassággal való elégedettségre vonatkozó közkedvelt mérőeszköz (Marital Adjustment Test; Locke – Wallace, 1959) a házastársak közötti nézeteltérések gyakoriságára több területen is rákérdez. Egy másik sokat használt eszköz (Dyadic Adjustment Scale; Spanier, 1976) szintén tartalmaz a konfliktusok gyakoriságára vonatkozó kérdést: „Milyen gyakran veszekednek egymással?” Ez azt jelzi, hogy a párkapcsolati konfliktusokat és azok gyakoriságát nem kezelték a kapcsolat minőségétől különálló jelenségként.

A párkapcsolati stabilitásra vonatkozó modellekben is a konfliktus többnyire a kapcsolati minőség egyik összetevőjeként jelenik meg. A házasság Sérülékenységszorongás-adaptáció modelljében (Vulnerability-stress-adaptation model; Karney – Bradbury, 1995) a házasság minősége meghatározza a stabilitást. A konfliktusok és a konfliktuskezelés az alkalmazkodási folyamatokhoz tartoznak, ami kölcsönhatásban áll a házasság minőségével. A modell szerint tehát a konfliktusoknak nincs közvetlen

hatása a párkapcsolati stabilitásra. Ugyanezt az indirekt hatást feltételezi Lewis és Spanier családi stabilitásra vonatkozó elméletében (Lewis – Spanier, 1979): a konfliktusok a felek közötti interakciókból származó hasznokhoz/feszültségekhez járulnak hozzá, ami hatással van a kapcsolati minőségre, ami (a házasság alternatíváival és a külső gáttal együtt) határozza meg a stabilitást.

2.3 Hipotézisek

A párkapcsolati stabilitásra vonatkozó elméletek és a korábbi kutatási tapasztalatok alapján a következő feltevések alapján vizsgálom az instabilitás meghatározó tényezőket. Az egyes hipotéziseknél (legalábbis a diádkutatásból származó adatok esetén) nem csak azt vizsgálom, hogy miként hat egy-egy tényező a megkérdezett instabilitására, hanem minden feltevésnél tesztelem, hogy milyen diádikus mintázat (aktor-orientált, partner-orientált, pár-orientált modell¹²) érvényesül.

H1. Szociodemográfiai változókra vonatkozó hipotéziseim:

H1.1 *Szülői háttér:*

A szülők családi állapota – nem éltek együtt, illetve élettársként éltek együtt – a megkérdezett születésekor növeli a párkapcsolat instabilitását.

A szülői családnak a megkérdezett 18 éves kora előtti felbomlása növeli a válási hajlandóságot.

H1.2 *Párkapcsolat típusa:*

A házasságban élő pároknál a házasság előtti együttélés növeli a párkapcsolat instabilitását. A hatás várhatóan erősebb, ha a házasságkötés előtt gyermek született.

Az élettársi kapcsolatban élőkénél magasabb a válási hajlandóság, mint a házastársaknál¹³.

H1.3 *Gyermekek:*

A gyermekkel rendelkező pároknál alacsonyabb instabilitást figyelhetünk meg, mint a gyermektelen kapcsolatokban.

A legfiatalabb gyermek életkorával változik a válási hajlandóság is, azonban ez nem lineáris: az iskolás kor alatti és a nagykorú gyermek hozzájárul a kapcsolat stabilitásához, ha a legfiatalabb gyermek 7-18 év közötti, akkor nő a szülők válási kockázata.

¹² Részletesebben lásd a módszertani függelékben (147. oldalon)

¹³ Az élettársi kapcsolatoknál ténylegesen nem beszélhetünk válásról, hiszen a kapcsolat megszakításához nincsen szükség semmilyen jogi aktusra. A kérdőívben különbséget tettem válás és különválás között, a dolgozatban az egyszerűség kedvéért válásként hivatkozok az élettársi kapcsolatok felbomlására is.

A korábbi kapcsolatokból származó gyermekek jelenléte a háztartásban növeli a felek instabilitását.

H1.4 *Szocioökonómiai státusz:*

A női munkavállalásra vonatkozó versengő hipotéziseket (függetlenség, partnerség, egyenlő függés, szerep-együtműködés) tesztelem, hogy melyik érvényesül leginkább a vizsgált célcsoportoknál. Az alacsony társadalmi státuszú csoportoknál a gazdasági nyomás csökkenése miatt várhatóan a partnerség hipotézis igazolódik.

Az iskolai végzettség eltérően hat a férfi és a nő instabilitására: a nőknél a magasabb iskolai végzettség növeli a válási hajlandóságot, a férfiaknál csökkenti azt.

H1.5 *Vallásosság:*

A vallásosság mutatói (felekezethez tartozás, vallási önbesorolás, vallásos részvétel) kapcsolatban állnak a párkapcsolati instabilitással: a vallásos pároknál alacsonyabb a válási hajlandóság.

H1.6 *Heterogámia-homogámia:*

A felek különböző jellemzői (iskolai végzettség, életkor, vallásosság) közötti jelentős eltérés növeli a válási hajlandóságot.

H2. A társadalmi csereelmélet alapján megfogalmazott hipotéziseim:

H2.1 *A párkapcsolati minőség¹⁴* növekedésével csökken az instabilitás szintje. A minőség meghatározó szerepe jelentősebb a 30 év alattiaknál, mint az idősebb korcsoportokban.

H2.2 *A kapcsolat alternatíváinak* (a felek által észlelt/megélt) vonzósága növeli a válás kockázatát.

H2.3 *A gátak* visszatartó erőként jelennek meg, így csökkentik a kapcsolatok instabilitását. Várhatóan a gyermekek iránti felelősség, a vallás és az anyagi nehézségek jelennek meg a kapcsolat megszakításának legerősebb akadályaként.

¹⁴ A párkapcsolati minőség mérése szempontjából fontos a felek szubjektív értékelése (pl.: mennyire tartják kielégítőnek a kapcsolatot) és az egymással szemben tanúsított magatartás (pl: konfliktusok, interakciók) is (Gödri, 2001). Mivel a dolgozatban külön fejezetben foglalkozom a párkapcsolati konfliktusokkal és a konfliktusok kezelésével, itt – és a későbbiekben – a párkapcsolat minősége alatt alapvetően a szubjektív értékelést értem, indikátorként pedig a kapcsolattal való elégedettséget használom.

A 30 év feletti pároknál a házasság-specifikus tőke (pl.: közös vagyon, közös gyermek) akkumulációja miatt nagyobb szerepet játszanak a gátak, mint a fiatalabb pároknál.

H3. A párkapcsolati konfliktusokkal, konfliktuskezeléssel kapcsolatban megfogalmazott hipotéziseim:

H3.1 *A konfliktusok gyakoriságának* növekedésével várhatóan csökken a stabilitás, bár sokan felhívják a figyelmet arra, hogy alapvetően nem a konfliktusok, hanem azok destruktív kezelése gyengíti a kapcsolatot.

H3.2 *A különböző konfliktusforrások* különbözőképpen befolyásolhatják a stabilitást. Feltételezésem szerint a mindennapi életvitellel kapcsolatos viták (házi-munka, anyagiak, gyermeknevelés) gyengébb hatást gyakorolnak az instabilitásra, mint a valamilyen speciális élethelyzettel kapcsolatos viták (alkoholfogyasztás, féltékenység). A korábbi kutatási eredmények alapján azt várhatjuk, hogy inkább a férfiak instabilitását befolyásolják az alkoholfogyasztás körüli viták.

H3.3 *A konfliktuskezelés módja* tekintetében a korábbi kutatásokkal egybehangzóan azt feltételezem, hogy a kompromisszumos-együttműködő konfliktuskezelési stílus elősegíti a stabilitás növekedését, míg a versengő és elkerülő stílus gyengíti a kapcsolatot.

A párok konfliktuskezelési stílus-kombinációi tekintetében azt várom, hogy ha bármelyik félnél domináns stílusként jelenik meg az együttműködés, az emeli a kapcsolat stabilitását; míg a versengő stílus dominánsként való megjelenése csökkenti azt.

3. Kutatási eredmények

3.1. A kutatások bemutatása

A hipotéziseket két kutatásból származó adatbázis alapján vizsgálom: az egyik egy 2008-as országos reprezentatív adatfelvétel másodelemzése, a másik pedig egy 2012-ben lebonyolított kérdőíves kutatás. Az országos kutatás adatainak másodelemzése mellett fontosnak tartottam a kérdéskör felmérését egy kisebb, célzott mintán is. Ennek egyik oka az volt, hogy a család jellemzőit, működését vizsgálva fontosnak tartottam, hogy a párkapcsolat mindkét tagját megkérdezve a felek egymásra hatásáról is legyenek információim. A másik oka, hogy az *Életünk Fordulópontjai* kutatás során használt széleskörű kérdőív az általam vizsgált témakörök némelyikéről (társadalmi csereelmélet; konfliktusok és konfliktuskezelés) nem vagy csak kevésbé árnyalt képet tud adni.

3.1.1. *Életünk fordulópontjai – 2008*

A Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézete által 2001-ben induló panelkutatás célja többek között az utóbbi évtizedekben zajló demográfiai átrendeződés dokumentálása, a demográfiai jelenségek mögött meghúzódó mikro- és makroszintű tényezőknek és azok kölcsönhatásainak megismerése (KSH-NKI, 2012). Mivel panelvizsgálatról van szó, amely során minden kérdezési hullám során ugyanazokat a személyeket keresik fel, már az első adatfelvételt a lemorzsolódásokkal számolva kellett tervezni. Így az első hullámban az interjúk elutasításának és megghiúsulásának lehetőségével számolva előzetesen torzított, régióként, településnagyság-kategóriáinként és életkori kategóriáinként rétegzett többlépcsős mintát vettek 2002-ben. A mintavételi egység a személy, az alapsokaság az 1926. január 1-je és 1983. december 31-e között született magyar állampolgárok köre volt. Az első hullámban (2001/2002) a minta elemszáma 16363 fő volt, a második hullámban (2004/2005) 13540 fő volt, a harmadik hullámban pedig 10642 főt értek el az eredeti megkérdezettek közül és az adatfelvételbe bevonásra került egy 1127 fős kiegészítő minta (az adatgyűjtések áttekintéséről lásd részletesebben: KSH-NKI, 2012).

Az elemzés során a 2008-as felvétel keresztmetszeti adatait használtam, ahol a megkérdezettek számát a vizsgált célcsoport ismervei (életkor, partnerkapcsolatban él-e) szerint szűkítettem (2. táblázat).

2. Táblázat - Életünk Fordulópontjai - minta szűkítése

	A minta elemszáma
Teljes minta (kiegészítő mintával együtt)	11 768
Életkor szerint szűrt minta (20-60 év közöttiek; 1943. január 1-je után születettek)	8 507
Családi helyzet szerint szűrt minta (párkapcsolatban élők)	7 262
Életkor és családi helyzet szerint szűrt minta	5 399

A párkapcsolati instabilitás mérésére a kérdőívben szereplő „Az elmúlt egy év során felmerült-e Önben a válás, a kapcsolat megszakításának a gondolata?” kérdést használtam, de a válaszok eloszlása miatt (3. táblázat) dichotóm változóvá alakítottam. Amikor az országos mintát elemezve instabilitásról beszélek, az eredmények mindig erre a válási szándékra vonatkozó kérdésre vonatkoznak.

A független változókkal való kapcsolatát kereszt táblákban és bináris logisztikus regresszió alkalmazásával elemeztem.

3. Táblázat - A válás felmerülésének aránya (ÉF, 2008)

	Felmerült-e a válás gondolata? (%)
Nem	92,6
Igen, gondolt rá	5,2
Igen, gondoltak rá	1,5
Komolyan fontolgatták	0,6
A válás folyamatban van	0,2

N=5388

3.1.2. Párkapcsolati instabilitás a budapesti és Pest megyei családsegítő- és gyermekjóléti szolgálatok kliensei körében (Instabilitás CSSK)

A válásra vonatkozó összehasonlító kutatások felhívják a figyelmet arra, hogy a kapcsolat felbontása változó képet mutat a különböző országok, kohorszok, de társadalmi csoportok között is (Härkönen – Dronkers, 2006; Teachman, 2002). Az irodalmi áttekin-tésben hivatkozott kutatások elsősorban nemzeti adatfelvételekre vagy kisebb középsz-tálybeli mintákra támaszkodnak. Jelen kutatással az volt a célom, hogy az alacsony tár-sadalmi státuszú családok instabilitását meghatározó tényezőkről tudjak minél részlete-sebb képet adni, ami empirikus háttérrel nyújthat a vizsgált célcsoporttal foglalkozó in-tézmények szolgáltatásfejlesztéséhez, illetve a családokkal végzett segítő munkához.

Mintavétel

A Nemzeti Rehabilitációs és Szociális Hivataltól megkért 2012. augusztusi forgalmi adatok alapján a 23 budapesti és 60 Pest megyei szolgálat közül kiszűrtem azokat, me-lyeknél 180 főnél nagyobb ügyfélforgalmat bonyolítottak. A forgalmi adatok alapján szűkített listán 54 intézmény szerepelt, ezek közül véletlenszerűen választottam ki a megkeresett szolgálatokat. Az együttműködésre felkért intézmények többsége vállalta a kutatásban való részvételt, a felmérést nem vállalók helyett új szolgálatok kerültek be- vonásra. A kutatásban végül 4 budapesti és 5 Pest megyei intézmény vett részt:

- Óbudai Családi Tanácsadó és Gyermekvédelmi Központ (Budapest, 3. kerület)
- Zuglói Családsegítő és Gyermekjóléti Központ (Budapest, 14. kerület)
- Napraforgó Gyermekjóléti Központ és Családsegítő Szolgálat (Budapest, 16. ke-rület)
- Pesterzsébeti Szociális és Gyermekvédelmi Központ (Budapest, 20. kerület)
- Ceglédi Kistérségi Szociális Szolgáltató és Gyermekjóléti Központ (Cegléd)
- Szociális Alapellátási Központ (Dunakeszi)
- Forrás Szociális Segítő és Gyermekjóléti Szolgálat (Gödöllő)
- Humánszolgáltató Központ (Nagykőrös)
- Szigethalom Gyermekjóléti és Családsegítő Szolgálat (Szigethalom)

Mindegyik intézményben lista készült a párkapcsolatban élő igénybevevőkről. A helyi sajátosságokhoz igazodva vagy a TEVADMIN adminisztrációs adatbázisából származó

listán jelölték a családgondozók a párkapcsolatban élő klienseiket, vagy közvetlenül írták össze a hozzájuk tartozó családokat. A listára felkerültek azok a személyek, akik legalább 6 hónapja párkapcsolatban éltek (függetlenül a kapcsolat típusától). Az így létrehozott életkor szerint rendezett névsorból intézményenként véletlen, életkor szerint rétegzett mintát választottam. A forgalmi adatokat figyelembe véve a budapesti intézményeknél a listáról 40 fő, a Pest megyei szolgálatoknál pedig 30 fő került kiválasztásra. A szolgáltatást igénybevevők száma (a forgalmi adatok alapján) sajnos csak hozzávetőleges képet ad a folyamatosan gondozott családok számáról, ugyanis a statisztikába több helyen beleszámítják azokat is, akik csak egyszeri tanácsadás miatt fordulnak az intézményhez. Ezekben az esetekben nincs kapcsolat az intézmény családgondozója és az igénybevevő között. Három intézmény (Gödöllő, Dunakeszi, 16. kerület) esetében a párkapcsolatban élő igénybevevők alacsony létszáma miatt a teljes lekérdezést céloztam meg.

4. Táblázat - A kutatásban résztvevő intézmények (CSSK, 2012)

	Igénybevevők száma 2012 augusztusában	Kérdőívvel megkeresett párok száma	Visszaérkezett, értékelhető kérdőívek száma
Óbuda	1269	40	39 pár +1 egyén
Zugló	n.a.	40	15 pár + 2 egyén
16. kerület	589	28	18 pár
Pesterzsébet	1348	40	16 pár + 8 egyén
Cegléd	986	30	28 pár
Dunakeszi	183	27	8 pár + 1 egyén
Gödöllő	207	25	2 pár + 2 egyén
Nagykőrös	393	30	30 pár
Szigethalom	395	30	19 pár +1 egyén
Összesen	5370	290	175 pár + 15 egyén

Amennyiben a mintába került személy (vagy párja) nem vállalta a kutatásban való részvételt, helyette az életkor szerint rendezett listában a következő helyen álló személy és a párja került megkérdezésre. Figyelembe véve az adatfelvétel diád-jellegét (azaz, hogy ha a kiválasztott pár bármelyik tagja nem kívánt részt venni a kutatásban, megghiúsult a lekérdezés), a 290 megkeresett pár közül magas aránynak tekinthető a 175 pártól visszaérkező kérdőív.

Az adatfelvétel folyamata

Az adatfelvételre 2012. szeptember és december közötti időszakban került sor. A kutatásban résztvevő intézményeket szeptember folyamán több alkalommal felkerestem a felmérés megfelelő előkészítése érdekében. Első körben az intézményvezetővel vettem fel a kapcsolatot és kértem egy személyes találkozót, ahol tájékoztattam a kutatás céljáról és tartalmáról, az adatfelvétel tervezett folyamatáról. Ezután az intézményvezető által kijelölt kolléga segítségével elkészítettem a mintavételi keretet és a fent leírt módon kiválasztottam a megkérdezetteket.

Ezt követően az adatfelvétel lebonyolítását segítő munkatársaknak tartottam intézményenként egy tájékoztatót, ahol átbeszéltük a kutatással kapcsolatos feladataikat, valamint közösen végignéztük a kérdőívet. Az egyes intézmények munkatársainak feladata egyrészt a kiválasztott párok tájékoztatása a kutatásról, másrészt a kérdőívek kitöltésének szervezése volt. A kérdőív kitöltése során a munkatársak szerepe attól függően változott, hogy a megkérdezett készségei és képességei mennyire tették lehetővé az önálló kitöltést. Alapesetben a megkérdezettek átvették a kérdőívet és a szolgálat helyiségeiben, partnerüktől függetlenül kitöltötték; ha ez önállóan nem működött, segítséget kérhettek a jelen lévő munkatárstól; voltak esetek azonban, amikor a jelenlévő kollégák kérdezőbiztosként segítettek a kérdőív kitöltését. A kutatási dizájn tekintetében standard diádikus adatfelvétel történt, azaz a kérdőív mindkét féllel felvételre került. A kérdéssor háztartásra vonatkozó részeit csak az egyik fél töltötte ki.

Mérőeszköz

A két forrásból származó adatok összehasonlítása érdekében kérdőívem szerkesztésekor nagymértékben figyelembe vettem az „Életünk fordulópontjai” kérdéssorát. A kérdőív a szociodemográfiai adatokon kívül kitért a párkapcsolati minőség, a párkapcsolati instabilitás, a konfliktusok és konfliktuskezelés témaköreire is.

A párkapcsolat minősége

A kapcsolat minőségét vizsgálva megkérdezésre került, hogy különböző tényezőket mennyire tartanak fontosnak a jó párkapcsolathoz, illetve hogy a jelenlegi kapcsolatában ezek mennyire jellemzőek (1. melléklet, 17-18. kérdés).

A kapcsolattal való elégedettség az „Életünk fordulópontjai” kérdőívhez hasonlóan 0-10-ig terjedő skálán került megkérdezésre. A kapcsolati dimenzió beemelése érdekében

cirkuláris kérdésként is elhangzott: „Mit gondol, partnere mennyire elégedett kapcsolatokkal?” (1. melléklet, 19-20. kérdés). Ez lehetőséget nyújt a felek elégedettsége közötti különbségek vizsgálata mellett a társ elégedettségére irányuló percepció pontosságának megismerésére is.

A kapcsolat minőségének szubjektív megítélésére a Sabatelli által fejlesztett *Marital Comparison Level Index*-et (MCLI) használtam (1. melléklet, 32. kérdés). A 33 itemből álló mérőeszköz az egyén párkapcsolatát illető percepcióját egy 7 fokú skálán méri a korábbi elvárásaihoz viszonyítva (-3: sokkal rosszabb, mint vártam; +3: sokkal jobb, mint vártam). A magas aggregált pontszám az egyén elvárásai és tapasztalatai közötti hasonlóságra utal. Sabatelli a mérőeszköz tesztelése során 0,93-as Cronbach's alphaszámot számolt be (1984). Kutatásomban is magas (0,98) Cronbach's alpha érték mutatkozott mindkét nemnél. A reliabilitás-vizsgálat során az egyes állítások „használatosságát” jelző item-totál korreláció az állítások 80%-ánál 0,7 feletti, de mindegyik 0,5 feletti összefüggést mutat.

A párkapcsolat instabilitása

A válási hajlandóság közvetlen mérésére tesznek kísérletet Booth és munkatársai (1983) egy közel 40 itemből álló (kognitív és viselkedési tényezőkre is vonatkozó) kérdéssorral, melyben helyet kaptak a válásról való gondolkodás, a válásról való beszélgetés a partnerrel, beszélgetés szignifikáns másokkal, beszélgetés segítő szakemberrel, ügyvéd-del, stb.

A házasságok minőségéről és instabilitásáról szóló munkájában Gödri (2001) javaslatot tesz a válási hajlandóság mérésére, mely támaszkodik a Nebraska Scale of Marital Instability kérdéseire is – kérdőívemben apróbb változtatással eszerint vizsgáltam a kérdéskört. Így a válási hajlandóságot egyrészt egy 5 itemből álló kérdésblokk (amiben megjelenik a kognitív és viselkedési szint), másrészt a válás valószínűségére irányuló direkt kérdéssel mértem (1. melléklet, 24-29. kérdés). A felek instabilitását a családsegítő vizsgálatban ezen kérdések alapján alkotott mutatószám fejezte ki. Az instabilitás-mutatót a férfiaknál és nőknél egymástól függetlenül, CATPCA (categorical principal analysis) módszerrel képeztem, mely az alacsony mérési szintű változók főkomponens-elemzésére szolgál. A CATPCA egydimenziós megoldása esetén a Cronbach's alpha a nőknél 0,878, a férfiaknál pedig 0,862; a kétdimenziós megoldásban az első dimenzió Cronbach's alfa a nőknél 0,876, a férfiaknál 0,862. Tehát az elemzésbe vont itemek egy látens változóhoz kapcsolódnak. Ezt igazolja az is, hogy az első dimenzió változóinak faktorsúlyai a két megoldás esetén nagyon hasonlóak (lásd 2. melléklet). A férfiak-

nál a főkomponens a változók varianciájának 59%-át, a nőknél 62%-át magyarázza, ami viszonylag magas arány, tehát önmagában is igazolja az egyetlen látens változó feltételezését és a többi faktor elhagyását.

A kérdéssorban szerepelt az alternatívákra és a gátakra vonatkozó kérdés is: különböző tényezők, hogyan változnának az esetleges válással, illetve különböző tényezők mekkora visszatartó erőt jelentenek a kapcsolat megszüntetésére nézve (1. melléklet, 30-31. kérdés).

Konfliktusok, konfliktuskezelés

A párkapcsolatban előforduló konfliktushelyzetek megismerésére több kutatásban (az Életünk fordulópontjai felmérésben is) a különböző témák miatti vitatkozás gyakoriságát vizsgálták. A viták gyakoriságát a legtöbb vizsgálatban 5, 7 vagy magasabb fokú skálán mérték, azonban az országos mintával való könnyebb összehasonlítás miatt a 4 fokozatú értékelés mellett döntöttem (1. melléklet, 21. kérdés). Az elemzésben a vita gyakoriságát mérő változót az egyes vitatémák értékeinek átlagolásával képeztem.

A konfliktuskezelésre vonatkozóan egyrészt a komolyabb nézeteltérésre adott reakcióra kérdeztem („Megtartja magának a véleményét, hogy elkerüljék a nagyobb vitát.”; „Nyugodtan megbeszéljük a nézeteltérést.”; „Valamelyikük sértődötten hallgat.”; „Veszekednek, kiabálnak egymással.”; „Tettelegességig fajul a dolog.”), amit gyakoriság alapján 5 fokozatú skálán értékelték (1. melléklet, 22. kérdés).

Megkérdeztem továbbá, hogy mennyire elégedett azzal, ahogyan a párkapcsolatukban a konfliktusokat kezelik (1. melléklet, 23. kérdés).

A konfliktuskezelési stílusra vonatkozóan a kérdőív részét képezte a Levinger-Pietromonaco (1989) által fejlesztett mérőeszköz (Conflict Style Inventory), melyet a szerzők Thomas-Kilmann (1974) és Rahim (1983) munkáira alapozva állítottak össze. A 30 itemből álló skála – ahogyan a közismert Thomas-Kilmann kérdőív is – 5 alskálát (alkalmazkodó; elkerülő; kompromisszumkereső; együttműködő; versengő) tartalmaz, azonban nem kényszerített választásos a kérdésfeltevés, hanem minden itemet 5 fokozatú skálán kell értékelni. A vizsgált célpopulációnál ennek alkalmazása erősen indokolt, hiszen a kérdőív egyéb blokkjai mellett a 60 állítást tartalmazó kérdéssor feltehetően kimerítő lett volna.

A szerzőkkel való kapcsolatfelvétel után a kérdőívet 3 független fordító angolról magyarra fordította, majd megvitatás során véglegesítésre került. Egy negyedik fordító a

magyar nyelvű mérőeszközt visszafordította angolra, ezt a szerzőknek megküldtem, akik jóváhagyták a teszt magyar nyelvű használatát.

A skála mexikói mintán történő validálása során négy faktor mutatkozott: az együttműködő és a kompromisszumkereső itemek egy faktorba kerültek. A skála Cronbach's Alphaja 0,88 volt, azonban az alskálák közül az elkerülést a Cronbach's Alpha alacsony értéke miatt kizárták (együtműködő-kompromisszumkereső: 0,92; alkalmazkodó: 0,80; versengő: 0,77; elkerülő: 0,42). A nemek között egyik alskála esetén sem találtak szignifikáns különbséget (Galaz és mtsai, 2004). Salazar és munkatársai HIV-fertőzött homoszexuális párokat vizsgálva a kérdőív három alskáláját használták: együttműködő, kompromisszumkereső és versengő (Cronbach's Alpha: 0,78) (Salazar és mtsai, 2013). A mérőeszköz használata során jelen kutatásban a különböző alskálákra vonatkozóan az alábbi Cronbach' Alpha értékek mutatkoztak:

- alkalmazkodó (pl.: „Ha nem értünk egyet, megpróbálom nézeteimet hozzáigazítani a partnereméhez.”) Cronbach's $\alpha = ,822$ a nőknél és $,786$ a férfiaknál;
- elkerülő (pl.: „Későbbre halasztom, hogy olyasmiről beszéljünk, amiben nem értünk egyet.”) Cronbach's $\alpha = ,666$ a nőknél és $,577$ a férfiaknál. Egy állítást („Hagyom, hogy partnerem magára vegye a helyzet megoldásának felelősségét.”) az alacsony item-totál korreláció miatt kizártam, így a Cronbach's $\alpha = ,674$ a nőknél és $,620$ a férfiaknál;
- kompromisszumkereső (pl.: „Köztes álláspontot javasolok.”) Cronbach's $\alpha = 0,719$ a nőknél és $0,780$ a férfiaknál;
- versengő (pl.: „Megpróbálom meggyőzni partneremet saját álláspontom előnyeiről.”) Cronbach's $\alpha = 0,728$ a nőknél és $0,665$ a férfiaknál. Egy állítást („Amikor csak tehetem, megpróbálom a magam útját járni.”) az alacsony item-totál korreláció miatt kizártam, így a Cronbach's $\alpha = 0,758$ a nőknél és $0,700$ a férfiaknál;
- együttműködő (pl.: „Megosztom a problémát a partneremmel, hogy közösen találhassunk rá megoldást.”) Cronbach's $\alpha = 0,880$ a nőknél és $0,906$ a férfiaknál.

Az elemzéseket SPSS 21.0, a strukturális egyenletek modellezését (továbbiakban: SEM) AMOS 21.0 szoftverekkel végeztem.

3.1.3 A minta jellemzői

A két különböző forrásból származó adatok szociodemográfiai jellemzőit párhuzamosan mutatom be, így könnyen rámutathatok a közöttük lévő különbségekre (5. táblázat). Fontos felhívni a figyelmet azonban arra, hogy a családsegítő minta esetében a férfiak és nők párokat alkotnak, az országos minta megkérdezettei azonban nem.

Életkor tekintetében az Életünk fordulópontjai kutatás mintájában a legfiatalabb válaszadó 20 éves, a legidősebb pedig 60. A családsegítő mintába 18 és 60 év közötti személyek kerültek kiválasztásra, azonban előfordult, hogy a partnerük fiatalabb vagy idősebb volt: a férfiaknál a legfiatalabb 17 éves, a legidősebb 68 éves, a nőknél a legfiatalabb 17 éves, a legidősebb pedig 63 éves volt.

A két minta alapvetően eltér egymástól a társadalmi státuszt jelző változók mentén. Az iskolai végzettség tekintetében láthatjuk, hogy az országos mintában a nőknél az érettségi, a férfiaknál pedig a szakmunkás a leggyakoribb végzettség, míg a családsegítő mintában a módusz mindkét nemnél a legfeljebb általános iskolát végzettek kategóriája. A szakmunkások között 10% különbség mutatkozik, azonban az országos mintában a férfiaknál és a nőknél is közel kétszer annyian érettségiztek, mint a családsegítő megkérdezettek között, a felsőfokú végzettséget szeretteknel pedig még nagyobb a különbség. Ez a különbség a munkaerő-piaci státuszban is jelentkezik: az országos mintában közel kétszeres a dolgozó nők aránya, s a férfiaknál is 22 százalékpontnyi eltérést tapasztalunk. Az iskolai végzettség és foglalkoztatási arányok eltéréséből fakadóan jelentős jövedelmi különbségek figyelhetők meg a két minta között (még annak ellenére is, hogy az adatfelvételek között négy év telt el).

A partnerkapcsolat típusát tekintve az országos minta több mint 80%-a házasságban él, ezzel szemben a családsegítő szolgálatok ügyfelei körében elterjedtebb az élettársi kapcsolat (a házások aránya 57%). Eltérés mutatkozik abban is, hogy van-e gyermek a háztartásban: a családsegítő szolgálatok igénybevevői körében kevesebben vannak, akik nem nevelnek gyermeket, és az átlagos gyermekszám is magasabb náluk (CSSK: 1,77 gyermek; ÉF3: 1,18 gyermek).

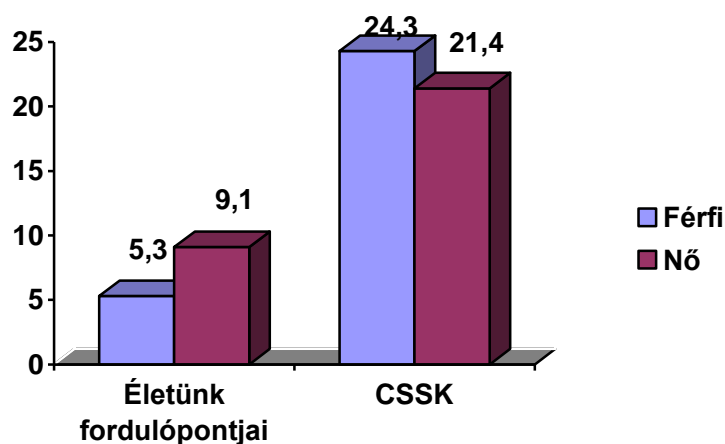
5. Táblázat - A vizsgált minták főbb szociodemográfiai jellemzői

	Életünk fordulópontjai 2008				CSSK 2012			
	Nők		Férfiak		Nők		Férfiak	
	N=2718		N=3330		N=175			
Iskolai végzettség (%)								
általános iskola	17,4		13,1		52,8		41	
szakmunkás	21		42,3		16,9		32,4	
érettségi	37,6		27,2		22,7		17,4	
felsőfokú	24		17,4		7,6		9,2	
Foglalkoztatott (%)	63,2		79,7		31,8		58	
Partnerkapcsolat típusa – házasság (%)	82,8		81,1		57			
Van-e a háztartásban gyermek? (%)	65,9		66,6		76			
	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás
Életkor	44	12	45,5	12	39,7	10,5	43,2	11,1
Mióta élnek együtt?	20,5	13	19,2	12,5	14,4	10,2	14,4	10,2
Jövedelem (ezer Ft)	76,5	48,4	102,7	67,9	55,4	45	75,2	68,2

Elmondható tehát, hogy a családsegítő mintára az alacsony társadalmi státusz mellett jellemzőbb az élettársi kapcsolatok elterjedtsége és a magasabb gyermekszám is.

A 7. ábrán láthatjuk, hogy jelentős különbség mutatkozik az instabilitás mértékében is. A családsegítő mintában többszörös azoknak az aránya, akiknél az elmúlt egy év során felmerült a válás gondolata (a férfiaknál közel ötszörös, a nőknél több mint kétszeres).

7. ábra - A válás/különválás felmerülésének aránya (%)

N_{ÉF} = 5388 ; N_{CSSK} = 175

Az instabilitásban mutatkozó különbségek felvetik azt a kérdést is, hogy ennek háttérében milyen tényezők húzódnak meg. Ennek háttérében elsődlegesen az állhat, hogy a kliensek többsége valamilyen életvezetési problémával kereste fel a szolgálatokat. Kérdés, hogy a társadalmi státusz mutatói (iskolai végzettség, foglalkoztatottság, jövedelem), a család egyéb jellemzői (párkapcsolat típusa, van-e gyermek a családban) vagy egyéb változók ezen kívül hozzájárulnak-e a két minta instabilitása közötti különbség magyarázatához.

3.2. Eredmények

A kutatási kérdésekre vonatkozóan a családsegítő szolgálatok kliensei körében végzett vizsgálat részletesebb és mindkét féltől származnak adataink, ezért elsősorban ezen adatok bemutatása a meghatározó. Az országos mintán végzett vizsgálatokat mintegy viszonyítási alapként közlöm, amikor olyan változóról van szó, ami az Életünk Fordulópontjaiban is felvételre került. Amikor az országos mintára vonatkozó eredményeket közlök, ezt minden esetben külön jelzem.

A két kutatás eredményeinek összevetése több szempontból óvatosságot igényel: egyrészt a családsegítő mintá szociodemográfiai sajátosságai miatt, másrészt az instabilitás mérése az egyik vizsgálatban egy kérdéssel történt, a másikban egy komplex mutatóval dolgozhattam.

A diádikus elemzés első lépéseként a felek pontszámai közötti kapcsolatot szükséges megvizsgálni. Az 6. táblázatban néhány az elemzés során használt változók (átló alatt és felett), illetve a felek egy adott kérdésre adott válaszai közötti korrelációt tüntettem fel (átlón). Ezek alapján elmondhatjuk, hogy a párkapcsolatban élő férfiak és nők pontszámai erősen korrelálnak, ami azt jelzi, hogy nem független megfigyelésekről van szó. Ezért az elemzésünkben mindenképp a diádot kell elemzési egységként használnunk.

A modellben kimeneti változóként vizsgált instabilitás főkomponens és az elégedettség között a nőknél ($r = -,594$) és a férfiaknál ($r = -,709$) is magas korrelációt láthatunk. A nők instabilitása pozitív asszociációt mutat a konfliktusok gyakoriságával és az alternatívákkal, továbbá inverz kapcsolatban van a kompromisszumkereső és együttműködő konfliktuskezelési stílussal. A férfiaknál is hasonló eredményeket tapasztalunk, de va-

lamivel erősebb korrelációk mutatkoznak, valamint szignifikáns a gátak és az instabilitás kapcsolata is.

6. Táblázat - A vizsgált változók Pearson-féle korrelációi
(nők - átló felett, férfiak - átló alatt, férfiak és nők közötti korreláció - átlón)
(CSSK, 2012)

	1	2	3	4	5	6	7
Instabilitás-főkomponens (1)	,722**	-,594**	,541**	-,170*	-,208**	-,020	,241**
Elégedettség a kapcsolattal (2)	-,709**	,697**	-,626**	,394**	,538**	,090	-,365**
Konfliktusok gyakorisága (3)	,552**	-,618**	,629**	-,336**	-,396**	,055	,308**
Kompromisszumkereső (4)	-,287**	,405**	-,331**	,468**	,740**	,011	-,091
Együttműködő (5)	-,353**	,550**	-,452**	,835**	,550**	,082	-,212**
Gátak (6)	-,156*	,080	,046	,076	,121	,662**	-,136
Alternatívák (7)	,288**	-,277**	,238**	-,178*	-,234**	-,346**	,380**

N=171-175

Az adatok elemzésénél az Actor-Partner Interdependence Model-t (Kenny, 1996) használtam. A modell részletesebb leírását nyújtja Kenny diádkutatásokról szóló kézikönyve (Kenny és mtsai, 2006), valamint a dolgozat függelékében található „A diádkutatások módszertanáról” című fejezet rövid segítséget ad a modell alkalmazásához és a dolgozatban használt fogalmak értelmezéséhez.

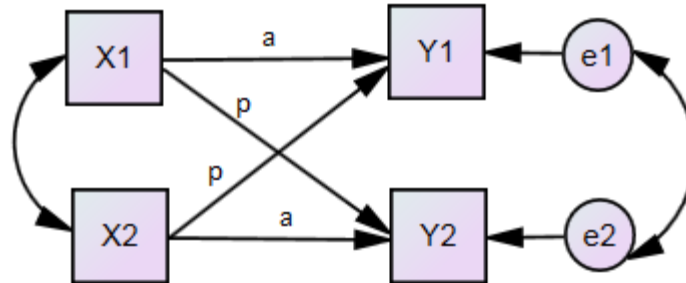
A következőkben a modell alapvető elemeit mutatom be, melyek feltétlenül szükségesek az elemzésben leírtak megértéséhez.

Az Actor-Partner Interdependence Model (APIM) a diádikus kapcsolatok modellje, ami két válaszadó kapcsolatának konceptuális megközelítését a megfelelő statisztikai eszközökkel teszteli és értékeli.

A 8. ábrán látható az Actor-Partner Interdependence Model vázlatja, mely négy változót tartalmaz: két függő vagy kimeneti változót (Y1 – a nő kapcsolati instabilitása és Y2 – a férfi kapcsolati instabilitása), és két független vagy prediktor változót (X1 – munkamegosztás a nő szerint és X2 – munkamegosztás a férfi szerint).

Így a mostani példában azt kívánjuk mérni, hogy a diád tagjainál mért munkamegosztás milyen hatással van a kapcsolati instabilitás változó értékére.¹⁵

8. ábra - Actor-Partner Interdependence Model (APIM)

A modell két központi eleme az *aktor hatás* és a *partner hatás*. Az aktor hatás azt mutatja meg a megkérdezett személy munkamegosztás-percepciója hogyan hat a saját kapcsolati instabilitására. Az ábrán az aktor hatást ábrázolják a vízszintes nyilak (a). A partner hatás méri, hogy mennyire befolyásolja a személy érzelmét/viselkedését a partner. Az ábrán a partner hatást az átlós nyilak ábrázolják (p).

Ahol a prediktor változó diádon belüli vagy kevert típusú volt, a diádikus modellek mintázatait vizsgálva négy almodellt elemeztem: 1) telített (saturated) modell, melyben elemzésre került minden regressziós út és minden lehetséges korreláció; 2) aktor-orientált modell, melyben a partnerhatások értékét 0-ra rögzítettem; 3) partner-orientált modell, melyben az aktorhatások értékét 0-ra rögzítettem; 4) pár-orientált modell, melyben az aktor- és partnerhatás értékét egyenlőnek tekintettem. Az elemzés során vizsgáltam, hogy melyik modell illeszkedése a legmegfelelőbb.

A modellek illeszkedését három mérőszám alapján vizsgáltam: a Khi^2 , a Comparative fit index (CFI) és a Root mean square error of approximation (RMSEA). Egy modell jól illeszkedik az adatokhoz, ha a Khi^2 statisztika p értéke nagyobb mint 0,05; a CFI értéke nagyobb mint 0,95 és az RMSEA értéke kisebb mint 0,05 (Kline, 2011). Az indirekt hatások szignifikanciáját a Sobel-teszt alkalmazásával (Baron – Kenny, 1986) számítottam.

¹⁵ A vizsgált változók közötti összefüggések hatásként való értelmezése keresztmetszeti kutatás esetén körültekintést igényel – főként a családi élet területén, ahol a változók közötti hatás kölcsönös. A használt modell terminológiáját követve azonban az előbb leírtak tudatában mégis a „hatás” kifejezéssel élek.

3.2.1. Szociodemográfiai változók és a párkapcsolati instabilitás

Szülői háttér

Először azt vizsgáltam, hogy a szülők családi állapota a megkérdezett születésekor hogyan befolyásolja a párkapcsolati stabilitást. A válaszadók szüleinek döntő többsége, közel 85% házas volt, 7-8% élettársi kapcsolatban élt, 7-8%-uk pedig nem élt együtt. A férfiaknál és a nőknél ugyanazt az eloszlást tapasztaljuk. A megkérdezettek átlagéletkorra körülbelül 40 év, tehát átlagosan a '70-es évek elején születtek. Ebben az időszakban az élettársi kapcsolatok elterjedtsége a 15-49 éves nők között még igen alacsony volt, mindössze 1,5% (Csernák, 1992). A nők körében azoknál tapasztaljuk a legalacsonyabb instabilitást, akiknek szülei házasságban éltek, az átlagosnál magasabb az élettársi kapcsolatban élőkénél és a legmagasabb azoknál, akiknek szülei nem éltek együtt születésekor. Ezzel szemben azok a férfiak mutatták a legalacsonyabb instabilitást, akiknek szülei élettársi kapcsolatban éltek. A modellben dummy változókként szerepeltettem a szülők családi állapotát. A házasságban élökhöz viszonyítva mindkét nem instabilitáspontszámát növeli, ha a nő szülei élettársak voltak vagy nem éltek együtt, azonban ha a férfi szülei élettársi kapcsolatban éltek, az csökkenti a felek instabilitását (9. táblázat). Az almodellek egyike sem mutatott megfelelő illeszkedést.

A férfiaknak közel 70%-a 18 éves koráig mindkét szülőjével együtt élt, 20%-ukat érintette a szülők válása, 10%-uknak pedig valamelyik szülője elhunyt. A nőknél is hasonló arányokat láthatunk, bár egy kicsit magasabb azok aránya, akik nem éltek mindkét szülővel (elvált szülők: 26%; elhunyt szülő: 14%). Az elemzés során vizsgált modellek közül az aktor-orientált modell illeszkedése volt a legjobb (Khi^2 , $p = ,830$; CFI = 1,000; RMSEA = ,000). Azt láthatjuk, hogy a férfiaknál sem a szülők válása, sem az egyik szülő halála nem befolyásolja szignifikánsan a válási hajlandóságot. A nőknél viszont hatással volt az instabilitásra, hogy mindkét szülővel együtt élt-e vagy sem, sőt eltérő irányú hatást mutat a szülők válása és az egyik szülő elhalálozása. Míg a szülők válása növelte az instabilitást, a szülő halála a kapcsolat stabilitása felé hatott (7. táblázat).

7. Táblázat - A szülői háttér hatása az instabilitásra, SEM (CSSK, 2012)

	Férfiak instabilitása		Nők instabilitása	
	Aktor hatás	Partner hatás	Aktor hatás	Partner hatás
Szülők családi állapota				
Házastárs			ref.	
Élettárs	-,179**	,150*	,152*	-,195**
Nem éltek együtt	,094	,141*	,192**	-,038
Szülők együtt éltek-e 18 éves koráig?				
Együtt éltek			ref.	
Elváltak	,069	-	,109**	-
Valamelyik szülő meghalt	,004	-	-,121**	-

Megj.: * Az összefüggés 0,1 szinten szignifikáns; ** Az összefüggés 0,05 szinten szignifikáns
N=175

Együttélés a házasság előtt, a párkapcsolat formája

A házasság előtti együttélésre vonatkozó hipotézist csak szűkebb, csak a házasságban élők mintáján (N = 100) tudtam ellenőrizni. A házasságban élő megkérdezettek 58%-a élt együtt partnerével a házasságkötés előtt. A házasság előtti együttélés a férfiaknál nem mutatott szignifikáns összefüggést, a nőknél viszont a várakozással szemben csökkentette a párkapcsolati instabilitást ($\beta = -,212$; $p < ,05$). Az, hogy a házasságkötés előtt született-e gyermek, nem befolyásolta az eredeti összefüggést.

A megkérdezett párok 43%-a élettársi kapcsolatban él, azaz több mint duplája az országos átlagnak (19%) (Életünk fordulópontjai, ill. Népszámlálás 2011 – saját számítás). Joggal feltételeznénk, hogy e kapcsolati forma széleskörű elterjedtsége a vizsgált populációban összefügg a párok magasabb instabilitásával. Szignifikáns, de nem túl erős hatást láthatunk és azt is csak a férfiaknál: instabilitásukat növeli, ha élettársi kapcsolatban élnek ($\beta = ,135$; $p < ,1$). A nőknél nincs jelentős különbség a házasságban és az élettársi kapcsolatban élők instabilitása között.

Az *Életünk Fordulópontjai* adatai szerint a férfiak és a nők instabilitását is befolyásolja a párkapcsolat formája (8. táblázat). A legmagasabb instabilitás az élettársi kapcsolatban élő nőknél mutatkozik (15,6%), a családsegítő kutatásban viszont az élettársként együtt élő férfiaknál merül fel a legnagyobb arányban a válás gondolata (31,1%). A két kutatás adatai alapján elmondhatjuk, hogy az alacsony társadalmi státuszú csoportok

körében tapasztalható magasabb instabilitást nem az élettársi kapcsolatok nagyobb aránya okozza.

8. Táblázat - A párkapcsolati forma hatása az instabilitásra, keresztábra

	Az elmúlt egy év során felmerült Önben a válás/különválás gondolata? (%)			
	Életünk Fordulópontjai		CSSK	
	Férfiak	Nők	Férfiak	Nők
Házastárs	4,2	7,7	19,2	20
Élettárs	9,7	15,6	31,1	23
Khi ² , p-érték	,000	,000	,071	,368

N_{ÉF} = 5388 ; N_{CSSK} = 175

Gyermekek

Először azt vizsgáltam, hogy milyen hatással van a párkapcsolati stabilitásra, ha a pár gyermeket nevel. Amint arra a minta bemutatásánál is utaltam a családsegítő szolgálatoknál megkérdezett párok 76%-ának van gyermeke (a saját háztartásában), míg az országos mintában ez az arány 66%. Egyik mintán sem láthatunk szignifikáns kapcsolatot a megkérdezett párkapcsolati instabilitása és aközött, hogy van-e gyermekük (9. táblázat).

A legfiatalabb gyermek életkora az *országos mintán* nem mutat összefüggést a válás felmerülésével, 1-2 % különbség tapasztalható csak a gyermektelen, illetve a különböző korú gyermeket nevelő párok instabilitása között. A *családsegítő szolgálatok* klienskörében a gyermek korát vizsgálva gyenge kapcsolatot láthatunk a 0-6 éves és a 13-18 éves gyermeket nevelők körében. A gyermektelen párokhoz viszonyítva a kisgyermekes családokban a férfiak magasabb instabilitást mutatnak, a 13-18 éves gyermek nevelőknél pedig mindkét nem esetében csökken az instabilitás. A korábbi kutatások eredményeivel szemben tehát azt láthatjuk, hogy már nem olyan hangsúlyos a gyermek családösszetartó szerepe, hiszen az hogy van-e gyermek a családban, nem befolyásolja a felek instabilitását. Továbbá elmondható, hogy a családsegítő mintában a korábbi tanulmányoknak ellentmondóan a kisgyermekes családoknál magasabb, a kamaszgyermeket nevelőknél alacsonyabb instabilitást láthatunk.

9. Táblázat - A gyermekek hatása az instabilitásra, SEM (CSSK, 2012)

	Férfiak instabilitása	Nők instabilitása
Van-e gyermekük? (0-nincs; 1-van)	,023	,034
A legfiatalabb gyermek életkora	,051	-,038
Nincs gyermekük		ref.
0-6 éves	,148*	,007
7-12 éves	,062	,014
13-18 éves	-,149*	-,192*
19 év feletti	-,062	-,087
Nevelnek-e korábbi kapcsolatból született gyermeket?	,075	-,072

Megj.: * Az összefüggés 0,1 szinten szignifikáns; N=175

Az újraraházasodott, illetve újabb párkapcsolatba lépő személyek gyakran nevelnek a korábbi együttélésből származó gyermeket. A gyakorisági eloszlások alapján elmondhatjuk, hogy az alacsony társadalmi státuszúaknál magasabb a mozaikcsaládok aránya (19,5%, míg az országos mintában csak 7,6%), ahol a családban olyan gyermek (is) nevelkedik, aki a felek korábbi párkapcsolatából származik. Azt feltételeztem, hogy ezekben a családokban növekszik a szerepegyeztetések jelentősége és ezzel emelkedik a konfliktusok gyakorisága is, ami magával vonhatja a párkapcsolat destabilizálódását is. Az adatok (mind a családsegítő, mind az országos minta) alapján ez a tényező nem befolyásolja a felek instabilitását.

Szocioökonómiai státusz

A prediktor (független) változók tekintetében a felek gazdasági forrásaira vonatkozóan a következő mutatókkal dolgoztam:

- jelenleg dolgozik-e?;
- a felek abszolút jövedelme;
- a felek relatív jövedelme (a felek és a családi összjövedelem hányadosa – milyen mértékben járul hozzá a családi kasszához);
- ki keres többet – a jövedelmek különbsége alapján 3 csoportot hoztam létre: a nő keres többet, a férfi keres többet, ugyanannyit keresnek (a csoportosításnál azonos jövedelemnek tekintetem a legfeljebb 15e Ft-os különbséget).

A családsegítő szolgálatok kliensei körében sem az abszolút, sem a relatív jövedelemnek nincs szignifikáns hatása a stabilitásra (10. táblázat).

Az, hogy a megkérdezettek rendelkeznek-e fizetett munkával a férfiaknál és a nőknél is befolyásolja az instabilitást. A hatás iránya azonban különböző: a munkavállalás a nőknél növeli a válás kockázatát, a férfiaknál viszont csökkenti az instabilitást. A partner hatás egyik nemnél sem szignifikáns, azaz az egyik fél munkavállalása nem befolyásolja partnere válási hajlandóságát. Ezt igazolja az is, hogy az aktor-orientált modell illeszkedése a legjobb (χ^2 , $p = ,583$; CFI = 1,000; RMSEA = ,000).

10. Táblázat - A munkaerő-piaci jellemzők hatása az instabilitásra, SEM (CSSK, 2012)

	Nő instabilitása		Férfi instabilitása	
	Aktor hatás	Partner hatás	Aktor hatás	Partner hatás
Jelenleg dolgozik-e? (0-nem; 1-igen)	,140*	-,095	-,176**	,094
Abszolút jövedelem	-,075	-,003	,051	-,053
Relatív jövedelem	-,026	,055	,012	-,103
Ki keres többet?				
Egyenlő			ref.	
Nő		-,188**		-,117
Férfi		-,116		,024

Megj.: * Az összefüggés 0,1 szinten szignifikáns; ** Az összefüggés 0,05 szinten szignifikáns
N=162-175

A többscsoportos elemzés¹⁶ alapján elmondhatjuk, hogy az összefüggést nem változtatja, hogy a házastársként vagy élettársként élnek együtt. A háztartásban élő gyermek azonban változtat a mintázaton. A gyermekes pároknál a nő munkavállalása nem mutat szignifikáns összefüggést sem a saját, sem a partnere stabilitásával, azonban ha a férfi dolgozik, az mindkét nemnél csökkenti a válás esélyét (férfiak instabilitását: $\beta = -,224$, $p < ,01$; nők instabilitását: $\beta = -,190$, $p < ,05$). A gyermektelen pároknál csak a nő munkavállalása befolyásolja az instabilitást (nők instabilitása: $\beta = ,269$, $p < ,1$).

A legfiatalabb gyermek életkora is módosítja a megfigyelt hatást. A kisgyermekeseknél (0-6) egyik hatás sem szignifikáns, ahogy a 12 év feletti gyermeket nevelőknél sem talá-

¹⁶ A többscsoportos elemzés (Multiple-group analysis) során a modellt szimultán illesztjük kettő vagy több független alminta adataihoz (pl.: gyermeket nevelő és gyermektelen párok).

lunk kapcsolatot a munkavállalással. A kisiskolás korú (7-12) gyermeket nevelő családoknál a nők körében megnő a szerepe a munkaerő-piaci státusznak: szignifikáns az aktor ($\beta = ,291, p < ,1$) és a partner hatás ($\beta = -,442, p < ,01$) is, azonban ellenkező irányúak. Ez alapján elmondható, hogy a kisiskolás gyermeket nevelő családokban a férfi munkavállalása stabilizál, a nő munkavállalása destabilizál.

A felek közötti jövedelemkülönbségek (ki keres többet) csak a nők instabilitását befolyásolják, mégpedig abban az esetben, ha ők keresnek többet. Ha a „férfi keres többet” kategóriát használjuk referenciaként, ugyanezt tapasztaljuk: ha magasabb a nő keresete, az csökkenti a nő válási hajlandóságát.

A többszoportos elemzés eredményei szerint az élettársi kapcsolatban élőknel egyik hatás sem szignifikáns, míg a házasságban élőknel a nők magasabb keresete csökkenti mindkét fél instabilitását (férfiak instabilitását: $\beta = -,225, p < ,1$; nők instabilitását: $\beta = -,213, p < ,1$). A gyermekes pároknál nem szignifikáns egyik hatás sem, azonban a gyermektelen párok esetében akkor a legmagasabb a nők instabilitása, ha ugyanannyit keresnek. Az azonos jövedelmű párokhoz viszonyítva alacsonyabb a férfi magasabb jövedelme esetén ($\beta = -,422, p < ,01$) és a nő magasabb jövedelme esetén ($\beta = -,497, p < ,01$) is a nők válási hajlandósága.

A gyermekes családok homogén csoportjában nem találtunk összefüggést. Ha azonban a legfiatalabb gyermek életkora szerinti csoportokban vizsgáljuk, azt láthatjuk, hogy a kamaszkorosztály (12-18) anyáinál nagymértékben csökken az instabilitás, ha valamilyen fél többet keres (férfi keres többet: $\beta = -,822, p < ,001$; nő keres többet: $\beta = -,640, p < ,001$). Valamelyest a férfiak instabilitása is csökken ebben a csoportban, ha többet keresnek ($\beta = -,426, p < ,1$).

Az országos mintán a négy vizsgált változó közül csak a „ki keres többet” mutat összefüggést a stabilitással. A legmagasabb válási hajlandóságot azoknál a nőknél láthatjuk, akik ugyanannyit keresnek, mint partnerük: az elmúlt egy év során felmerült a válás gondolata az ugyanannyit keresők 12%-ában, ahol a nő keres többet 11,1% és ahol a férfi keres többet 7,9% ($\text{Khi}^2(2, N = 1984) = 8,97, p < ,05$).

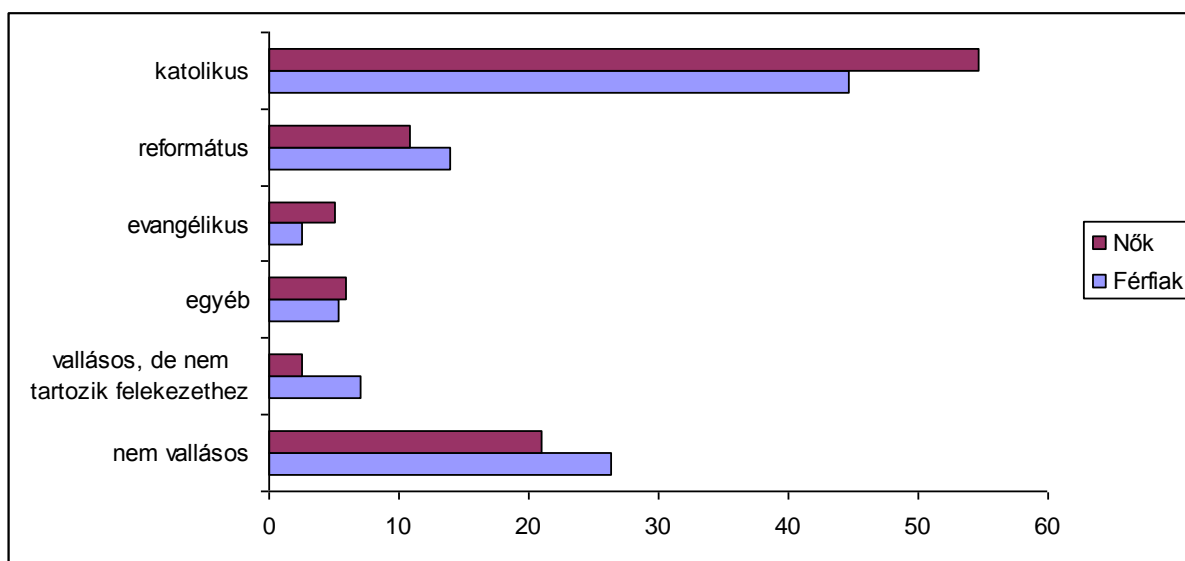
Az iskolai végzettség sem az családsegítő szolgálatok kliensei körében, sem az országos mintában nem mutat szignifikáns összefüggést az instabilitással.

Vallásosság

A vallásosságot három kérdéssel mértem (vallásos önbesorolás, felekezethez tartozás és templomba járás gyakorisága), de volt egy családsegítő szolgálat, ahol csak az első kérdést engedélyezték lekérdezni, így alacsonyabb elemszámmal tudtam csak dolgozni.

A családsegítő- és gyermekjóléti szolgálatok párkapcsolatban élő klienseiről elmondható, hogy a férfiak 38%-a, a nők 31%-a nem tartja magát vallásosnak, továbbá igen jelentős a maga módján vallásos választ adók aránya (férfiak 45, nők 52%-a). A felekezeti hovatartozást (9. ábra) tekintve láthatjuk, hogy a válaszadók jelentős hányada a katolikus, valamint a nem vallásos kategóriát jelölte meg. A többi felekezethez tartozók alacsony elemszáma miatt összevonás után a felekezeti hovatartozásra vonatkozó elemzéseket egy három-kategóriás változóval (katolikus, egyéb felekezet, nem vallásos) végeztem.

9. ábra - A válaszadók felekezet szerinti megoszlása (%) (CSSK, 2012)

N=119

Az intézményesült vallási gyakorlat, azaz a templomba, gyülekezetbe járás rendszeresége tekintetében elmondhatjuk, hogy rendkívül alacsony azoknak az aránya, akik legálább havonta egyszer járnak templomba (férfiak: 5,4%; nők: 15,3%). Ezért templomba, gyülekezetbe járást is dummy-változóként építettem a modellbe.

Az 11. táblázatban a vallásosság különböző indikátorai és az instabilitás összefüggéseit láthatjuk.

11. Táblázat - A vallásosság hatása az instabilitásra, SEM (CSSK, 2012)

	Nő instabilitása		Férfi instabilitása	
	Aktor hatás	Partner hatás	Aktor hatás	Partner hatás
Vallásos-e? (0-nem; 1-igen)	,107	-,037	,037	,003
Jár-e templomba? (0-nem; 1-igen)	,205**	-,193**	-,131	,163*
Felekezet				
Nem vallásos			ref.	
Katolikus	,242*	-,282*	-,332**	,184
Egyéb felekezet	,309**	-,210	-,241*	,455***

Megj.: * Az összefüggés 0,1 szinten szignifikáns; ** Az összefüggés 0,05 szinten szignifikáns; *** Az összefüggés 0,01 szinten szignifikáns
N=119

A vallási önbesorolás alapján készített kétértékű változó (vallásos-nem vallásos) nem mutat szignifikáns kapcsolatot egyik fél instabilitásával sem. A templomba járás és a felekezethez tartozás hasonló mintázatot mutat: a férfiak vallásossága csökkenti a válás kockázatát, a nőké pedig növeli azt. Az aktor- és partnerhatásokat vizsgálva láthatjuk, hogy mindkét változónál ellentétes irányúak, tehát a vallásosság felemás befolyása a partnerhatásokban is megmutatkozik.

A vallásosság hatása azoknál a férfiaknál a legerősebb, ahol a partnerük egyéb felekezethez tartozik, mégpedig növeli a válási kockázatot. A többcsoportos elemzések tanulsága szerint ezek az összefüggések stabilnak bizonyulnak, hiszen a kapcsolati forma, életkor, nevelnek-e gyermeket alcsoportjaiban ugyanezt a mintázatot tapasztalhatjuk.

Bár az elemszám nem engedi, hogy a felekezeti hovatartozást részletesebb változóként építsem a modellbe, az „egyéb felekezetek” instabilitás-átlagainál azt láthatjuk, hogy a református, evangélikus és a vallásos, de nem tartozik felekezethez választ adó nők partnerei körében magas, az egyéb felekezethez (leginkább valamilyen kisegyházhoz) tartozó nők partnereinél pedig alacsony az instabilitás átlaga.

Homogámia-heterogámia

Iskolai végzettség és felekezeti hovatartozás tekintetében a családsegítő szolgálatok körében megkérdezett párok kétharmada homogám kapcsolatnak tekinthető, az életkort vizsgálva pedig a megkérdezettek 35%-a legfeljebb két évvel fiatalabb vagy idősebb partnerénél. Jellemzően a férfiak idősebbek (54%), az iskolai végzettség tekintetében

azonban „kiegyensúlyozottabb” a helyzet: a párok 14%-ánál a nőnek, 21%-ánál pedig a férfinak van magasabb végzettsége.

12. Táblázat - A heterogámia hatása az instabilitásra, SEM (CSSK, 2012)

	Nő instabilitása	Férfi instabilitása
Korkülönbség		
egykorúak (+-2 év)		ref.
férfi idősebb	-,057	,064
nő idősebb	-,063	,054
Iskolai végzettségbeli különbség		
azonos		ref.
férfi magasabb isk.	,013	-,079
nő magasabb isk.	,126	,035
Felekezeti különbség (0-nem, 1-igen)	,135	,186*

* Az összefüggés 0,1 szinten szignifikáns; N= 175; N=119 (felekezeti különbség)

A teljes mintát elemezve csak a felekezeti különbségeknél tapasztalunk szignifikáns összefüggést: a férfiak instabilitását kismértékben növeli, ha eltérő a vallási hovatartozásuk (12. táblázat). A többcsoportos elemzés során azt láthatjuk azonban, hogy a házassági kapcsolatban élőknel nincs összefüggés a felekezeti különbségek és az instabilitás között, azonban az élettársként együtt élőknel jelentős hatása van az eltérő felekezethez tartozásnak (férfiak: $\beta = ,357$, $p < ,001$; nők: $\beta = ,506$, $p < ,001$). Ha életkori csoportok mentén vizsgáljuk a felekezeti különbségek hatását, azt láthatjuk, hogy a legfiatalabb korcsoportban szignifikánsan befolyásolja az instabilitást. Ebben a korosztályban a legmagasabb azonban az élettársi kapcsolatok aránya, így könnyen elképzelhető, hogy a két változó egymás hatását befolyásolja (confound). Ezért a korosztályok szerinti többcsoportos elemzés során a párkapcsolat formáját kontroll-változóként szerepeltetem a modellben. A párkapcsolati forma hatása egyik korcsoportban sem szignifikáns, azonban a felekezeti különbségek a legfiatalabb korcsoportban továbbra is jelentős befolyással vannak az instabilitásra (férfiak: $\beta = ,588$, $p < ,001$; nők: $\beta = ,689$, $p < ,001$). Az országos mintán sem a korkülönbség, sem az iskolai végzettségbeli különbség nem mutat összefüggést a válás gondolatának felmerülésével.

Az *Életünk Fordulópontjai* vizsgálat adatainak keresztábrás elemzését követően a vizsgált szociodemográfiai változók bevonásával bináris logisztikus regressziót végeztem (13. táblázat). A keresztábrák elemzése során is tapasztaltuk, hogy a párkapcsolat formája szignifikáns hatást gyakorol mindkét nem instabilitására. Jelentősége a modellben, számos háttérváltozóra kontrollálva is megmaradt: az élettársi kapcsolatban élő nőknél kétszer akkora a válási hajlandóság, mint a házasságban élőkénél, a férfiaknál ez az arány 2,5-szeres.

13. Táblázat - A szociodemográfiai változókkal épített bináris logisztikus regresszió eredményei (ÉF, 2008)

	Nők			Férfiak		
	B	SE	β	B	SE	β
Párkapcsolat formája (1-házasság; 2- élettárs)	,690***	,182	1,992	,915***	,248	2,496
Jövedelemkülönbség		**				
Azonos jövedelem			ref.			
Partnere keres többet	,093	,223	1,098	,230	,278	1,259
Ő keres többet	-,343	,229	,710	,155	,351	1,167
Dolgozik-e? (0-nem; 1-igen)	-,098	,183	,907	,315	,301	1,370
Jövedelem	,003*	,002	1,003	,000	,002	1,000
Iskolai végzettség	-,160	,108	,852	,024	,146	1,025
Van-e gyermek? (0-nincs; 1- van)	,098	,210	1,103	,366	,293	1,442
Legfiatalabb gyermek életkora	-,004	,010	,996	-,019	,016	,981
Korkülönbség	-,003	,016	,997	,013	,023	1,013
Iskolai végzettségbeli különbség	,014	,108	1,014	,067	,139	1,069
Konstans	-2,428***	,556	,088	-4,878***	,770	,008
χ^2		28,042			20,285	
df		10			10	
Nagelkerke R^2		,030			,037	

Megj.: * - $p < ,1$; ** - $p < ,05$; *** - $p < ,001$; $N_{nő}=2172$ $N_{fé}=1602$

A nőknél gyenge összefüggést láthatunk a jövedelem és a válási hajlandóság között. A férfiaknál gyenge összefüggést láthatunk a jövedelem és a válási hajlandóság között. Megjegyzendő azonban, hogy a modell magyarázóereje a férfiaknál és a nőknél is meglehetősen alacsony.

3.2.2. A társadalmi csereelmélet – a párkapcsolati minőség, a gátak és az alternatívák kapcsolata az instabilitással

A fejezetben a társadalmi csereelmélet meghatározó tényezőinek párkapcsolati instabilitásra kifejtett hatását vizsgálom. Szintén az elmülethez tartoznak a kapcsolat feszültségei, melyek a párkapcsolati minőség meghatározói, azonban ezekkel a következő fejezetben foglalkozom.

Ebben a részben egyrészt a párkapcsolati minőség különböző aspektusait megragadó változók, másrészt a párkapcsolat felbontását akadályozó gátak, és az azt segítő alternatívák hatását elemzem.

A párkapcsolati minőségre vonatkozóan vizsgált kérdések:

- Mennyire elégedett a párkapcsolatával?
- Mit gondol, partnere mennyire elégedett a kapcsolatukkal?
- Marital Comparison Level Index (Sabatelli, 1984).

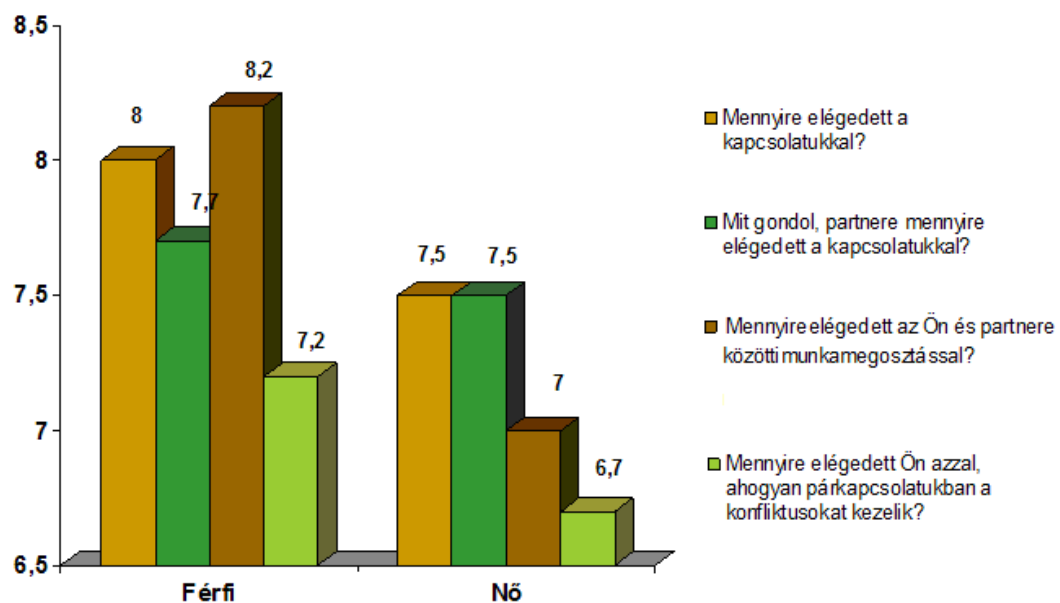
Párkapcsolati elégedettség

A kapcsolattal való elégedettség általában függő változóként szerepel a családi viszonyokat vizsgáló elemzésekben, azonban a társadalmi csereelméletben úgy jelenik meg, mint a stabilitás egyik előrejelzője. Habár a jelen vizsgálat fókuszja nem erre vonatkozik, fontosnak tartom röviden mégis bemutatni, hogy milyen fő tényezők befolyásolják a párkapcsolati elégedettséget.

A témakört vizsgálva mindenképpen figyelembe kell vennünk, hogy a korábbi kutatási tapasztalatok alapján a kérdést mérő skála közép-tartományában szereplő értékek már alacsonynak tekinthetők (Gödri, 2001), az ábrázolásnál ezért szerepel a skála felső része (10. ábra). Az elégedettség különböző aspektusainak átlagai egyrészt azt jelzik, hogy minden kérdés tekintetében a férfiak számoltak be magasabb elégedettségről. Az elégedettség három aspektusát tekintve a páros t-próba szerint szignifikáns különbség van a felek között (általában a párkapcsolattal: $t(173) = 3,65$; $p < ,01$; a munkamegosz-

tással: $t(171) = 5,86$; $p < ,01$; a konfliktuskezeléssel: $t(170) = 2,94$; $p < ,01$), a cirkuláris kérdésnél (mit gondol a partnere elégedettségéről: $t(170) = 1,27$; $p = ,207$) nincs számottevő eltérés. A férfiak és a nők pontszámai között a legnagyobb különbség a munkamegosztással kapcsolatos elégedettségénél mutatkozik. E mögött elsősorban a munkamegosztásban megjelenő tradicionális nemi szerepek állhatnak. A megkérdezett férfiak jellemzően a háztartásban előforduló kisebb javítási munkákat végzik, a programok szervezését, a bevásárlást és a kiadások követését megosztva, a többi tevékenységet (főzés, mosogatás, takarítás) többnyire a nők végzik.

10. ábra – Az elégedettség átlagai férfiaknál és nőknél (CSSK, 2012)

N=170-173

Mindkét félnél a legalacsonyabb értéket a konfliktuskezeléssel való elégedettség kapta, ami arra utalhat, hogy a családi élet ezen területét érzik a válaszadók a leginkább fejlesztésre szorulóknak.

A kérdéskör egyik további érdekes aspektusa, hogy a felek mit gondolnak a partnerük elégedettségéről, mennyire felel meg a saját értékelésnek. A férfiak szerint a partnerük kevésbé elégedett, a nők által adott válaszok átlagai viszont (két tizedes jegyig) megegyeznek. A saját elégedettség és a másik fél feltételezett elégedettsége között mindkét nemnél erős összefüggés van, a Pearson-féle korrelációs együtthatók is azt jelzik, hogy

a férfiak valamivel pontosabban érzékelik párjuk elégedettségét (Nő saját – férfi percepciója: $r = ,697$, $p < ,01$; férfi saját – nő percepciója: $r = ,656$, $p < ,01$).

Alapvetően elmondhatjuk, hogy a szociodemográfiai háttérváltozók csak csekély mértékben befolyásolják az elégedettséget (14. táblázat). Egy sor háttértényező (mint az életkor, a párkapcsolat formája, nevelnek-e gyermeket) nincs összefüggésben a párkapcsolati elégedettséggel. A munkaerő-piaci státusz és a jövedelemmel kapcsolatos változók esetén gyenge kapcsolatot fedezhetünk fel az elégedettséggel. A munkavállalás a férfiak kapcsolattal való elégedettségét kis mértékben növeli, a nőket pedig csökkenti.

A párkapcsolati elégedettséget egyértelműen a családi működéssel összefüggő tényezők, mint a viták gyakorisága, ill. a konfliktusok kezelésének módja befolyásolják. Ezeknél a változóknál pár-orientált modellről beszélhetünk, aktor- és partnerhatások is szignifikánsak.

14. Táblázat – Háttérváltozók hatása a párkapcsolati elégedettségre, SEM (CSSK, 2012)

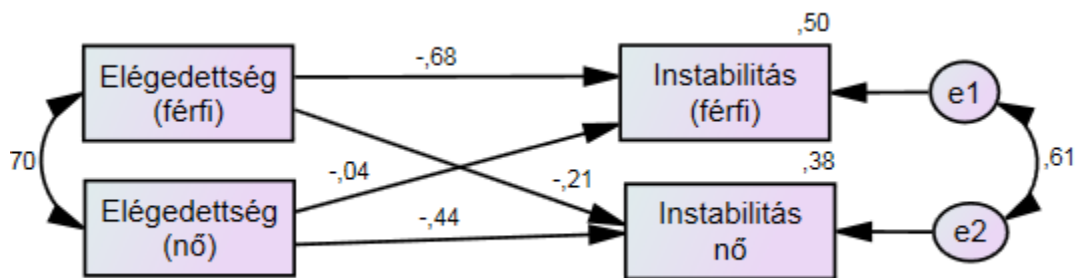
	Férfiak elégedettsége		Nők elégedettsége	
	Aktor hatás	Partner hatás	Aktor hatás	Partner hatás
Párkapcsolat formája		-,021		-,023
Van-e gyermek?		-,035		,059
Dolgozik-e?	,140*	-,074	-,145*	-,021
Életkor	,065	-,023	-,011	-,106
Jövedelem	-,067	,121	,193**	-,087
Ki keres többet				
Ugyanannyit keresnek		ref.		
Férfi keres többet		-,010		,114
Nő keres többet		,160*		,248***
Vita gyakorisága	-,473***	-,231***	-,519***	-,169**
Konfliktuskezelés – együttműködő	,393***	,289***	,374***	,296***

Megj.: * Az összefüggés 0,1 szinten szignifikáns; ** Az összefüggés 0,05 szinten szignifikáns; *** Az összefüggés 0,01 szinten szignifikáns; N=162-175

Az eredeti témához visszatérve láthatjuk, hogy az elégedettség a várakozásoknak megfelelően csökkenti a felek instabilitását. Amint a 11. ábra is mutatja, az erős aktorhatások (férfiak: $\beta = -,679$, $p < ,001$; nők: $\beta = -,445$, $p < ,001$) mellett a nők válási

hajlandóságát a férfi elégedettsége is befolyásolja ($\beta = -.214, p < .05$), azonban a férfiaknál csak az aktorhatás érvényesül. Úgy tűnik tehát, hogy a férfiak elégedettsége jobb prediktora a párkapcsolati instabilitásnak, hiszen erősebb aktorhatás mutatkozik mint a nőknél, továbbá a férfi elégedettsége befolyásolja a nők instabilitását is, ami fordítva nem igaz. A párkapcsolati elégedettség egyedüli változóként az instabilitás varianciájának 50%-át magyarázza a férfiaknál és 38%-át a nőknél.

11. ábra – Az elégedettség hatása az instabilitásra, SEM (CSSK, 2012)

N=175

A következőkben azt vizsgálom, hogy a különböző háttérváltozók miként módosítják az elégedettség hatásának erősségét és mintázatait. A 15. táblázatban összefoglalva látható, hogy ha alcsoportonként vizsgáljuk, a férfiak aktorhatása szignifikáns – egyetlen kivétel, amikor a partnerük szakmunkás végzettségű. Legmagasabb a regressziós együttható értéke azoknál a férfiaknál, akiknek partnere felsőfokú végzettségű ($\beta = -.885; p < .001$), valamint a 30 év alattiak körében ($\beta = -.779; p < .001$). A párkapcsolati elégedettség stabilitásra gyakorolt hatása a férfiaknál erősebb, ha van gyermek a családban és csökken a partner életkorával. Csak egyetlen alcsoportban látunk szignifikáns partnerhatást a férfiaknál, ami azt jelenti, hogy a férfiak instabilitását jellemzően nem befolyásolja a partnerük elégedettsége.

A nőknél vegyesebb képet láthatunk: a legtöbb csoportban szignifikáns az aktorhatás, de mellette több helyen megjelenik a partnerhatás is. Sőt, a párkapcsolati forma szerint bontva azt láthatjuk, hogy a házas nőknél csak az aktor-, az élettársi kapcsolatban élőknel pedig csak a partnerhatás szignifikáns. Ebben a csoportban tehát nagyobb szerepet játszik a partner elégedettsége/elégedetlensége, mint az, ahogyan önmaga értékeli a kapcsolatot.

15. Táblázat – Az elégedettség hatása az instabilitásra különböző csoportokban, SEM (CSSK, 2012)

	Férfiak instabilitása		Nők instabilitása	
	Aktor hatás	Partner hatás	Aktor hatás	Partner hatás
Párkapcsolat formája				
Házasság	-,705***	-,003	-,611***	-,164
Élettárs	-,698***	,055	-,152	-,406***
Van-e gyermek?				
Van	-,707***	-,055	-,426***	-,263***
Nincs	-,536***	-,014	-,482***	-,096
Dolgozik-e a nő?				
Igen	-,674***	-,003	-,466***	-,164
Nem	-,694***	-,043	-,415***	-,247**
A nő életkora				
30 év alatti	-,779***	,116	-,676***	,013
31-45 éves	-,749***	-,057	-,399***	-,338***
45 év feletti	-,483***	-,228	-,731***	,255*
A nő iskolai végzettsége				
Általános iskola	-,754***	-,057	-,351***	-,302***
Szakmunkás	-,295	-,429**	-,907***	,531**
Érettségi	-,621***	-,165	-,548***	-,283**
Felsőfokú	-,885***	,170	-,331	-,412***

Megj.: * Az összefüggés 0,1 szinten szignifikáns; ** Az összefüggés 0,05 szinten szignifikáns; *** Az összefüggés 0,01 szinten szignifikáns; N=175

A kérdőívben szerepelt a Sabatelli által fejlesztett párkapcsolat minőségére vonatkozó *Marital Comparison Level Index (MCLI)*, ami az elvárásokkal hasonlítja össze a jelenlegi helyzetet. A 33 itemből álló kérdéssor a családi együttélés különböző területeit érinti. A 16. táblázatban az öt legmagasabb és öt legalacsonyabb átlagot elért állítást soroltam fel nemenként, amiből jól látszik, hogy vannak olyan állítások – a pozitív és a negatív oldalon is –, melyek mindkét félnél megjelennek. Az elkötelezettség, a szeretet és a barátság a férfiaknál és a nőknél is az első helyekre került, míg a pénzzel kapcsolatos itemek és a kritikus magatartás alacsony értéket kapott.

Az elvárások megvalósulásában megmutatkozó különbségek (a férfiak által adott pontszámból vonva ki a nők pontszámát) arra utalnak, hogy a nők inkább az intimitást jelző állításokkal elégedetlenebbek, a férfiak pedig a társas dimenzióval (barátok, féltékenység) kevésbé elégedettek.

16. Táblázat – Az MCLI legjellemzőbb itemeinek átlaga és a felek közötti legnagyobb különbségek (CSSK, 2012)

A leginkább olyan, mint amit vártam... (férfiak)	A leginkább olyan, mint amit vártam... (nők)
Partnere személyiségének vonzósága. (1,75)	Az egymás iránti barátság. (1,59)
Az egymás iránti barátság. (1,63)	A kölcsönös tisztelet. (1,48)
Az elkötelezettség, amit tapasztal partnere részéről. (1,54)	Az elkötelezettség, amit tapasztal partnere részéről. (1,42)
A szeretet összessége. (1,53)	A bizalmasság Önök között. (1,41)
Szexuális kapcsolatuk. (1,53)	A szeretet összessége. (1,41)
A legkevésbé olyan, mint amit vártam... (férfiak)	A legkevésbé olyan, mint amit vártam... (nők)
A pénz, amivel rendelkeznek. (0,10)	A pénz, amivel rendelkeznek. (0,24)
Partnere részéről tanúsított kritikus magatartás. (0,65)	A pénzzel kapcsolatos vitáik. (0,64)
A pénzzel kapcsolatos vitáik. (0,69)	Partnere részéről tanúsított kritikus magatartás. (0,65)
Barátok miatti nézeteltérések. (0,73)	A szexualitásról való beszélgetéseik összessége. (0,86)
A féltékenység partnere részéről. (0,75)	A mindennapos döntések során felmerülő konfliktusok összessége. (0,87)

A legnagyobb különbségek a férfiak és a nők értékelése között
(férfi - nő)

- A gyengédség, amit partnere kimutat. (0,43)
- Partnere személyiségének vonzósága. (0,37)
- Az, amennyire a partnere hajlandó Önt meghallgatni, odafigyelni Önre. (0,34)
- Az együtt töltött idő összessége. (0,33)
- A szabadidő felhasználása miatti konfliktusok. (-0,30)
- A féltékenység partnere részéről. (-0,28)

Megj.: Az állítások [-3, +3] skálán kerültek értékelésre; N=171-175

Az index állításai által jelzett párkapcsolati minőség és a stabilitásra tett hatását többféleképpen elemeztem. Egyrészt minden állítást egyenként vizsgáltam, amiből az látható, hogy mely itemek befolyásolják legerősebben a válási hajlandóságot (17. táblázat). Az MCLI állításaival épített modell néhány kivétellel („A szabadság más barátságok

fenntartására.”; „A féltékenység partnere részéről.”; „Egyetértés a gyermekek számát illetően.”; „A szülői beleegyezés a kapcsolatukba.”) aktor-orientált, azaz az adott állítással való elégedettség csak a saját stabilitást befolyásolja, a partnerét nem. A kivételként említett itemeknél a pár-orientált modell illeszkedése volt a legmegfelelőbb, itt a partnerhatások is szignifikánsak voltak.

Egy-két állítást leszámítva mindegyik szignifikáns aktorhatást mutatott. A férfiak és a nők instabilitására is a kommunikációval való elégedetlenség fejtette ki a legnagyobb hatást, és mindkét nemnél jelentős volt a kölcsönös tisztelet hatása is.

17. Táblázat – Az MCLI itemeinek hatása az instabilitásra, SEM (CSSK, 2012)

Férfiak		Nők	
A kommunikáció hatékonysága Önök között.	-,454	A kommunikáció hatékonysága Önök között.	-,459
Az apró problémák megvitatása.	-,441	Az összeférhetőség kettőjük között.	-,437
A kölcsönös tisztelet.	-,421	A pénzzel kapcsolatos vitáik.	-,426
A bizalmasság Önök között.	-,416	A kölcsönös tisztelet.	-,421
Az igazságosság a pénz elköltésében.	-,411	A gyengédség, amit partnere kimutat.	-,418

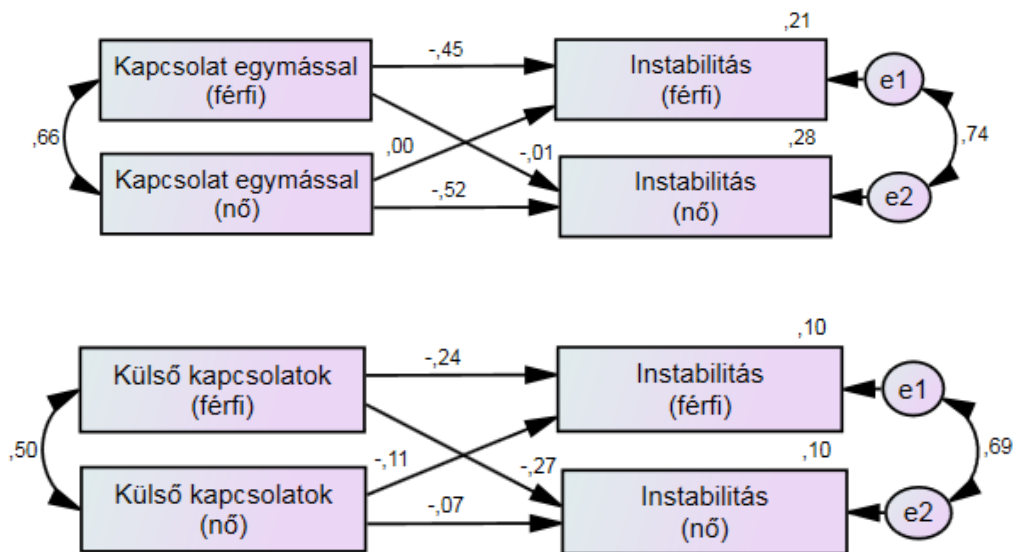
Megj.: Mindegyik összefüggés 0,01 szinten szignifikáns; N=172-175

Az állítások egyenkénti elemzése után a 33 item bevonásával faktoranalízist végeztem. Két- és háromfaktoros megoldás közül a kétfaktoros mellett döntöttem. Egrészről a harmadik faktor sajátértéke 1 alatti volt (ami a szokásos statisztikai hüvelykujjszabály), másrészt a 2. és 3. faktor itemei mindkét faktorról korreláltak, így nehezen voltak interpretálhatóak. Néhány állítást ugyanezen ok miatt a kétfaktoros megoldásnál is kizártam az elemzésből, így összesen 27 item került bevonásra. A faktorelemzés összefoglaló táblázatból (3. sz. melléklet) látszik, hogy az állítások egy-két kivételt leszámítva 0,5 feletti kommunalitással rendelkeznek, azaz a faktorok jelentős részét magyarázzák a változók varianciájának. A két faktor összesen a variancia 65%-át magyarázza, ami a magas változószámot figyelembe véve mindenképp elfogadhatónak tekinthető. Bár vannak olyan változók, melyek mindkét faktor alakulásához hozzájárulnak, jól kirajzolódik két magyarázható faktor: 1. *Kapcsolat egymással* (azon állítások, melyek a felek közötti kapcsolatra vonatkoznak: „A gyengédség, amit partnere kimutat.”; „A kommunikáció hatékonysága Önök között.”; „Az összeférhetőség kettőjük között.”); 2. *Külső*

kapcsolatok (azon állítások, melyekben valamilyen formában megjelennek más személyek is: „Barátok miatti nézeteltérések.”; „A szabadság más barátságok fenntartására.”; „A féltékenység partnere részéről.”).

A faktorok párkapcsolati instabilitásra való hatását vizsgálva láthatjuk, hogy az egymással való kapcsolatot leíró faktor erősebb hatást gyakorol a válási hajlandóságra (12. ábra). Mindkét nemnél szignifikáns ($p < 0,01$) aktorhatások vannak, azonban a partnerhatások jelentéktelenek.

12. ábra – Az elégedettség két dimenziójának hatása az instabilitásra, SEM (CSSK, 2012)

$N_{\text{kapcsolat egymással}}=172$; $N_{\text{külső kapcsolatok}}=171$

A külső kapcsolatokat magába foglaló faktor más mintázatot mutat. A nők ezzel kapcsolatos elégedettsége sem a saját, sem a partner instabilitását nem befolyásolja, azonban a férfiak pontszámának emelkedése csökkenti a saját instabilitásukat ($p < 0,05$) és partnerük válási hajlandóságát is ($p < 0,01$). Ezzel tehát pontosabb képek kapunk arról, hogy az elégedettség mely tényezői hatnak nagyobb mértékben a felek stabilitására. A „Mennyire elégedett Ön a párkapcsolatával?” általános kérdés esetében a férfiak elégedettsége erősebb hatással volt a válási hajlandóságra (11. ábra). Azonban a faktorelemzés tanulságai alapján láthatjuk, hogy ez a külső kapcsolatokkal való elégedettséget jelenti csak, hiszen az egymással való elégedettség dimenzióban a nők aktorhatása magasabb. Ugyanígy pontosítja a képet az elemzés az általános elégedettségénél megfigyelt partnerhatásra vonatkozóan is: a férfi külső kapcsolatok pontszáma emelkedésével szig-

nifikánsan csökken a nő instabilitása, azonban az egymással való kapcsolatra vonatkozó faktornál ez a hatás sem szignifikáns.

A házasságban élőkénél mindkét faktor esetén az eredeti összefüggések mutatkoznak, az élettársi kapcsolatban élő párok az egymással való kapcsolat faktor csak férfiaknál mutat aktorhatást ($\beta = -,495$; $p < ,001$), a külső kapcsolatok faktor pedig csak a partnerhatás marad szignifikáns ($\beta = -,242$; $p < ,05$). Az életkor szerinti is változik az elégedettség hatása, amint fentebb már utaltam erre. A faktorok mentén azonban látható az is, hogy nem csak az elégedettség, de annak különböző összetevői is változnak az életkor emelkedésével (18. táblázat). A 30 év alattiak csoportja az egyetlen, ahol a nőknél az egymással való kapcsolat faktor nincs szignifikáns hatással az instabilitásra. Minden más korcsoportban jelentős, sőt a férfiakénál erősebb aktorhatást figyelhetünk meg. Ennél a faktornál jellemzően az aktorhatások érvényesülnek, az imént említett 30 év alatti nők kivételével.

18. Táblázat - Az elégedettség két dimenziójának hatása az instabilitásra korcsoportonként, SEM (CSSK, 2012)

		30 év alatti	31-45 év közötti	46 év feletti
Kapcsolat egymással	Férfi aktor	-,515***	-,342**	-,597***
	Férfi partner	,045	-,087	-,133
	Nő aktor	-,223	-,420***	-,891***
	Nő partner	-,153	-,012	,124
Külső kapcsolatok	Férfi aktor	-,048	-,294**	-,208
	Férfi partner	-,220	-,111	-,092
	Nő aktor	-,499***	-,027	-,173
	Nő partner	,100	-,409***	-,014

Megj.: ** Az összefüggés 0,05 szinten szignifikáns; *** Az összefüggés 0,01 szinten szignifikáns
 $N_{\text{kapcsolat egymással}}=172$; $N_{\text{külső kapcsolatok}}=171$

A külső kapcsolatok faktort vizsgálva három szignifikáns hatást találtam: a 30 év alatti nők aktorhatását; a 31-45 éves korosztályban a férfiak aktorhatását és a nők partnerhatását. A középső kategóriában tehát kiemelten fontos, hogy a férfiak hogyan értékelik a külső kapcsolatokkal összefüggő elégedettségüket, hiszen ez mindkét nem válási hajlandóságát növeli. A legidősebb korcsoportban a külső kapcsolatok, legalábbis mint elégedettség-meghatározó tényező, elvesztik szerepüket – egyik hatás sem szignifikáns.

Az *Életünk Fordulópontjai* kutatásban nem kerülhetett ilyen részletes felmérésre a párkapcsolati elégedettség, így csak egy erre vonatkozó kérdés alapján vizsgáltam az instabilitással való kapcsolatát. A párkapcsolati elégedettséget együtt vontam be az elemzésbe a korábban vizsgált és szignifikánsnak bizonyult szociodemográfiai változókkal. A bináris logisztikus modell első lépésében csak a demográfiai változók, a második lépésben pedig az elégedettséggel együtt az összes változó bevonásra került. A 19. táblázatban a végleges modell értékeit tüntettem fel, az elégedettség a Nagelkerke R^2 szerint nagymértékben hozzájárul az instabilitás magyarázatához.

19. Táblázat - A szociodemográfiai változókkal és az elégedettséggel épített bináris logisztikus regresszió eredményei (ÉF, 2008)

	Nők			Férfiak		
	B	SE	β	B	SE	β
Párkapcsolat formája (1-házass; 2-élettárs)	,927***	,257	2,526	,919***	,257	2,507
Jövedelem	,001	,002	1,001	,002*	,001	1,002
Jövedelemkülönbség		*				
Azonos jövedelem			ref.			
Partnere keres többet	-,429**	,208	,651	-,165	,382	,847
Ő keres többet	-,425	,267	,654	-,161	,299	,851
A párkapcsolattal való elégedettség	-,662***	,040	,516	-,584***	,054	,558
Konstans	1,834***	,415	6,257	,691	,570	,1,997
χ^2		400,473			145,907	
<i>df</i>		5			5	
Δ Nagelkerke R^2		,360			,220	
Nagelkerke R^2		,388			,258	

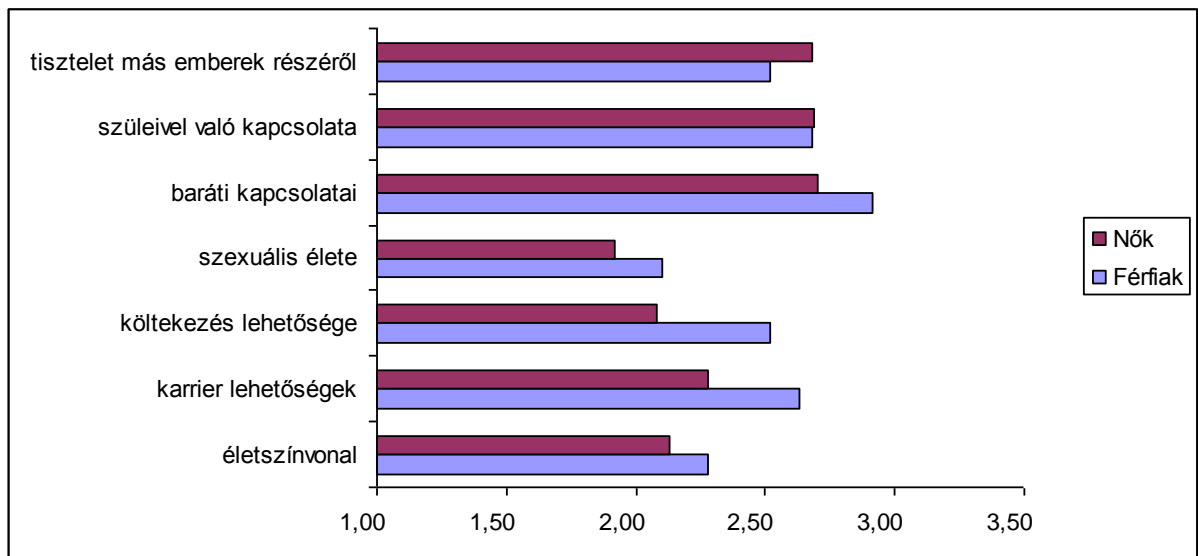
Megj.: * - $p < ,1$; ** - $p < ,05$; *** - $p < ,001$; $N_{\text{nő}}=2182$ $N_{\text{fé}}=1609$

Az instabilitást mindkét nemnél a párkapcsolat formája és a kapcsolattal való elégedettség befolyásolja jelentősen. Az élettársi kapcsolatban élők 2,5-szer nagyobb eséllyel jelenik meg a válás gondolata, míg ha valakinek 1 ponttal nő az elégedettsége, közel

kétszeres az esélye, hogy nem gondolt az elmúlt egy évben a válásra. A nőknél a partner magasabb jövedelme (az egyenlő jövedelemhez képest) szintén növeli a stabilitást.

A felmérésben az alternatívák és gátak kérdéskörét nem az objektív tényezők felől közlöttem, hanem a megkérdezettek szubjektív megélése érdekelt. Arra a kérdésre, hogy egy esetleges válás után hogyan alakulnának a válaszadó életének különböző területei, a férfiak többnyire jobbnak ítélték meg a „kilátásaikat”, mint a nők (13. ábra).

13. ábra - Az alternatívák átlagai (CSSK, 2012)

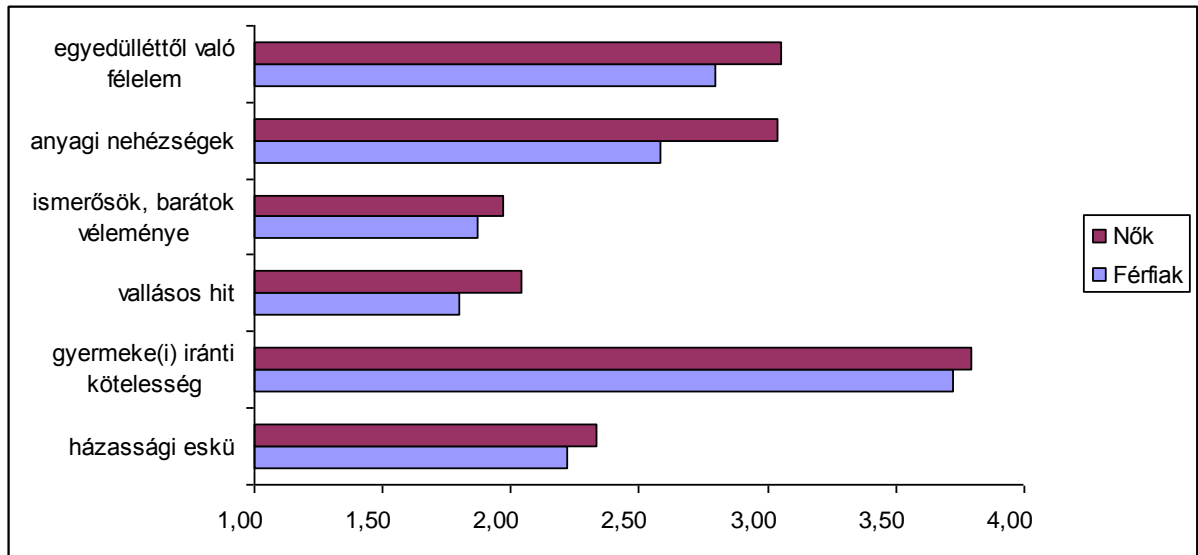
Megj.: Az állítások [1, 5] skálán kerültek értékelésre; N=171-175

A legmagasabb átlagot a barátokkal való kapcsolatnál láthatjuk, de a különböző lehetőségekre (karrier, költekezés) vonatkozóan is magasabb értéket jelöltek a férfiak. Két tényező van, amiben alacsonyabb vagy a nőkkal azonos a férfiak átlagos pontszáma. Ezek a társadalmi elvárásokat közvetítő faktorok (tisztelet más emberek részéről, szüleivel való kapcsolata) a nők megítélése szerint kevésbé változnak a negatív irányba.

A gátakra vonatkozóan a férfiak és a nők is a gyermekek iránti kötelezettséget jelölték a kapcsolat felbontásának legerősebb akadályaként (14. ábra). Közepes erősségű gátnak élik meg az anyagi nehézségeket és az egyedüllétől való félelmet és legkevésbé számít a megkérdezettek szerint az ismerősök véleménye és a vallásos hit. Ez utóbbit természetesen magyarázza a válaszadók vallásos jellemzői, a rendszeres vallásgyakorlat a válaszadók kis hányadát érinti csak. A vallásos, illetve az istentiszteletet látogató megkérdezettek körében természetesen erőteljesebben megjelenik a vallásos hit, mint a család-

bomlás akadályá. A különbség jelentős, azonban a függetlenség-teszt a vallásos csoport alacsony elemszáma miatt nem megbízható.

14. ábra - A gátak átlagai (CSSK, 2012)

Megj.: Az állítások [1, 5] skálán kerültek értékelésre; N=175; N_{házassági eskü}=100; N_{gyermekek}=131

Ezek az átlagok azt mutatják, hogy a megkérdezettek a különböző tényezőket mennyire tartják a családbomlás akadályának. A szociodemográfiai változóknál bemutattam, hogy önmagában a gyermek jelenléte nem befolyásolja az instabilitást, sőt ha kisgyermekről van szó, a férfiak válási hajlandóságát még növeli is.

A következőkben ezért ezen szubjektív alternatívák és gátak hatását vizsgálom. Hogyan befolyásolja az instabilitást, ha a megkérdezett egy adott gátat/alternatívát inkább jelentősnek vagy inkább jelentéktelennek ítél? A társadalmi csereelmélet alapján azt várjuk, hogy az alternatívák erősödésével növekszik az instabilitás, míg az erősebb gátak csökkentik a válási hajlandóságot. Amennyiben a gátakat és alternatívákat összességében (az egyes itemekre adott válaszok átlagolásával) nézzük (20-21. táblázat), az alternatívák az elméletnek „megfelelően működnek”, azonban a gátak esetén nem ilyen egyértelmű a kép. A férfiaknál mutatkozik csak szignifikáns hatás, de ott is azt tapasztaljuk, hogy az aktorhatás csökkenti az instabilitást, a partnerhatás azonban növeli azt. Mely itemek okozzák ezt a kétirányú hatást, és mi állhat ennek hátterében?

Az alternatívák esetében az aktorhatások 64%-a, az összes hatásnak pedig 46%-a szignifikáns, ami azt jelzi, hogy az alternatívák megléte valóban befolyásolja a párkapcsolati instabilitást. Csak a férfiaknál figyelhető meg szignifikáns hatás a karrierrel és az anyagi lehetőségekkel összefüggő kérdéseknél, bár ezekben a kérdésekben a nők átlago-

san alacsonyabb értéket jelöltek meg. A nőknél a legerősebben a szexuális élet feltételezett változása határozza meg az instabilitást, míg a férfiaknál ez nem is szignifikáns.

20. Táblázat - Az alternatívák hatása az instabilitásra, SEM (CSSK, 2012)

	Nő instabilitása		Férfi instabilitása	
	Aktor hatás	Partner hatás	Aktor hatás	Partner hatás
életszínvonal	,104	,022	,247***	,002
karrier lehetőségek	-,011	,060	,196**	,018
költekezés lehetősége	,098	-,042	,210***	,000
szexuális élete	,345***	-,118	,063	,222***
baráti kapcsolatai	,168**	,181**	,291***	,132*
szüleivel való kapcsolata	,284***	,008	,157*	,035
tisztelet más emberek részéről	,263***	,013	,096	,199**
Alternatívák (átlag)	,241***	,000	,253***	,091

Megj.: * Az összefüggés 0,1 szinten szignifikáns; ** Az összefüggés 0,05 szinten szignifikáns; *** Az összefüggés 0,01 szinten szignifikáns; N=171-175

Egy olyan területet láthatunk, amiben párorientált modell érvényesül: a baráti kapcsolatoknál szignifikáns mindkét aktor- és mindkét partnerhatás.

A szubjektív gátak sokkal kevésbé számítanak meghatározó tényezőnek (21. táblázat.) Amellett, hogy sokkal kevesebb a szignifikáns hatás (az aktorhatások mindössze 21%-a), nem is egy irányba mutatnak. A férfiaknál két aktorhatás jelenik meg: az egyedüllét-től való félelem erős összefüggést mutat az instabilitással, míg a vallásos hit gátként való értékelése szintén csökkenti a válási hajlandóságot, de gyengébb az összefüggés. A csereelméletet igazoló összefüggés mutatkozik a gyermekek iránt érzett felelősség témájánál: amennyiben a férfiak akadálynak élik meg ezt, a nők instabilitása csökken – tehát csak a partnerhatás szignifikáns. Azaz a nők partnerük felelősségvállalását „díjaz-zák” és magasabb stabilitásról számolnak be.

A nőknél egy aktorhatást figyelhetünk csak meg: ha az anyagi nehézségeket gátként értékelik, az növeli az instabilitásukat. Tehát ez a hatás nem illeszkedik az elmülethez. Sőt az, ahogyan a nők értékelik az anyagi nehézségeket, hatással van a partnerükre is – szintén az elmülellettel ellentétesen növeli az instabilitást.

21. Táblázat – A gátak hatása az instabilitásra, SEM (CSSK, 2012)

	Nő instabilitása		Férfi instabilitása	
	Aktor hatás	Partner hatás	Aktor hatás	Partner hatás
házassági eskü	-,079	,015	,092	,003
gyermeke(i) iránti kötelesség	,140	-,203**	,094	,024
vallásos hit	,053	-,084	-,173*	,103
ismerősök, barátok véleménye	,126	,066	,015	,133
anyagi nehézségek	,141*	,012	,104	,188**
egyedülléttől való félelem	-,099	-,026	-,247***	-,095
Gátak (átlag)	,084	-,132	-,287***	,169*

Megj.: * Az összefüggés 0,1 szinten szignifikáns; ** Az összefüggés 0,05 szinten szignifikáns; *** Az összefüggés 0,01 szinten szignifikáns; N=100-175

Összehasonlítva az alternatívák és gátak táblázatát jól látszik, hogy az alternatívák meglétével jobban magyarázható az instabilitás, mint a gátakkal. Azaz hiába tekintenek a felek valamit a különválás akadályának, ez nincs befolyással a stabilitás alakulására. Sőt az anyagi problémák esetén éppen fordított hatást tapasztalunk.

3.2.3. A párkapcsolati konfliktusok és konfliktuskezelés hatása a stabilitásra

A társadalmi csereelméletben is megjelennek a kapcsolat feszültségei és vonzásai, s ide besorolhatóak lettek volna a párkapcsolati konfliktusok. Mégis külön fejezetben tárgyalom ezt a témát, mivel egyrészt a kérdéskört fontosabbnak érzem annál, hogy egy alfejezetben kapjon helyet, másrészt – és talán ez még hangsúlyosabb indok – a társadalmi csereelméletben a konfliktusok témája olyan tényezőként jelenik meg, ami közvetett hatással van a stabilitásra. Az elégedettség egyik meghatározójaként szerepel a modellben és Spanier Diádikus Alkalmazkodási Skálájában is. Ebből kifolyólag az egyik célom annak vizsgálata, hogy mely konfliktusterületek és milyen konfliktuskezelési módok fejtenek ki közvetlen hatást az instabilitásra és melyek hatnak csak – a csereelméletnek megfelelően – közvetetten.

A családi konfliktus kifejezést hallatán több dolog eszünkbe juthat, és asszociációink nagymértékben függenek tapasztalatainktól, élethelyzetünktől. S talán elsősorban attól,

hogyan a családban, amiben él(t)ünk, hogyan – milyen rendszerességgel, milyen intenzitással és milyen kimenetekkel – jelentek meg a konfliktusok.

A családsegítő szolgálatok kliensei kérdőívében szintén szerepelt egy erre irányuló nyitott kérdés (1. melléklet, 14. kérdés). A 15. ábrán a válaszok „gyakorisági eloszlása” szerepel, ahol az említések számát a betűméret hivatott jelezni (részletesen, számszerű adatokkal lásd a 4. mellékletben). A kérdésre adott válaszok alapján egy igen agresszív asszociációs tér rajzolódik ki, a bal felső sarokban több olyan kifejezés is található, ami a családon belüli erőszak körébe sorolható.

15. ábra – Asszociációk a családi konfliktus kifejezésre (CSSK,2012)

Persze ezekből a válaszokból nem lehet következtetni arra, hogy a konfliktus hogyan jelenik meg az adott kapcsolatban, de az erőszakos kifejezések gyakori említése arra utal, hogy kognitívan közel áll hozzájuk. Az egyik válaszadó három kifejezést írt fel, ami jól bemutatja a párkapcsolati erőszak dinamikáját: verés – menekülés – egyedüllét. Az agresszív kifejezések gyakori említésén túl feltűnően sokszor szerepelt a „válás”, ami azt mutathatja, hogy a párkapcsolati konfliktusok közvetlen kapcsolatban állnak az instabilitással.

Amint arra a korábban utaltam, dolgozatomban konfliktus alatt elsősorban nem a párkapcsolati erőszakot értem és helyezem az elemzés fókuszába. Mégis a populációtól

származó adatok elemzésénél szükséges figyelembe venni, hogy a megkérdezetteknek a konfliktus témaköre szorosan kapcsolódik az erőszak kérdéséhez.

A konfliktusok témáját három kérdés mentén vizsgálom, így kitérek arra, hogy milyen hatással vannak az instabilitásra a konfliktusok gyakorisága, a különböző konfliktustípusok és a konfliktuskezelési módok. Az egyik fő kérdésfeltevés, hogy a konfliktusok és a konfliktuskezelés közvetetten (ahogy a társadalmi csereelmélet feltételezi) vagy közvetlenül hatnak a párkapcsolati instabilitásra, ezért az APIM egy módosított verziójával dolgoztam, melyben mediátor (M) változó szerepének vizsgálatára is lehetőség nyílik.

Mindegyik vizsgált témakörben három modellt teszteltem (16. ábra):

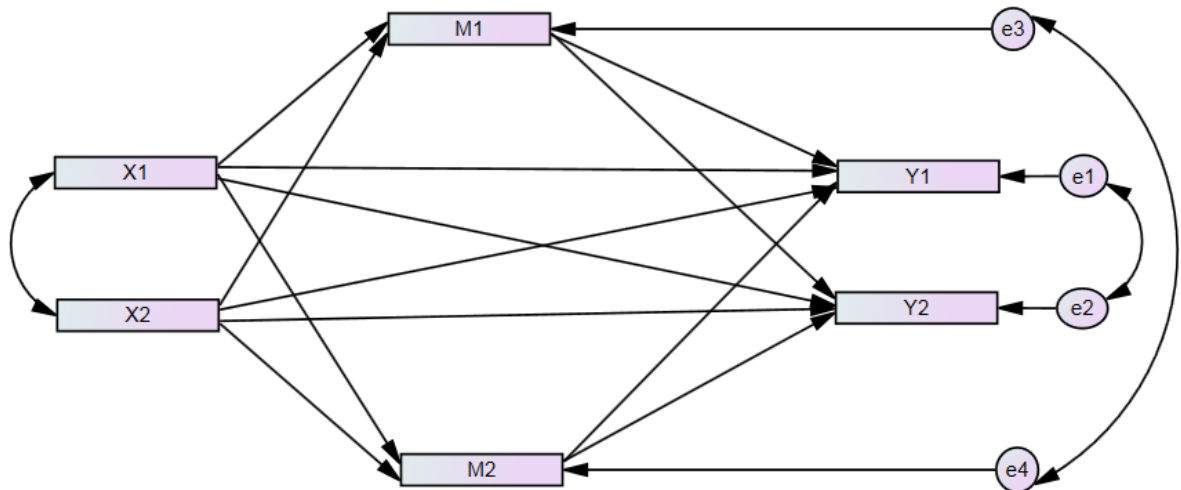
1. null-mediáció: az indirekt utak ($X1 \rightarrow M1$; $M1 \rightarrow Y1$; $M1 \rightarrow Y1$, stb.) értékét rögzítettem 0-ra, ez így valójában az APIM alapváltozata két prediktor és két kimeneti változóval. Ha ez a modell illeszkedik a legjobban, az azt jelenti, hogy a közbejövő változónak nincs szignifikáns hatása, csak a direkt hatás érvényesül.

2. teljes mediáció: a modell közvetlen aktor és partner hatásainak ($X1 \rightarrow Y1$; $X1 \rightarrow Y2$; $X2 \rightarrow Y1$; $X2 \rightarrow Y2$) értékét rögzítettem 0-ra. Ha ez a modell illeszkedik a legjobban, az azt jelenti, hogy nincs szignifikáns direkt hatás, a vizsgált változó csak az elégedettség keresztül hat.

3. parciális mediáció: a modellben minden szignifikáns út elemzésre került. Ha ez a modell illeszkedik a legjobban, az azt jelenti, hogy közvetlen és közvetett hatást is megfigyelhetünk.

Mivel az elégedettség és a válási hajlandóság esetében aktor-orientált modellről beszélhetünk – azaz csak az aktor hatás szignifikáns, a partner hatás nem –, az $M1 \rightarrow Y2$ és $M2 \rightarrow Y1$ utakat töröltem a modelltől.

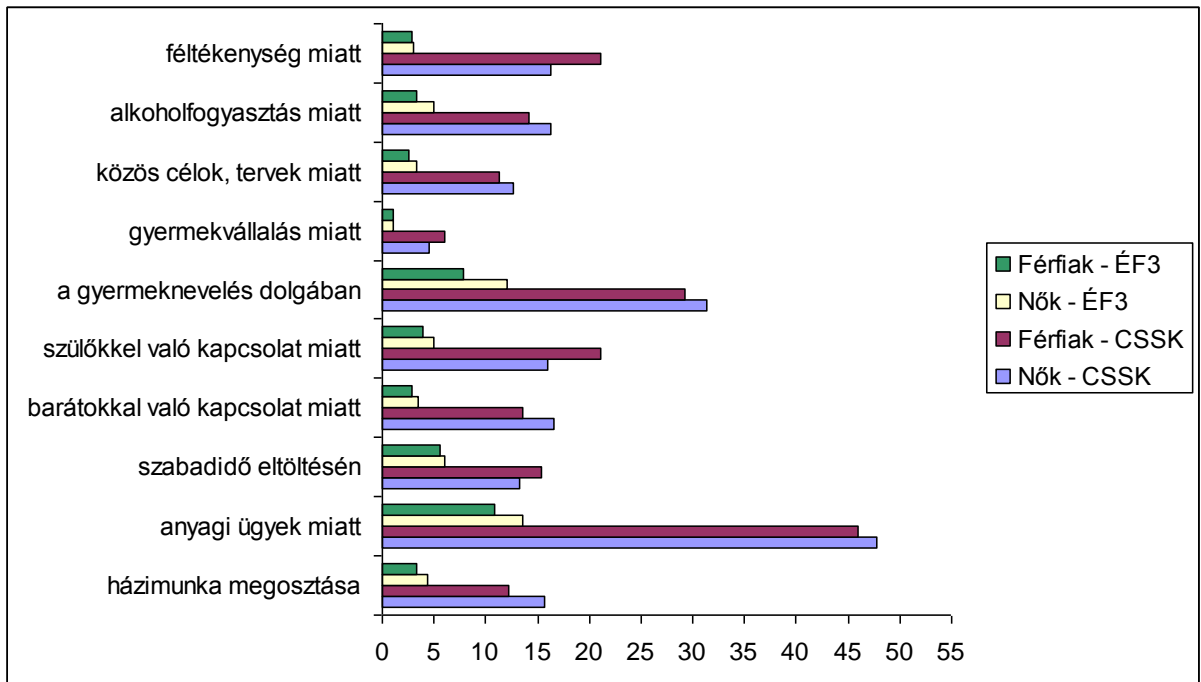
16. ábra - Actor-Partner Interdependence Mediation Modell (APIMeM)

Konfliktustémák – Elégedettség – Instabilitás

A két kutatásban megkérdezettek vitatémái sorrendjének alakulása hasonlóan mondható. Mindkét vizsgálatban az anyagiakkal és a gyermekneveléssel kapcsolatos témákon vitatkoznak a leggyakrabban, bár az 17. ábra alapján szembeötlő a különbség a két populáció között. Mindegyik vitatéma esetén többszöröse a családsegítő szolgálatok kliensei körében a gyakran-nagyon gyakran vitatkozók aránya az országos mintáénak. Az anyagi ügyek miatti vitatkozás magasabb gyakorisága könnyen magyarázható az alacsonyabb jövedelemmel, de a többszörös különbség mindegyik vitatémánál megjelenik. Sőt a legnagyobb különbség a féltékenység esetén (kb 6,3-szoros). Tehát a konfliktustémákkal kapcsolatban mindenképp meg kell jegyeznünk, hogy a családsegítő szolgálatok kliensei körében gyakrabban jelennek meg a konfliktusok. A vizsgált populációk közötti eltérések mellett fontos megemlíteni a nemek közötti különbségeket is. Az *Életünk Fordulópontjai* kutatás keretében megkérdezetteknél a vitatémák felénél (anyagi ügyek, szülőkkel való kapcsolat, gyermeknevelés, közös célok, alkoholfogyasztás) tapasztalunk szignifikáns különbségek a nők és férfiak válaszai között. Mindegyik szignifikáns témánál a nőknél tapasztaljuk a magasabb átlagot. A *családsegítő szolgálatokban* megkérdezett pároknál feltételezhetnénk, hogy mivel ugyanarról a kapcsolatról számol be a két fél, a kapcsolat női tagja ugyanolyan gyakran vitatkozik egy adott témán, mint a férfi. Ezen a mintán azt láthatjuk, hogy a féltékenység, a gyermekvállalás, a szülőkkel való kapcsolat és a szabadidő kérdésében jelöltek a férfiak gyakoribb konfliktusokat, a többinél a nők érzékelik úgy, hogy gyakrabban vitatkoznak.

17. ábra – Gyakran-nagyon gyakran vitatkozók aránya vitatémánként (%)

$N_{\text{ÉF}} = 4249-5388$; $N_{\text{CSSK}} = 145-175$

Az egyes vitatémák mediációs modelljeit összehasonlítva (5. sz. melléklet) a teljes mediáció esetén láthatjuk a legjobb illeszkedést a következő vitatémáknál: házimunka, gyermeknevelés és gyermekvállalás és alkoholfogyasztás. A parciális modellnek a legjobb az illeszkedése az anyagiak, a szabadidő eltöltése, a barátok, a szülők, a közös célok és a féltékenység körüli konfliktusoknál. Tehát a vitatémák többségében közvetlen hatást is megfigyelhetünk.

Az egyes konfliktusforrások közvetlen hatásairól (22. táblázat) elmondható, hogy a nőknél az egyetlen szignifikáns aktorhatás a féltékenységgel kapcsolatos vitáknál jelenik meg, míg a férfiaknál négy aktorhatás szignifikáns. Ezek közül a legjelentősebbek a közös célokkal és a féltékenységgel kapcsolatos viták. A közvetlen partnerhatásoknál is azt tapasztaljuk, hogy a férfiak vitapercepciója meghatározóbb: 5 vitatéma esetén láthatjuk, hogy a férfi pontszáma szignifikánsan növeli a nők instabilitását, míg fordítva csak egy vitatémánál van szignifikáns hatás.

A közvetett hatásoknál akkor tapasztalhatunk szignifikáns összefüggést, ha mindkét direkt (vitatéma \rightarrow elégedettség; elégedettség \rightarrow instabilitás) hatás szignifikáns. Így elmondható, hogy az elégedettséget a férfiaknál minden, a nőknél pedig egy kivételével (szülőkkel való kapcsolat) minden vitatéma szignifikánsan befolyásolja. A nőknél a

legerősebb közvetett aktorhatás az anyagiakkal és az alkoholfogyasztással kapcsolatos vitáknál jelentkezik, míg a férfiaknál a szülőkkel való kapcsolat és a gyermeknevelési témáknál. A közvetett partnerhatásoknál inkább a nők vitapercepciója meghatározóbb. Megjegyzendő továbbá, hogy a legerősebb partnerhatásoknál csak az egyik félnél figyelhető meg az összefüggés. Például az, ahogyan a nő érzékeli az alkoholfogyasztással kapcsolatos viták gyakoriságát, meghatározza a partner instabilitását, de fordítva ez nem igaz. Ugyanezt láthatjuk a szülőkkel való kapcsolatnál, ahol a férfiak pontszáma befolyásolja a nők instabilitását.

A nemek közötti különbségek a teljes hatásokat vizsgálva a legszembetűnőbbek. Egyrészt azt látjuk, hogy az alkoholfogyasztás és a féltékenységgel kapcsolatos viták kivételével az aktorhatás a férfiaknál erősebb, jelentős partnerhatás pedig a nőknél (szülőkkel való kapcsolat) mutatkozik. A teljes hatás az anyagi kérdéseknél, a gyermekneveléssel és a közös célokkal kapcsolatos viták esetén a férfiaknál átlagosan kétszer erősebb, mint a nőknél. Ez a különbség két tényeződőből adódik össze: egyrészt az adott vitatéma elégedettségre gyakorolt hatásának erősségéből, másrészt az elégedettség instabilitásra gyakorolt erősségéből. Amint az elégedettség hatását vizsgálva korábban bemutattam (15. táblázat) az elégedettség a férfiak esetében erősebben befolyásolja az instabilitást szinte minden alcsoportban. A gyermekneveléssel kapcsolatos viták hatásának különbsége tehát egyrészt abból származik, hogy a gyermekes pároknál még nagyobb a különbség a férfiak és nők elégedettsége hatása között, másrészt pedig a gyermekneveléssel kapcsolatos viták gyakorisága a férfiak elégedettségét jobban csökkenti, mint a nőkéét. A legnagyobb különbség a szülőkkel való kapcsolat körüli vitáknál figyelhető meg, ahol a nők aktorhatása nem is szignifikáns, miközben a férfiaknál erős hatást láthatunk (mind a közvetlen, mind a közvetett hatásoknál). A téma körüli viták jelentőségéről árulkodik az is, hogy a nőknél jelentős partnerhatást láthatunk. Azaz, ha a férfi úgy éli meg, hogy keveset vitatkoznak ezen a témán, az növeli mindkét fél stabilitását.

Két olyan vitatéma van, ahol a nők teljes aktorhatása magasabb: az alkoholfogyasztással és a féltékenységgel kapcsolatos viták. Bár a féltékenység esetén hasonló erősségű hatásokat látunk a férfiaknál és a nőknél, mindenképp fontos megemlíteni, hiszen annak ellenére magasabb a teljes hatás, hogy az elégedettség-instabilitás hatás gyengébb, mint a férfiaknál – továbbá a közvetlen aktorhatás is magasabb a nőknél. Különösen igaz ez az alkoholfogyasztással kapcsolatos vitákra, ahol a nők pontszáma jóval erősebben hat az elégedettségre (férfiak: $\beta = -,185$, $p < ,1$; nők: $\beta = -,411$, $p < ,001$).

Mindkét nem instabilitásának varianciáját legnagyobb részben a féltékenységgel kapcsolatos vitákkal épített modell magyarázza – a nők instabilitásának összesen 44, a férfiak instabilitásának pedig 54%-át.

Az országos mintán a kérdést bináris logisztikus regresszió segítségével elemeztem külön férfi és női almintán. Az analízis első lépésében csak a vitatémákat léptettem a modellbe, a második lépésben az elégedettséggel együtt vizsgáltam a vitatémákat. Így ezen a mintán is tesztelhettem a mediáció kérdését: ha szignifikáns az első lépésben egy változó, de az elégedettség modellbe kerülésével már nem, akkor az azt jelenti, hogy indirekt kapcsolat figyelhető meg az adott téma és az instabilitás között. Ha a második lépésben is szignifikáns egy vitatéma, akkor közvetlen hatása is megfigyelhető.

A modellek leírása – a regressziós együtthatókkal és az esélyhányadosokkal – az 6 és 7. sz. mellékletben szerepel. A férfiaknál két vitatéma (anyagiak, alkoholfogyasztás) csak közvetett kapcsolatban áll az instabilitással, a nőknél ugyanez mondható el a házimunkáról, a barátokkal való kapcsolatáról és a közös célokról.

A párkapcsolati elégedettségre kontrollálva mindkét nemnél szignifikáns maradt a szülőkkel való kapcsolat és a féltékenység. Ez utóbbi a férfiaknál és a nőknél is a vitatémák közül a legerősebb prediktora az instabilitásnak, ha a féltékenységgel kapcsolatos vita gyakorisága egy ponttal emelkedik, a férfiaknál 64%-kal nő az esélye annak, hogy felmerült a válás, a nőknél még magasabb az esélyhányados – több mint kétszeres az előfordulás esélye. A nőknél jelentős még az anyagi ügyek miatti vitatkozás hatása. Bár a nőknél az alkoholfogyasztással kapcsolatos viták közvetlen hatása is megfigyelhető, azonban az első modellben jóval erősebb (90%-kal nő a válás felmerülésének esélye, míg az elégedettségre kontrollálva már csak 25%-kal).

Akár a családsegítő szolgálatok klienskörét, akár az országos mintát vizsgáljuk, látható, hogy van néhány vitatéma, ami közvetlenül befolyásolja a felek instabilitását. Mindkét mintán a legjelentősebb prediktor a féltékenység miatti vitatkozás gyakorisága.

22. Táblázat - A vitatémák direkt és indirekt, valamint teljes hatása a kapcsolati instabilitásra, SEM (CSSK,2012)

	Direkt				Indirekt				Totál			
	Nő		Férfi		Nő		Férfi		Nő		Férfi	
	A	P	A	P	A	P	A	P	A	P	A	P
Házimunka					,161***	,114**	,207***	,111**	,161	,114	,207	,111
Anyagiak	,029	,142*	,150**	-,044	,222***	,082**	,248***	,114**	,251	,224	,398	,070
Szabadidő	,039	,147**	,063	,106*	,183***	,024	,135***	,116**	,221	,171	,198	,221
Barátok	,009	,146**	,084	,107	,185***	,002	,149***	,113**	,194	,148	,233	,220
Szülők	-,047	,203**	,158**	-,035	-,025	,182***	,293***	-,044	-,072	,384	,451	-,078
Gyermeknevelés					,117**	,101*	,283***	,044	,117	,101	,283	,044
Gyermekvállalás					,094*	,070	,197***	,024	,094	,070	,197	,024
Közös célok	,055	,175**	,226***	,001	,148***	,068	,173***	,111**	,203	,243	,399	,112
Alkoholfogyasztás					,229***	,049	,123*	,139***	,229	,049	,123	,139
Féltékenység	,291***	,064	,225***	,105	,115**	,056	,164**	,035	,406	,121	,389	,140

Megj.: A: aktor-hatás; P: partner-hatás; * Az összefüggés 0,1 szinten szignifikáns; ** Az összefüggés 0,05 szinten szignifikáns; *** Az összefüggés 0,01 szinten szignifikáns; N=145-175

A táblázatban a legjobban illeszkedő modellek értékeit tüntettem fel. Ha a direkt és az indirekt oszlopban is van adat, ott a parciális mediációs modell; ha csak az indirekt oszlopban van, akkor a teljes mediációs modell érvényesült. A totál oszlopban a parciális mediációs modell teljes hatása került feltüntetésre.

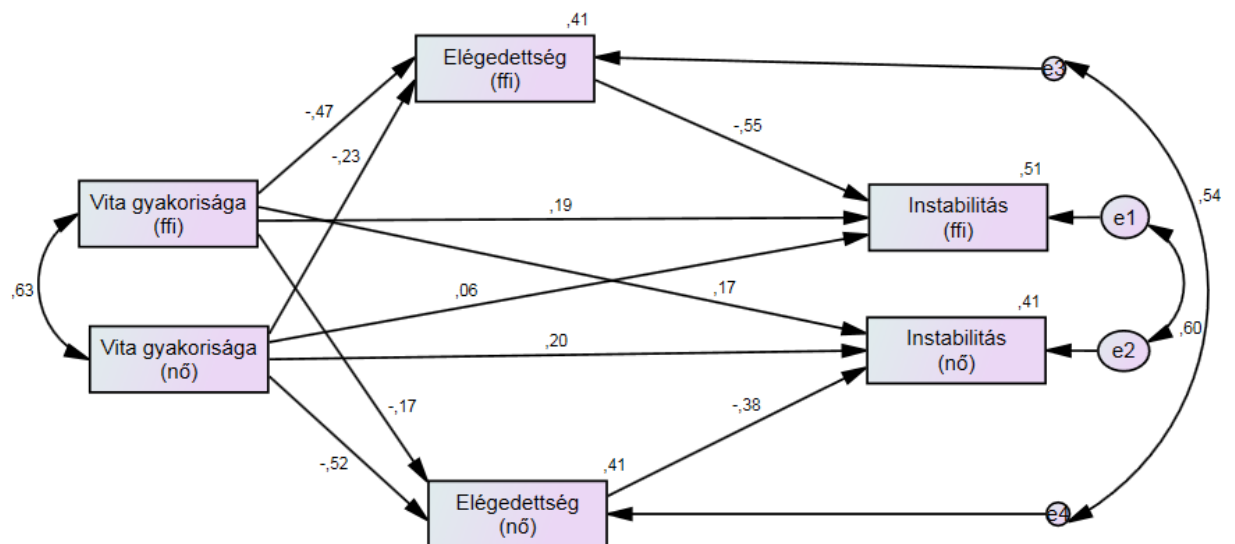
Konfliktus gyakorisága – Elégedettség – Instabilitás

A konfliktus gyakoriságának közvetlen és közvetett hatásait vizsgálva láthatjuk, hogy két mutató szerint a teljes mediáció modellje megfelelően illeszkedik az adatokhoz, de a parciális mediáció modelljének a legjobb az illeszkedése (χ^2 , $p = ,427$; CFI = 1,000; RMSEA = ,000), azaz mind a direkt, mind az indirekt hatás szignifikáns.

A parciális mediáció modelljében a vita gyakorisága és az instabilitás közötti aktorhatások közel egyenlőek (Nők: $\beta = ,198$; $p < ,05$; Férfiak: $\beta = ,188$; $p < ,05$), azonban csak az egyik partnerhatás szignifikáns (Nők: $\beta = ,175$; $p < ,05$) – a konfliktusok gyakoriságának növekedésével nő az instabilitás. Az indirekt hatásokat vizsgálva láthatjuk, hogy a vita gyakorisága csökkenti a kapcsolattal való elégedettséget (Nők: $\beta = -,519$; $p < ,001$; Férfiak: $\beta = -,473$; $p < ,001$), az elégedettség növekedésével pedig csökken az instabilitás (Nők: $\beta = -,375$; $p < ,001$; Férfiak: $\beta = -,546$; $p < ,001$). Az indirekt hatás mindkét nemnél szignifikáns (Nők: $\beta = ,195$; $p < ,001$; Férfiak: $\beta = ,258$; $p < ,001$).

A modell a nők és a férfiak kapcsolattal való elégedettsége varianciájának 41%-át, a nők instabilitásának 41%-át, a férfiak instabilitásának 51%-át magyarázza.

18. ábra - Konfliktus gyakorisága - párkapcsolati elégedettség - instabilitás APIMeM, SEM (CSSK, 2012)

N=173

Konfliktuskezelési stílus– Elégedettség – Instabilitás

A konfliktuskezelésre vonatkozóan a családsegítő kutatásban kérdőívében kétféleképpen is felmérésre került a konfliktuskezelés módja. Egyrészt megkérdeztük, hogy különböző problémaviselkedések mennyire jellemzőek (ez a kérdés azonos az *Életünk fordulópontjaiban* feltett kérdéssel), másrészt egy konfliktuskezelési stílusokat mérő tesztet vettünk fel, mely öt különböző stílusra irányul (Levinger – Pietromonaco, 1989). A felmerülő problémákra adható reakciók közül a 23. táblázatban szereplő öt konfliktuskezelési módra kérdeztünk rá. Amint a táblázatból is látszik az *Életünk Fordulópontjai vizsgálatban* nem kérdezték rá a sértődött hallgatásra. Az országos mintában a problémák nyugodt megbeszélésében (Sig.: 0,000; $F(1;5364)=15,404$) és a veszekedésben (Sig.: 0,000; $F(1;5370)=16,131$) szignifikáns különbség mutatkozik a nők és férfiak között. A családsegítő kliensei körében a gyakran és nagyon gyakran választ adók aránya alapján jelentős különbség mutatkozik a vélemény megtartásánál (a nők több mint kétszer annyian jelölték ezt), valamint a tettegességnél (itt is nők aránya magasabb). Az országos mintához képest a családsegítő szolgálatok kliensei körében jóval gyakrabban jelenik meg a verbális és fizikai agresszió. A tettegességre vonatkozó kérdést a válaszadók megoszlása miatt mindkét adatbázisban kétértékű változóvá alakítottam (1-sohasem; 2-előfordul).

Meg kell jegyezni, hogy ez a kérdésfeltevés diádkutatások esetén nem túl szerencsés, hiszen az első állítás az egyénre vonatkozik, a későbbiek pedig a pár konfliktuskezelésére irányulnak.

23. Táblázat – Konfliktuskezelési módok gyakorisága – gyakran vagy nagyon gyakran választ jelölők aránya (%)

	Életünk fordulópontjai 2008		Instabilitás CSSK 2012	
	Férfi	Nő	Férfi	Nő
Megtartja magának a véleményét, hogy elkerüljék a nagyobb vitát.	15,8	15,7	10,1	21,9
Nyugodtan megbeszélik a nézeteltérést.	71,3	66,5	45,9	42,3
Valamelyikük sértődötten hallgat.	na.	na.	20,6	29,2
Veszekednek, kiabálnak egymással.	2,9	4,0	20,0	19,0
Tettegességig fajul a dolog.	0,2	0,3	0,6	3,0

N=171-175

Az elemzés következő lépéseként azt vizsgáltam, hogy *családsegítő szolgálatok* kliensei körében a különböző konfliktuskezelési módok miként befolyásolják a konfliktuskezeléssel való elégedettséget (8. sz. melléklet). Az öt problémaviselkedés közül csak a nézeteltérések nyugodt megbeszélése növeli a konfliktuskezeléssel való elégedettséget. Ennél a konfliktuskezelési módnál mindkét aktor- és partnerhatás szignifikáns. A legerősebb hatás a veszekedésnél figyelhető meg, miközben azt várnánk, hogy a tettlegesség jobban befolyásolja a konfliktuskezeléssel való elégedettséget. Elképzelhető, hogy ez részben betudható annak, hogy kérdőívben egy ilyen intim téma sokszor rejtve marad.

A konfliktuskezelési módokkal és a párkapcsolati elégedettséggel épített modellek közül a sértődött hallgatás és a veszekedés esetén parciális mediáció érvényesül, a többi konfliktuskezelési módnál pedig a teljes mediációs modell illeszkedése a legjobb. Bár van néhány szignifikáns közvetlen hatás, azonban ezek nem túl erősek. A sértődött hallgatás csak a nők instabilitását befolyásolja közvetlenül, a veszekedésnél pedig a férfiaknál aktor-, a nőknél pedig partnerhatás érvényesül – amennyiben jellemzőbbek ezek, növekszik az instabilitás (24. táblázat).

A közvetett hatásokat vizsgálva láthatjuk, hogy a vélemény megtartásának kivételével mindegyik konfliktuskezelési mód befolyásolja a párkapcsolati elégedettséget és azon keresztül az instabilitást. A legerősebb indirekt hatást a férfiak „veszekedés, kiabálás” konfliktusmagatartásánál láthatjuk, ha gyakrabban reagálnak így a felmerülő konfliktusokra, jelentősen növekszik az instabilitásuk. Számottevő indirekt hatás mutatkozik továbbá a sértődött hallgatásnál (férfiak aktorhatása) és a tettlegességnél (nők aktorhatása). A teljes hatások tekintetében elmondható, hogy a nők aktorhatásai meghatározóak, a férfiaknál csak a veszekedésnél (de ott kiemelkedő erősségű). Ez arra utal, hogy a veszekedés és a vélemény megtartása (ami nem szignifikáns) kivételével az instabilitás elsősorban attól függ, hogy a nő hogyan ítéli meg a jellemző konfliktuskezelést.

Mindkét nemnél a veszekedés, kiabálás konfliktusreakcióval épített modell magyarázta a legtöbbet az instabilitás varianciájából (a férfiaknál 48%-ot, a nőknél 36%-ot).

24. Táblázat - Konfliktuskezelési módok és stílusok hatása az instabilitásra, SEM (CSSK, 2012)

	Direkt				Indirekt				Totál			
	Nő		Férfi		Nő		Férfi		Nő		Férfi	
	A	P	A	P	A	P	A	P	A	P	A	P
Megtartja magának a véleményét, hogy elkerüljék a nagyobb vitát.					,068	-,012	,070	,041	,138	-,081	,063	,072
Nyugodtan megbeszéljük a nézeteltérést.					-,223***	-,082*	-,183***	-,161***	-,296	-,108	-,277	-,116
Valamelyikük sértődötten hallgat.	,174**	-,020	,025	,090	,063	,094*	,151***	,067	,237	,074	,176	,157
Veszekednek, kiabálnak egymással.	,035	,188**	,161**	-,016	,212***	,093*	,319***	,058	,247	,281	,480	,042
Tettelegességig fajul a dolog.					,213***	,071	,141**	,171***	,258	,145	,198	,168
Alkalmazkodó					-,078*	-,111**	-,163***	-,120**	-,016	-,073	-,139	-,071
Elkerülő					-,020	-,063	-,053	-,088*	-,030	-,014	-,058	-,064
Kompromisszumkereső					-,141**	-,168***	-,192***	-,160***	-,084	-,196	-,253	-,099
Együttműködő	-,155**	-,111	-,051	,111	-,217***	-,172***	-,273***	-,200***	-,372	-,283	-,323	-,089
Versengő					-,059	,027	,068	-,063	-,008	,091	,110	,011
Alkalmazkodó (domináns)					,049	-,029	-,033	,021	,044	-,101	-,021	-,011
Elkerülő (domináns)					,158***	,064	,120**	,132**	,109	,170	,224	,147
Kompromisszumkereső (domináns)					,061	-,051	-,050	,052	,099	,055	,005	,049
Együttműködő (domináns)	,057	-,136*	-,088	-,010	-,221***	-,055	-,156***	-,157***	-,164	-,191	-,244	-,167
Versengő (domináns)					,090	,145**	,196***	,122**	,106	,167	,173	,182

Megj.: A: aktor-hatás; P: partner-hatás; * Az összefüggés 0,1 szinten szignifikáns; ** Az összefüggés 0,05 szinten szignifikáns; *** Az összefüggés 0,01 szinten szignifikáns. N=174-175

A táblázatban a legjobban illeszkedő modellek értékeit tüntettem fel. Ha a direkt és az indirekt oszlopban is van adat, ott a parciális mediációs modell; ha csak az indirekt oszlopban van, akkor a teljes mediációs modell érvényesült. A totál oszlopban a parciális mediációs modell teljes hatása került feltüntetésre.

Ugyanezt a kérdést az *országos mintán* vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy mindegyik konfliktuskezelési mód közvetlenül is befolyásolja az instabilitást (10-11. sz. melléklet). Az elégedettséget a modellbe építve a vélemény megtartása csak a férfiaknál marad szignifikáns, tehát a nőknél ez a konfliktuskezelési mód csak az elégedettségen keresztül hat. Jelentős különbség a nemek között, hogy a tettelegesség csak a nőknél befolyásolja a stabilitást. Miközben a nőknél majdnem ötszörös az esélye a válás felmerülésének, ha előfordult tettelegesség, a férfiaknál sem a közvetlen, sem a közvetett hatás nem szignifikáns. A férfiaknál a legerősebb hatása a veszekedésnek van: egy egységnyi emelkedés a veszekedés gyakoriságában¹⁷ kétszeresére növeli a válás felmerülésének valószínűségét, de a vélemény megtartása esetén is közel 24%-kal nő.

Mindkét nemnél azt tapasztaljuk, hogy a problémák megbeszélése növeli a stabilitást: a férfiaknál 22%-kal, a nőknél 36%-kal csökkenti a válás felmerülésének esélyét, ha egy fokozattal gyakrabban használják ezt a konfliktuskezelési módot¹⁸. A végleges modell az instabilitás varianciájának kb. 40%-át magyarázza a nőknél, 30%-át pedig a férfiaknál.

Éppen ez az egyik legjelentősebb különbség a két minta között a konfliktuskezelési módok tekintetében. Az országos mintán a nők instabilitását, a családsegítő szolgálatok klienseinél pedig a férfiakét magyarázzák nagyobb mértékben a vizsgált változók. További különbség, hogy az országos mintán minden módnak közvetlen hatása is van, a családsegítő mintán egyértelműen csak a „veszekednek, kiabálnak” konfliktusreakciónál figyelhetünk meg közvetlen hatást. Megemlítendő az is, hogy az országos mintán a várakozásnak megfelelően a tettelegességnek van a legerősebb hatása (legalábbis a nőknél), a családsegítőben a verbális agresszió közel azonos erősségű a tettelegességgel.

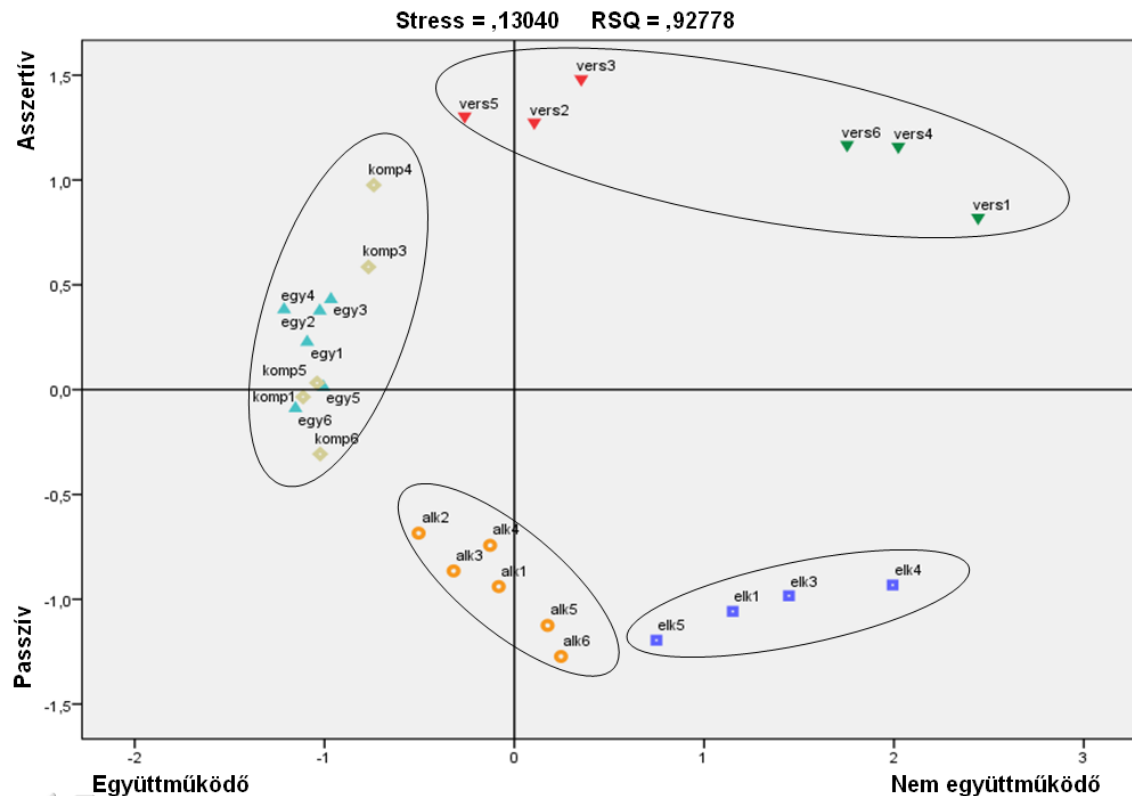
A családsegítő szolgálatok kliensei körében felvételre került egy konfliktuskezelési stílus teszt, ami a korábban bemutatott (6. ábra, 48. oldal) két dimenzió mentén öt különböző stílust mér. A 30 item bevonásával MDS-modellt építettem, melynek illeszkedése elfogadható. Néhány kérdést az illeszkedés és az értelmezhetőség javítása érdekében kizártam az elemzésből (két itemet az elkerülő alskálából és egy itemet a kompromisszumkereső alskálából). A 19. ábrán látható, hogy az elkerülő, az alkalmazkodó és a

¹⁷ A konfliktuskezelés módjára vonatkozó itemek [1, 5] skálán kerültek értékelésre.

¹⁸ A konfliktuskezelés módjára vonatkozó itemek [1, 5] skálán kerültek értékelésre.

versengő stílusok jól elkülönülnek a többitől, azonban a kompromisszumkereső és együttműködő alskálák itemei egy térben „helyezkednek el”.

19. ábra – A konfliktuskezelési stílusok – MDS modell

Van de Vliert – Hordijk (1989) felhívták arra a figyelmet, hogy a kompromisszumkereső magatartás közelebb áll a kooperatív stílusokhoz (együttműködő, alkalmazkodó), s így nem az elméleti modell által leírt középső helyet foglalja el. Jelen elemzés is erre utal, azonban úgy tűnik, hogy nem is az együttműködő-alkalmazkodó stílusok felé közelít, hanem összemosódik az együttműködéssel. Erre utalt a változókkal végzett faktorelemzés is, amit itt részletesen nem mutatok be, de fontos kiemelni, hogy a két alskála itemei egy faktorba kerültek. Az elméleti modell szerint a versengő stílus az önérdék-érvényesítés dimenzióban magas, a kapcsolat fontosság dimenzióban pedig alacsony értéket képvisel. Az MDS-modell alapján azt láthatjuk, hogy három item az elmélet szerint „működik”, három azonban magasabb értéket mutat a kooperációban. Ezek az itemek a saját vélemény másik felé való kommunikálására (is) vonatkoznak („Megpróbálom meggyőzni partneremet saját állásponantom előnyeiről.” „Megpróbálom megnyerni partneremet a saját nézeteimnek.” „Megpróbálom elmagyarázni saját állás-

pontom logikáját és előnyeit.”), ami kétségtelenül felfogható az együttműködés összetevőjeként.

Az öt stílust egyrészt a kapott pontszám alapján vizsgáltam, azaz milyen gyakran használják probléma felmerülése esetén az adott stílust (a 25. táblázatban az átlag és szórás erre vonatkozik). Ezen kívül képeztem egy változót, amely azt jelzi, hogy melyik a domináns stílus a válaszadónál (a 25. táblázatban a % erre vonatkozik).

A konfliktuskezelési stílusok leíró statisztikái alapján elmondható, hogy a férfiaknál és a nőknél a legjellemzőbb stílus az együttműködő – a megkérdezettek kb. felénél ez tekinthető a domináns stílusnak. A férfiaknál a legritkábban használt és legkisebb arányban domináns az alkalmazkodó stílus. Ezzel szemben a versengés a férfiak egynegyedénél a legjellemzőbb stílusként mutatkozik. A nőknél az együttműködő stílust leszámítva egyenletesen oszlik el, hogy a válaszadó melyik konfliktuskezelési stílust preferálja leginkább.

25. Táblázat – Konfliktuskezelési stílusok, leíró statisztika (átlag, szórás, domináns stílus aránya) (CSSK, 2012)

	Férfiak			Nők		
	Átlag	Szórás	%	Átlag	Szórás	%
Alkalmazkodó	3,01	,73	4,8	3,27	,80	10,7
Elkerülő	3,11	,69	12	3,29	,76	14,3
Kompromisszumkereső	3,55	,78	9,6	3,65	,73	9,5
Versengő	3,37	,70	25,7	3,11	,82	12,5
Együttműködő	3,76	,85	47,9	3,85	,87	53

N=174

A konfliktuskezelési stílusokkal kapcsolatban először azt vizsgáltam, hogy az egyes stílusok hogyan befolyásolják a konfliktuskezeléssel való elégedettséget. Amennyiben a konfliktuskezelési stílusok pontszámait vesszük alapul, a versengés az egyetlen stílus, ami csökkenti az elégedettséget és ott is csak a férfiak pontszáma meghatározó (mérsékelt aktor hatás, és a nőknél gyenge partnerhatás). A férfiak elkerülés pontszámának emelkedésével növekszik a férfiak és a nők konfliktuskezeléssel való elégedettsége is. Az együttműködő és a kompromisszumkereső stílusoknál minden aktor- és partnerhatás szignifikáns. Más képet kapunk, ha a leginkább preferált konfliktuskezelési stílus mentén vizsgáljuk a kérdést. Ebben az esetben a versengés és az elkerülés csökkenti a konfliktuskezeléssel való elégedettséget. A kompromisszumkészség egyik nem elégedettsé-

gét sem befolyásolja. Az alkalmazkodás, mint a leginkább preferált stílus másként hat a felekre: a férfiaknál növeli, a nőknél pedig csökkenti a konfliktuskezeléssel való elégedettséget.

A konfliktuskezelési stílusokat használva prediktor változóként az együttműködő stílus az egyetlen, ahol a parciális mediációs modell illeszkedik a legjobban, az összes többinél a teljes mediációs modell illeszkedése volt jobb, azaz csak az együttműködési stílus esetén tapasztalunk közvetlen hatást is (24. táblázat). Mégpedig csak a nők együttműködő pontszáma befolyásolja közvetlenül az instabilitást.

Az indirekt hatásokról elsősorban megjegyzendő, hogy mindegyik szignifikáns hatás negatív előjelű, azaz a különböző konfliktuskezelő stílusok pontszámainak növekedésével csökken az instabilitás. Az együttműködő és kompromisszumkereső konfliktuskezelési stílusok esetében látjuk a legerősebb közvetett hatásokat a férfiaknál és a nőknél is, de szignifikáns hatás mutatkozik az alkalmazkodó stílusnál is. Az elkerülő stílust vizsgálva csak egy kapcsolatnál tapasztalunk szignifikáns összefüggést: a nő elkerülő pontszámának emelkedésével a férfiaknál csökken az instabilitás pontszáma. A versengő konfliktuskezelési stílusnak sem közvetlen, sem közvetett hatása nem mutatkozott. A nők és a férfiak instabilitásának varianciáját a legnagyobb mértékben az együttműködő konfliktuskezelési stílus (32%, ill. 38%) magyarázza.

Az indirekt hatásokról elsősorban megjegyzendő, hogy mindegyik szignifikáns hatás negatív előjelű, azaz a különböző konfliktuskezelő stílusok pontszámainak növekedésével csökken az instabilitás. Az együttműködő és kompromisszumkereső konfliktuskezelési stílusok esetében látjuk a legerősebb közvetett hatásokat a férfiaknál és a nőknél is, de szignifikáns hatás mutatkozik az alkalmazkodó stílusnál is. Az elkerülő stílust vizsgálva csak egy kapcsolatnál tapasztalunk szignifikáns összefüggést: a nő elkerülő pontszámának emelkedésével a férfiaknál csökken az instabilitás pontszáma. A versengő konfliktuskezelési stílusnak sem közvetlen, sem közvetett hatása nem mutatkozott.

A nők és a férfiak instabilitásának varianciáját a legnagyobb mértékben az együttműködő konfliktuskezelési stílus (32%, ill. 44%) magyarázza.

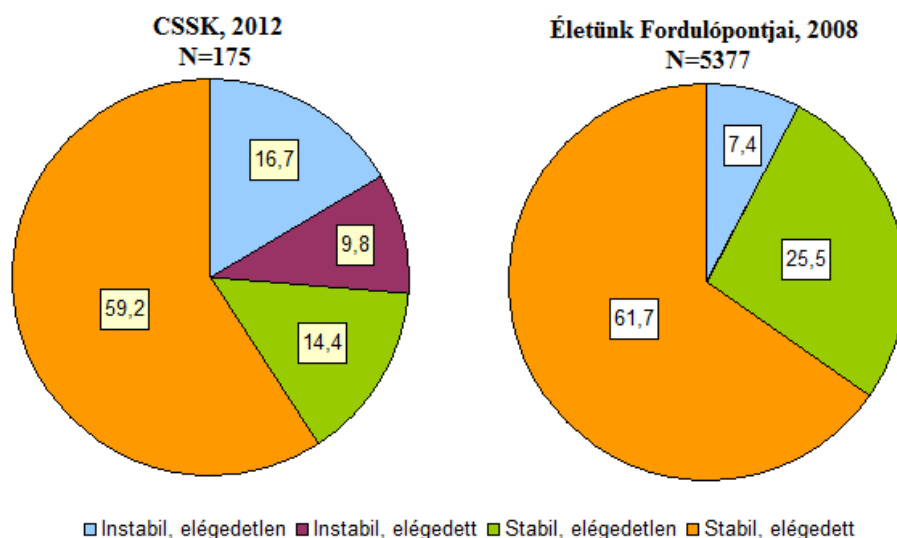
Némileg eltérő képet kapunk, ha nem önmagában a konfliktuskezelési stílus pontszámokat vizsgáljuk, hanem hogy az adott stílus a leginkább preferáltak számít-e. Így is csak az együttműködő stílus mutat közvetlen hatást, azonban a nők partnerhatása szignifikáns csak: ha a férfinél az együttműködő stílus a legjellemzőbb, akkor a nőknek csökken az instabilitása. A közvetett hatásoknál az elkerülő és a versengő stílusok növelik a

felek instabilitását, az együttműködés pedig növeli az elégedettséget és stabilizálja a kapcsolatot.

Az *Életünk Fordulópontjai* kutatás másodelemzésének következő lépéseként logisztikus regressziót végeztem azokkal a változókkal, melyek az elemzett modellekben szignifikánsnak bizonyultak (14. sz. melléklet). A szociodemográfiai változók közül a párkapcsolat formája befolyásolja jelentősen az instabilitást, a házastársi kapcsolatban élőknel alacsonyabb arányban merül fel a válás gondolata. A nők válási hajlandóságát kis mértékben befolyásolja, hogy mekkora jövedelemmel rendelkeznek. A vitatémák közül a feltékenység mindkét fél instabilitását jelentősen befolyásolja, a közös célok a férfiak, az anyagiakon való vitatkozás pedig a nők válási hajlandóságát emeli. A konfliktuskezelési módok közül a férfiaknál egyedül a veszekedés áll szignifikáns kapcsolatban az instabilitással, a nőknél ezzel szemben ez az egy nem befolyásolja a válás kockázatát.

Az elemzés utolsó lépéseként a párkapcsolattal való elégedettség és az instabilitáspontszámok alapján megkíséreltem egy családtipológiát kialakítani, illetve azt szerettem volna megtudni, hogy Lewis és Spanier tipológiája érvényre jut-e a vizsgált populációkban. A csoportok kialakítása érdekében klaszterelemzést végeztem, aminek eredményeként az látható, hogy a családsegítő szolgálatok kliensei körében a mindkét dimenzió mentén kialakult két-két csoport, míg az országos mintában az instabil, de elégedettek csoportja nem rajzolódott ki (20. ábra).

20. ábra - Klaszterméreték - Lewis-Spanier tipológiája alapján

Az instabilitás-mutatók tárgyalásakor láthattuk, hogy a két mintában eltérő az instabilitás mértéke. Az elégedettség bevonásával azt is láthatjuk, hogy a stabil kapcsolatokon belül mekkora az elégedetlenek aránya. Fontos megjegyeznünk, hogy az elégedettség és elégedetlenség mértéke is különbözik a két csoportnál. Például a CSSK stabil és elégedett csoport elégedettsége a többi csoporthoz viszonyítva magas, azonban jóval elmarad az országos minta ugyanezen csoportjának elégedettségétől (26. táblázat). Ezért a két minta összevetésénél különös óvatossággal kell eljárunk.

26. Táblázat – A klaszterelemzés eredménye – klaszterközpontok

	Életünk Fordulópontjai, 2008		CSSK, 2012	
	Elégedettség	Instabilitás	Elégedettség	Instabilitás
Instabil, elégedetlen	6,04	Igen (100%)	Nők: 4,21 Férfiak: 5,79	Nők: 1,89 Férfiak: 1,32
Instabil, elégedett	-	-	Nők: 9,00 Férfiak: 8,06	Nők: 0,48 Férfiak: 1,05
Stabil, elégedetlen	7,19	Nem (100%)	Nők: 4,40 Férfiak: 5,84	Nők: -0,11 Férfiak: 0,33
Stabil, elégedett	9,79	Nem (100%)	Nők: 8,95 Férfiak: 9,18	Nők: -0,59 Férfiak: -0,63

A családsegítő szolgálatok kliensei körében az átlagos stabil és elégedett kapcsolatokról elmondható, hogy házások, az egymással való kapcsolat és a külső kapcsolatok dimenziójában is magas értéket képviselnek, a konfliktuskezelési stílusok közül pedig az együttműködő-problémamegoldó stílust preferálják (15. melléklet).

Az instabil, de elégedett csoportot jellemzően (71%) élettársi kapcsolatban állók, a többi klasztert 60%-ban házások alkotják. A külső kapcsolatokkal összefüggő elégedettség-dimenzió az instabil, de elégedett pároknál nem jelenik meg olyan markánsan, mint a stabil kapcsolatokban. Leggyakrabban az instabil és elégedetlen párok vitatkoznak, ezt követően a stabil, de elégedetlen kapcsolatban élők, a legkevesebb vitáról pedig a stabil és elégedett párok számoltak be. A konfliktusok kezelésével kapcsolatban három momentumot mindenképp érdemes kiemelni: 1.) az instabil kapcsolatban élőknel jelentős azoknak a férfiaknak az aránya, akiknél az elkerülő stílus a legdominánsabb, a nőknél viszont az elégedetlen kapcsolatban nő meg arányuk; 2.) a stabil, de elégedetlen pároknál a legmagasabb a versengő férfiak aránya; 3.) az együttműködő-problémamegoldó stílus egyértelműen a stabil és elégedett párokra jellemző konfliktuskezelési mód.

Az országos mintán az instabil kapcsolatokban magasabb az élettársként együtt élők aránya, a vita gyakorisága pedig a stabil, elégedett kapcsolatban a legalacsonyabb és az instabil, elégedetlen pároknál a legmagasabb.

4. Összegzés, következtetések, kitekintés

Az elemzés során két kutatás adataira támaszkodva vizsgáltam a párkapcsolati instabilitást meghatározó tényezőket. Ebben a fejezetben egyrészt a hipotézisekre adott válaszokat foglalom össze, másrészt azt tárgyalom, hogy milyen okok húzódnak meg az eredmények mögött.

H1.1 A szülők családi állapota – nem éltek együtt, illetve élettársként éltek együtt – a megkérdezett születésekor növeli a párkapcsolat instabilitását.

A szülői családnak a megkérdezett 18 éves kora előtti felbomlása növeli a válási hajlandóságot.

A szülői háttérre vonatkozó hipotézisem részben igazolódott, hiszen a nőknél a várárnak megfelelő hatást találtam, azonban a férfiaknál épp ellentétesen befolyásolja a szülők családi állapota a válási hajlandóságot. Sőt, nem csak az aktor, hanem a partnerhatás is eszerint alakul: ha a férfi szülei élettársként éltek együtt, az csökkenti mindkét fél instabilitását. Az élettársi kapcsolatban élő nőknél destabilizáló tényező, ha a szülők nem voltak házások, a férfiak viszont mintha pozitív példaként élnék meg.

A szülői család felbomlása tekintetében pontosításra szorul a feltevésem. Egyrészt a férfiaknál nem láttunk összefüggést, bár ez az eredmény konzisztens a korábbi vizsgálatok tapasztalataival (Amato, 1996; Feng és mtsai, 1999). Másrészt a nőknél a hatás iránya függ a család felbomlásának módjától: magasabb az instabilitás azoknál, akiknek szülei elváltak, azonban azoknál, akiknek valamelyik szülője elhunyt, csökken a válási hajlandóság – Bumpass és munkatársai (1991) is hasonló eredményekre jutottak. Ennek hátterében az állhat, hogy abban az esetben, amikor nem a szülők választásán múlik a párkapcsolat felbomlása, feltehetően felértékelődnek a családi kötelek, akár a család intézménye is, ami stabilizálja a későbbi kapcsolatokat.

Bár vizsgálatom fő témája az instabilitást meghatározó tényezők, fontos itt megemlíteni a párkapcsolat formájának, illetve a szülők különválásának/szülő elvesztésének hatását a családban nevelkedő gyermekekre. Ha ezeket a tényezőket a megkérdezettek szülei kapcsán vizsgáljuk, elmondható hogy másként befolyásolja a fiú- és a lánygyermekek későbbi partnerkapcsolatait.

H1.2 A házasságban élő pároknál a házasság előtti együttélés növeli a párkapcsolat instabilitását. A hatás várhatóan erősebb, ha a házasságkötés előtt gyermek született.

Az élettársi kapcsolatban élőknel magasabb a válás esélye, mint a házastársaknál.

Az együttélésre vonatkozó feltevéseim mentén külön foglalkoztam a házasság előtti együttéléssel és az élettársi kapcsolattal, mint egyre elterjedtebb családfórmával. A férfiaknál nem befolyásolja az instabilitást a házasság előtti együttélés, a nőknél azonban a várakozásokkal és a korábbi eredményekkel (Bumpass és mtsai, 1991; Földházi, 2009; Teachman – Polonko, 1990) szemben ezen a populáción csökken a válási hajlandóság. Erre magyarázat lehet, hogy az együttélés, mint próbaházasság során a felek jobban megismerik egymást és tudatosabban hozzák meg a házassági döntésüket. A kérdés azonban, hogy a vizsgált alacsony státuszú csoportnál miért fejt ki ellentétes hatást a házasság előtti együttélés, megmarad. A házasságkötési motivációk és az együttélésből házasságba való átmenet körülményeinek vizsgálatával feltehetően pontosabb kép mutatkozna a kérdésben.

A párkapcsolati forma kapcsán láthatjuk, hogy az alacsony társadalmi státuszú csoportnál jóval magasabb az élettársi kapcsolatban élők aránya. Adná magát a magyarázat, hogy a magasabb instabilitás mögött ez állhat, azonban míg az országos mintán erős összefüggést látunk a párkapcsolati forma és az instabilitás között, a családsegítő klientséinél csak a férfiaknál mutatkozik ez és ott is gyengébb. Ez talán arra utalhat, hogy a nők (legalábbis ebben a populációban) kapcsolati formától függetlenül, könnyebben elköteleződnek partnerük mellett. Korábbi kutatásokban is azt láthatjuk, hogy az együttélési kapcsolatokban a férfiak elköteleződése alacsonyabb, mint a nőké (Stanley és mtsai, 2006). A válás felmerülésének arányát tekintve láthatjuk, hogy az országos mintában a legmagasabb érték (élettársi kapcsolatban élő nők, 15,6%) is alacsonyabb, mint a családsegítő mintában a legalacsonyabb (házastársi kapcsolatban élő férfiak, 19,2%).

H1.3 A gyermekkel rendelkező pároknál alacsonyabb instabilitást figyelhetünk meg, mint a gyermektelen kapcsolatokban.

A legfiatalabb gyermek életkorával változik a válási hajlandóság is, azonban ez nem lineáris: az iskolás kor alatti és a nagykorú gyermek hozzájárul a kapcsolat stabilitásához, ha a legfiatalabb gyermek 7-18 év közötti, akkor nő a szülők válási kockázata.

A korábbi kapcsolatokból származó gyermekek jelenléte a háztartásban növeli a felek instabilitását.

Korábbi kutatások (Heaton, 1990; Kalmijn, 1999) és a közvélekedés szerint a gyermekeknek család-összetartó ereje van. Sokszor találkozhatunk olyan kijelentésekkel, hogy „a gyermekek miatt nem válunk el, esetleg, majd ha ők felnőnek”.

Jelentős eredménynek tartom, hogy a feltevéseimmel szemben egyik kutatás adatain sem találtam szignifikáns összefüggést a gyermekek jelenléte és a válási hajlandóság között.

Sőt a legfiatalabb gyermek életkora tekintetében a korábbi vizsgálatokkal ellentétes eredmény mutatkozik. Az országos mintán nem láthattunk összefüggést, míg a családsegítő mintában a 6 évesnél fiatalabb gyermekes szülőknél a legmagasabb az instabilitás értéke, szemben Huber és Spitze (1980) eredményeivel, akik tanulmányukban a nők esetén azzal magyarázzák a válás felmerülése esélyének növekedését a 11 év feletti gyermekes anyáknál, hogy a gyermekek önállósodásával csökken az anyák kettős elkötelezettsége. A vizsgált adatok szerint nem csak eltűnt ez az összefüggés, de részben meg is fordult: a 11 év feletti gyermekek szülei nagyobb stabilitásról számolnak be. A gyermekek családösszetartó erejének gyengülésére utalnak a válással kapcsolatos attitűdökre vonatkozó eredmények is. 2008-ban a megkérdezett nők háromnegyede egyetértett a boldogtalan házasságok felbontásával, a meglévő gyermek ellenére (S. Molnár, 2010). A fiatal gyermeket nevelő családok magasabb válási hajlandósága jelezheti azt, hogy az alacsony társadalmi státuszú csoportokban a gyermek születése utáni (gyermekgondozási) évek nagyobb nehézséget jelent, mint a gyerek nevelése. Problémát okozhat a gyerekek óvodába, iskolába kísérése, hazahozása, megfelelő időben való felkészítése. A 11 éves gyerek már önállóbb, egyedül közlekedik, segít a háztartási munkákban, esetleg vigyáz a kisebbekre. Egy másik magyarázat lehet az eredményekre a befektetési modell (Becker, 1974; Huber – Spitze, 1980), ami szerint a házasság-specifikus tőke gyarapodása – mint a gyermekek születése növekedése – stabilizálja a párkapcsolatot.

H1.4 A női munkavállalásra vonatkozó versengő hipotéziseket (függetlenség, partnerség, egyenlő függés, szerep-együtműködés) tesztelem, hogy melyik érvényesül leginkább a vizsgált célcsoportoknál. Az alacsony társadalmi státuszú csoportoknál a gazdasági nyomás csökkenése miatt várhatóan a partnerség hipotézis igazolódik.

Az iskolai végzettség eltérően hat a férfi és a nő instabilitására: a nőknél a magasabb iskolai végzettség növeli a válási hajlandóságot, a férfiaknál csökkenti azt.

A szocioökonómiai státuszra vonatkozó hipotézisekkel kapcsolatban elmondhatjuk, hogy más feltevést támogatnak az országos minta és más a családsegítő mintadatai. Az Életünk Fordulópontjai vizsgálat adatai a függetlenség hipotézist igazolják leginkább, azonban az összefüggés nem túl erős. A családsegítő szolgálatok klienseinél viszont az egyenlő függőség hipotézise érvényesült a legjobban (27. táblázat).

27. Táblázat – Női munkavállalásra vonatkozó eredmények összefoglalása

	Életünk fordulópontjai 2008	Instabilitás CSSK 2012
<i>függetlenség hipotézis</i>	A nőknél gyenge összefüggést láthatunk a jövedelem és a válási hajlandóság között. A magasabb keresetű nők körében gyakrabban merült fel a válás gondolata.	Az abszolút jövedelmek a családsegítő szolgálatok kliensei körében nincsenek kapcsolatban az instabilitással. Ezt a hipotézist <i>nem támasztják alá</i> a kutatás adatai.
<i>partnerség hipotézis</i>	Ez a hipotézis az előző ellentéte, értelemszerűen ezt <i>nem támasztják alá</i> a kutatás adatai.	Ez a hipotézis az előző ellentéte, ezt <i>sem támasztják alá</i> a kutatás adatai.
<i>egyenlő függőség hipotézise</i>	A jövedelemkülönbségek <i>nem befolyásolják</i> az instabilitást.	A „ki keres többet” kérdéskört vizsgálva láthatjuk, hogy a nő magasabb keresete csökkenti a nő instabilitását, az ugyanakkora jövedelem növeli azt. A hipotézis szerint azt várnánk, hogy a férfi magasabb jövedelme szintén csökkenti az instabilitást, azonban itt nem találunk szignifikáns kapcsolatot. Elmondhatjuk tehát, hogy a nők instabilitására részben alkalmazható az egyenlő függőség hipotézise.
<i>szerep-együtműködés hipotézise</i>	A jövedelemkülönbségek <i>nem befolyásolják</i> az instabilitást.	Ez a hipotézis az előző ellentéte, értelemszerűen ezt <i>nem támasztják alá</i> a kutatás adatai.

Mi indokolhatja, hogy ezen a populáción az egyenlő függőség hipotézise nyert leginkább igazolást? Az alacsony társadalmi státuszú csoportoknál a kapcsolat felbontásának az akadálya lehet az anyagi források hiánya. Egy esetleges kapcsolatbomlásnál mind a két félnek meg kell oldani a lakhatását, külön háztartás vezetését. A különválást nehezítő gátakat vizsgálva láthattuk, hogy a férfiak 25, a nők 40%-a szerint az anyagi források hiánya jelentősen megnehezíti a kapcsolat felbontását. A hipotézis szerint egyrészt a gazdasági függés, másrészt a másik iránti kötelezettség jelenik meg visszatartó erőként (Nock, 1995, 2001). Abban az esetben, amikor a nő többet keres, a férfi kerülhet függő helyzetbe. Ezért a nők stabilitása mögött ebben a helyzetben nem annyira a függés, mint a kötelezettség jelenik meg motivációként.

Az iskolai végzettség tekintetében a korábbi hazai kutatások (Bukodi – Róbert, 2003; Földházi, 2009) ellentmondásos eredményre jutottak. Bukodiék elemzéséhez hasonlóan az elemzett adatok nem mutatnak összefüggést. Bár itt különösen fontos lehet a vizsgált célcsoport és az instabilitás konceptualizálása. Mindkét korábbi vizsgálat az első házasságukban élők családbomlására irányult és az instabilitást a válás (mint élet-esemény) előfordulásával mérték. Mivel sem az élettársi kapcsolatban, sem a házasságban élőknel nincs kapcsolat az instabilitás és az iskolai végzettség között, feltehetően abból adódik a különbség, hogy a megtörtént válást vizsgáljuk, ill. válási hajlandóságra kérdezzük rá.

H1.5 A vallásosság mutatói (felekezethez tartozás, vallási önbesorolás, vallásos részvétel) kapcsolatban állnak a párkapcsolati instabilitással: a vallásos pároknál alacsonyabb a válási hajlandóság.

A vallásosságra vonatkozó kérdéseket vizsgálva a diádikus dizájnnak köszönhetően részletes kép rajzolódik ki a vallásosság és az instabilitás kapcsolatáról. Az adatok értelmezésénél mindenképp figyelembe kell venni, hogy a vizsgált minta vallásosság szempontjából (is) jelentősen eltér az átlagtól. A legszembetűnőbb ez a különbség a vallásos gyakorlatnál (illetve annak egyik összetevőjénél, a templomlátogatás gyakoriságánál) adódik.

Alapvető mintázatként fogalmazható meg, hogy a férfiak vallásossága a hipotézisnek megfelelően csökkenti a válási hajlandóságot (a partnernél is), azonban a nők vallásossága épp ellenkezőleg hat (a partnernél is). Tomka különböző – főként amerikai – kutatási anyagokra hivatkozva megállapítja, hogy a vallásosság különböző típusaira egyaránt érvényes az erőteljesebb affinitás a közösségalkotásra, a közösségi részvételre, a szociabilitás egyéb formáira, ezen belül a családiasságra (Tomka, 1986). A férfiaknál

érvényesülni látszik ez, azonban a nőknél inkább felszabadítólag hat és magasabb válási hajlandóságot mutatnak (különösen a protestáns felekezetekhez tartozóknál). A felek közötti vallásosságbeli különbségek csak a férfiak instabilitását befolyásolják kis mértékben, tehát ez nem lehet magyarázata az eltérő irányú hatásoknak. Lehetséges magyarázat, hogy a jellemzően rossz anyagi helyzetben lévő családokban a nők a vallásosságot és a vallásos közösséget olyan támogató tényezőként élik meg, ami a párkapcsolat felbomlása esetén is segítséget nyújt.

H1.6 A felek különböző jellemzői (iskolai végzettség, életkor, vallásosság) közötti jelentős eltérés növeli a válási hajlandóságot.

A felek közötti különbségekre irányuló hipotézist nem igazolják az adatok. Az országos mintán egyik heterogámia-mutató sem befolyásolja a stabilitást, a családsegítő szolgálatok kliensei körében pedig – amint erre a vallásosságot tárgyalva utaltam – a férfiaknál figyelhető meg egy gyenge hatás: a felekezeti különbség növeli a válási hajlandóságot.

H2.1 A *párkapcsolati minőség* növekedésével csökken az instabilitás szintje. A minőség meghatározó szerepe jelentősebb a 30 év alattiaknál, mint az idősebb korcsoportokban.

A társadalmi csereelméletre vonatkozóan először azt vizsgáltam, hogy a párkapcsolat minőségének mutatói (elégedettség, MCLI) hogyan befolyásolják az instabilitást. Az elméletből kiindulva a hipotézisben megfogalmazott irány (az elégedettséggel csökken az instabilitás) evidenciának tekinthető. Az érdekesebb kérdések akörül adódnak, hogy milyen esetekben befolyásolja az elégedettség erősebben az instabilitást, illetve miből adódhat, hogy bizonyos al csoportoknál nem szignifikáns az összefüggés. Az al csoportok szerinti összehasonlítás alapján is elmondhatjuk, hogy a nők érzékenyebbek a partnerük elégedettségére – a férfiaknál jellemzően a partnerhatás nem szignifikáns. Különösen érdekes mintázatot láthatunk az élettársi kapcsolatban élőkénél, ahol a férfiaknál csak az aktorhatás szignifikáns (ahogy házasság esetén mindkét nemnél), a nőknél azonban csak a partnerhatás jelenik meg. Ez alapvetően arra utal, hogy az élettársi kapcsolatban élő nők alkalmazkodó attitűddel vannak jelen a kapcsolatban, de legalábbis nem növekszik az instabilitás alacsony elégedettség mellett sem.

Az MCLI itemeit elemezve sokatmondó képet adtak a kapcsolatokról a felek közötti különbségek – azaz az elégedettség mely aspektusaiban mutatkozik a legnagyobb eltérés. A nők inkább az intimitással kapcsolatos állításokkal elégedetlenebbek, a férfiak pedig a társas dimenzióra (barátok, féltékenység) vonatkozó itemekben mutattak társuknál alacsonyabb elégedettséget. A faktorelemzés alapján elkülönített két elégedett-

ség-dimenzióban (külső kapcsolatok, egymással való kapcsolat) is ez tükröződik. A kapcsolattal való elégedettség általános kérdésének vizsgálatakor, a férfiaknál erősebb aktorhatást láthattunk. Az elégedettség *kapcsolat egymással* (az intimitásra vonatkozó állításokat tartalmazó) faktora a nők instabilitását nagyobb mértékben befolyásolta. Az elégedettség *külső kapcsolatok* összetevője viszont a férfiaknál meghatározta a saját és a partnerük válási hajlandóságát is, miközben a nők pontszáma nem mutatott szignifikáns hatást. Fontos tehát, hogy amikor párkapcsolati elégedettségről beszélünk, akkor figyelembe vegyük, hogy annak más összetevői jelentősek a férfiaknál és nőknél, és ezen dimenziók fontossága eltérő lehet életkoronként, a párkapcsolat formája szerint is. Az élettársi kapcsolatban élők sajátosságának magyarázatához is hozzájárul az elégedettség két dimenziója szerinti vizsgálat, hiszen láthatjuk, hogy a nők instabilitását kizárólag a partnerük elégedettsége, pontosabban a külső kapcsolatokra vonatkozó elégedettsége befolyásolja.

Az elégedettség életkor szerinti hatására vonatkozó feltevésemet is a két faktor figyelembevételével érdemes vizsgálni. Nem állíthatjuk egyértelműen, hogy a 30 év alattiaknál erősebb az elégedettség hatása az instabilitásra, hiszen az egymással való kapcsolat összetevőt vizsgálva egyrészt azt láttuk, hogy a férfiaknál 30 év alatt és a 46 év felett nő meg ennek jelentősége, másrészt a nőknél csak a legfiatalabb korcsoportban nem volt szignifikáns hatás. Az adatok inkább arra mutattak, hogy az idősebb korosztályban nő meg ennek az elégedettség-összetevőnek a szerepe. A külső kapcsolatok dimenziójánál a férfiaknál nem tapasztaltunk szignifikáns hatást a legfiatalabb korcsoportban, míg a nőknél csak a 30 év alattiaknál befolyásolja ez a faktor a saját instabilitást. Elmondható tehát, hogy a nőknél a külső kapcsolatokra vonatkozó elégedettség a legfiatalabb, míg a férfiaknál a középső korosztályban meghatározó.

H2.2 A *kapcsolat alternatíváinak* (a felek által észlelt/megélt) vonzósága növeli a válás/különválás kockázatát.

H2.3 A *gátak* visszatartó erőként jelennek meg, így csökkentik a kapcsolatok instabilitását. Várhatóan a gyermekek iránti felelősség, a vallás és az anyagi nehézségek jelennek meg a kapcsolat megszakításának legerősebb akadályaként.

A 30 év feletti pároknál a házasság-specifikus tőke (pl.: közös vagyon, közös gyermek) akkumulációja miatt nagyobb szerepet játszanak a gátak, mint a fiatalabb pároknál.

A társadalmi csereelmélet alapján megfogalmazott, az alternatívákra és a gátakra vonatkozó hipotézisekről általánosságban elmondható, hogy az alternatívák alapvetően az elmélet szerint alakulnak és növelik az instabilitást, a gátak viszont kevésbé jelentősek, sőt ellentmondóak. Az alternatívák közül a barátokkal való kapcsolat az egyetlen, ahol a párorientált modellt érvényesült. Az életszínvonal, a karrier-lehetőségek és a költsékezés lehetősége csak a férfiaknál befolyásolja a válási hajlandóságot. Ezek az itemek (leginkább a karrier-lehetőségek) a vizsgált populációnál más jelentéstartalommal bírhatnak, mindenesetre ha a férfiak úgy ítélik, hogy növekednének az ilyen irányú lehetőségeik a kapcsolat felbomlása esetén, az befolyásolja az instabilitásukat. Ezzel szemben a szülőkkel való kapcsolat, a tisztelet más emberek részéről és a szexuális élet értékelése viszont csak a nőknél mutat aktorhatást. A férfiaknál mindhárom tényező – közvetlenül vagy közvetetten – az anyagi lehetőségekre, a nőknél pedig egyrészt a szexualitásra (a listában az egyetlen tényező, ami a felek közötti intimitásra utal) és egyfajta társadalmi kontrollra vonatkozik. Mindenképpen érdekes eredmény, hogy ez a társadalmi kontroll a gátaknál (ismerősök, barátok véleménye) nem érvényesül, azonban az alternatíváknál igen. Ebben az esetben a kontroll inkább azt jelenti, hogy egy rossz kapcsolat felbontását a környezet (szülőkkel való kapcsolat, tisztelet más emberek részéről) jutalmazza.

A gátaknál látható kétirányú kapcsolat nem igazolja a csereelméletet. Az eredmények egyik fontos tanulsága, hogy eltűntek a gátak, akár a szubjektív (az egyedüllétől való félelem és a vallásos hit hatása szignifikáns, de csak a férfiaknál), akár az objektív (gyermek jelenléte) tényezőket nézzük. Továbbá az anyagi nehézségek gátként való érzékelése nemhogy csökkenti az instabilitást, hanem növeli azt. Elképzelhető, hogy ennek hátterében az van, hogy az anyagi nehézségeket elsősorban akkor élik meg akadályként, ha *csak* az anyagi problémák miatt maradnak együtt. Ebben az esetben érthető, hogy bár akadályként tekintenek a kérdésre, a válási hajlandóságot, az instabilitásérzetet mégis növeli.

Fontos megjegyezni, hogy az elmélet alkotói is felhívták a figyelmet arra, hogy a gátak csak a boldogtalan pároknál „aktiválódnak”. Ha a felek elégedettek a kapcsolattal, akkor úgy vélekednek, hogy inkább a kapcsolatból fakadó kölcsönös előnyök tartják össze a házasságot nem pedig például a gyermekek iránti felelősségérzet. Tehát azoknál hat, akik gondolkodnak a váláson (Levinger, 1965, 1976). Másrészt az alternatívák megléte vagy hiánya az elégedettség szintjétől függetlenül aláaknázhatja vagy erősítheti a családi kohéziót (Levinger, 1965, 1976).

A családi konfliktusokra vonatkozó nyitott kérdés alapvető tanulsága, hogy a családsegítő szolgálatok klienseinél egy meglehetősen agresszív asszociációs tér rajzolódik ki, ami különösen fontos annak fényében, hogy segítők képzettársai ettől jelentősen eltérnek. A konfliktusok és konfliktuskezelés témakörében az elemzés fő fókusza a mediáció kérdése volt a családi konfliktus – párkapcsolati elégedettség – instabilitás háromszögében. A konfliktus gyakorisága, a különböző vitatémák és a konfliktuskezelési stratégiák a felek instabilitására kifejtett közvetlen és közvetett hatását minden változó esetén három modell (null-mediáció, teljes mediáció és parciális mediáció) elemzésével vizsgáltam. Összességében elmondható, hogy a konfliktusok gyakoriságánál a parciális mediációs modell; a vitatémák egyik felénél teljes, a másik felénél parciális mediációs modell; a konfliktuskezelési stílusoknál pedig jellemzően a teljes mediációs modell érvényesült. Az indirekt hatás a versengő konfliktuskezelési stílus kivételével minden vizsgált változónál megfigyelhető volt, ami igazolja azokat a modelleket (Karney – Bradbury 1995; Lewis – Spanier 1979), melyek a konfliktusokra úgy tekintenek, mint a kapcsolati minőség meghatározójára. Néhány változónál (ahol parciális mediációt találtunk) azonban ezekkel az elméleti modellekkel nem írható le a konfliktus és stabilitás kapcsolata.

H3.1 A *konfliktusok gyakoriságának* növekedésével várhatóan csökken a stabilitás, bár sokan felhívják a figyelmet arra, hogy alapvetően nem a konfliktusok, hanem azok destruktív kezelése gyengíti a kapcsolatot.

A konfliktusok gyakoriságára vonatkozó feltevésem igazolódott. Az instabilitás növekedéséhez pedig a közvetlen és a közvetett hatás is hozzájárult, szemben Wagner és Weiss eredményeivel, akik nem találtak direkt hatást (2007). A férfiaknál és a nőknél a direkt és indirekt hatás közel egyforma erősségű volt.

H3.2 A különböző *konfliktusforrások* különbözőképpen befolyásolhatják a stabilitást. Feltételezésem szerint a mindennapi életvitellel kapcsolatos viták (házimunka, anyagiak, gyermeknevelés) gyengébb hatást gyakorolnak az instabilitásra, mint a valamilyen speciális élethelyzettel kapcsolatos viták (alkoholfogyasztás, féltékenység). A korábbi kutatási eredmények alapján azt várhatjuk, hogy inkább a férfiak instabilitását befolyásolják az alkoholfogyasztás körüli viták.

A vitatémákra vonatkozó hipotézisem pontosításra szorul. Közvetlen hatása mindkét nemnél csak volt a féltékenység körüli vitáknak volt, de ezen kívül a férfiaknál az anyagiakkal, a szülőkkel és a közös célokkal kapcsolatos vitáknál láthatunk direkt hatást. A

válóokok között gyakran szerepel a másik fél alkoholfogyasztása és a hűtlenség (Kovács, 2012), amivel összezseng, hogy a teljes hatást figyelembe véve a nőknél ez a két téma emelkedik ki leginkább. Ezek közül a féltékenység a kapcsolat alapjait érinti, hiszen az egyik fél a partnere elkötelezettségét kérdőjelezi meg. Az alkoholfogyasztás körüli viták feltehetően olyan családokban válnak gyakoribbá, ahol egyfajta kóros alkoholfogyasztás merül fel, ami már problémát okoz a környezetének. Az alkohol családi életre gyakorolt destruktív szerepének alátámasztására számos kutatási és terápiás adat áll rendelkezésünkre (Rice és mtsai 1995; Slesnick – Prestopnik 2009). A kóros alkoholfogyasztás családi dinamikára gyakorolt hatása az Eric Berne által leírt alkoholos játszma, amiben minden családtag részt vesz (Berne 1984). A játszmát megszüntetni csak a szerepből való kilépéssel lehet, ami nem elsősorban a partner elhagyását jelenti, azonban segítség igénybevétele nélkül az alkoholbeteg partnere gyakran csak ezt a megoldást látja.

Az anyagi viták a férfiak stabilitását befolyásolják közvetlenül, s a közvetett hatásnál az elégedettséget nagyobb mértékben befolyásolja, mint a nőknél. Az anyagiakon való vitatkozás két fő területre osztható: a jövedelem megszerzése (ki és mennyivel járul hozzá a családi kasszához) és a jövedelem elköltése (pénzkezelés, aránytalanságok a költségekben, a nagyobb kiadásokkal kapcsolatos döntések meghozatala). Ha a modellbe beépítjük az egymáshoz viszonyított jövedelem nagyságát, ugyanezt a kapcsolatot láthatjuk: függetlenül, hogy a nő vagy a férfi keres többet, az anyagiak körüli vitatkozás a férfiak stabilitását befolyásolja inkább. Ez alapján azt feltételezem, hogy elsősorban nem a pénzszerzés, hanem annak elköltése tematizálja az anyagiakkal kapcsolatos vitákat. A hatás alaposabb megértése részletesebb kérdezést, akár más kutatási módszert igényel.

A vitatémák mindennapi életvitel-speciális élethelyzet csoportosítását alkalmazva láthatjuk, hogy a speciális élethelyzetre vonatkozó témák inkább a nők stabilitását határozzák meg, míg a másik csoport a férfiak válási hajlandóságát növeli.

H3.3 A *konfliktuskezelés módja* tekintetében a korábbi kutatásokkal egybehangzóan azt feltételezem, hogy a kompromisszumos-együtműködő konfliktuskezelési stílus elősegíti a stabilitás növekedését, míg a versengő és elkerülő stílus gyengíti a kapcsolatot.

A párok konfliktuskezelési stílus-kombinációi tekintetében azt várom, hogy ha bármelyik félnél domináns stílusként jelenik meg az együtműködés, az

emeli a kapcsolat stabilitását; míg a versengő stílus dominánsként való megjelenése csökkenti azt.

A konfliktuskezeléssel kapcsolatban a korábbi kutatások alapján felállított hipotézisem csak részben igazolódott. Az alkalmazkodó, a kompromisszumkereső és az együttműködő stílusnál a közvetett hatások esetén párorientált modellről beszélhetünk, azaz mind aktor-, mind a partner hatás szignifikáns. A felek stabilitását befolyásolja a saját és a partner konfliktuskezelési stílusa is. Az első két stílusnál a férfiak konfliktuskezelésének nagyobb hatása van a kapcsolat stabilitására, ugyanis a nőknél az alkalmazkodó és kompromisszumkereső stílusok esetén a partner hatások erősebbek, mint az aktor hatások. Az együttműködő stílusnál azonban csak a nőknél tapasztalunk közvetlen hatást a stabilitására és a teljes hatás is erősebb náluk valamennyivel.

Az eredmények más képet adnak, ha nem csupán az egyes pontszámok mozgását vizsgáljuk, hanem a konfliktuskezelési profilt vagy annak egy jelentősebb momentumát (pl: a személy domináns stílusa). Ebben az esetben az elkerülő és versengő stílusok emelik a válási hajlandóságot, míg az együttműködő stílus csökkenti. Mivel mindhárom (az instabilitásra szignifikáns hatást kifejtő) stílus a férfiaknál jelez erősebb kapcsolatot a válási hajlandósággal. Ez az eredmény arra utal, hogy kizárólag a nők konfliktuskezelési készségeinek fejlesztése nem megfelelő út a kapcsolat stabilizálásához. Sőt sarkosan fogalmazva az eredmények alapján inkább azt mondhatjuk, hogy a kapcsolatok abból profitálnak, ha a férfiakat „megtanítjuk” együttműködő módon kezelni a konfliktusait. A konfliktuskezelés nemi különbségeit vizsgálva Mackey és O'Brien azt találták, hogy a férfiakra mindegyik életszakaszban (korai évek, gyermeknevelés időszaka, „üres fészek”) konfliktus felmerülése esetén a konfrontáció jellemző, a nőkre inkább a kitérés (Mackey – O'Brien 1998). Tanulmányukban arra nem térnek ki, hogy a konfrontáció kizárólag a saját igények és nézőpont kifejezését jelenti, vagy beleértik a kooperáló konfrontációt, melynek célja a mindkét fél számára előnyös megoldás keresése. Eredményeim szerint a kapcsolatra egyértelműen pozitív hatással van a konfliktusok felvállalása, ha az együtt jár a másik fél véleményének meghallgatásával, helyzetének megértésével és a közös megoldáskereséssel. Bár a konfliktuskezelési stílusra vonatkozó különböző mérőeszközök alkotói hangsúlyozzák, hogy nincs jó és rossz konfliktuskezelési stílus, az adott stílus alkalmassága az adott szituációtól függ (Rahim 1983; Thomas 1974). Eredményeim egybecsengenek a korábbi kutatások tapasztalataival, miszerint a családi konfliktusok terepén azok a stílusok „teljesítnek jól” (pl. növelik a kapcsolat stabilitását), melyek a kooperáció dimenziójában magas, vagy legalább közepes értéket

mutatnak (Greeff – De Bruyne 2000; Van de Vliert – Hordijk 1989). Az elkerülő konfliktuskezelési stílus tekintetében Fitzpatrick feltevése (Fitzpatrick és mtsai 1982) igazolódott: nők elkerülés-pontszámának emelkedésével szignifikánsan csökken a férfiak instabilitása. Azonban ha az elkerülő a leginkább preferált stílus valamelyik félnél, egyértelműen növekszik az instabilitás.

A korábbi kutatásokban a versengő stílus negatív kapcsolatban állt a stabilitással (Kurdek 1995; Rands és mtsai 1981). A pontszámot vizsgálva meglepő eredmény ezért, hogy a versengő stílusnak sem közvetlen, sem közvetett hatása nem mutatkozott a válási hajlandóságra. Ha a versengő stílus a legjellemzőbb, szignifikáns aktor- és partnerhatásokat láthatunk. A mérőeszközre vonatkozó tanulság tehát, hogy feltehetően realisabb képet ad, ha a leginkább preferált stílust vizsgáljuk.

A bevezetőben említett kérdésről – hogyan jellemezhetőek azok a párok, akik annak ellenére együtt maradnak, hogy nem elégedettek a kapcsolatukkal? – a fenti eredmények alapján elmondható, hogy azok a párok, akik elégedetlenségük ellenére együtt maradnak, döntően házasok, alacsony foglalkoztatottság és jövedelem jellemzi őket (a többi csoporthoz viszonyítva is), a gátak a nőknél erősebben jelennek meg, a konfliktuskezelés tekintetében pedig versengő (férfi)-elkerülő (nő) mintázat a legjellemzőbb.

A kutatás korlátai

A téma szempontjából a legideálisabb módszertani megoldás (amennyiben kvantitatív megközelítésben szeretnénk vizsgálni) a longitudinális, diádikus dizájnú kutatás, viszonylag magas elemszámmal. A dolgozatban elemzett két adatbázis egyikénél sem teljesültek ezek a kritériumok. Az *Életünk Fordulópontjai* kutatás esetében több időpontban felvett panelvizsgálatról van szó (bár az elemzésben a kutatásnak csak az egyik hullámának keresztmetszeti adataival dolgoztam), azonban a vizsgált téma szempontjából két hiányossággal számolni kellett. Egyrészt a kutatási kérdéseket csak részben tudtam vizsgálni ezen adatbázis másodelemzésével, hiszen a sok témára kiterjedő kérdőívben nyilván nem szerepelt vagy nem szerepelt elég részletesen minden kérdés. Másrészt – és a felek közötti kapcsolat kutatásánál ez még fontosabb, mint az előző – a párok kapcsolatok egyik tagja került megkérdezésre, bár néhány kérdésnél gyűjtöttek a partnerről is információt.

A családsegítő szolgálatok kliensei körében végzett kutatás tekintetében az eredmények értelmezésekor mindenképp figyelembe kell vennünk, hogy egy speciális mintáról van

szó, ahol az országos átlaghoz képest jelentős különbség mutatkozik az iskolai végzettségben, a munkaerő-piaci státuszban és jövedelmi viszonyokban is. A vizsgálatból származó adatok - bár a diádkutatások jellemző elemszámához viszonyítva átlagosnak (vagy inkább átlag felettinek) mondható a minta elemszáma) komplexebb modellek elemzésére nem alkalmasak. Az elemzésnél ezért mozaikszerűek az eredmények, minden vizsgált kérdés külön modellben került tesztelésre. A különböző konfliktuskezelési stílusok vizsgálatánál is szerencsés lenne az összes stílust egy modellben szerepeltetni, azonban ez a minta elemszáma miatt nem kivitelezhető. Mindenképp indokolt lenne kontrollváltozókat a modellekbe építeni, azonban ez jelentősen megnöveli a paraméterek számát. Ezt a hiányosságot a többcsoportos vizsgálattal igyekeztem valamelyest pótolni.

A kutatás módszertani hozadékai

Azon túl, hogy a kutatás hozzájárult a párkapcsolati instabilitás kérdéskörének alaposabb megismeréséhez, a munka jelentős eredményének tartom a Conflict Style Inventory kérdőív adaptálását és a felmérés során szerzett ez irányú tapasztalatok dokumentálását. Úgy vélem ezzel, hozzájárultam a konfliktuskezelésre vonatkozó hazai mérőeszközök bővítéséhez.

A külföldi családtudományi vizsgálatokban gyakran használt Actor-Partner Interdependence Model hazánkban eddig nem jelent meg a (család)szociológiai elemzésekben. Fontosnak tartom, hogy a párkapcsolati, családi témákban diádikus megközelítésben kerüljön sor a különböző kérdések vizsgálatára. Ehhez megfelelő eszköznek tartom az elemzés során használt modellt, reményeim szerint ez a munka is hozzájárul a módszer és a megközelítés elterjedéséhez.

Kitekintés

A dolgozatban vizsgált tényezők elemzése során további kérdések merültek fel, melyeknek feltárása további kutatásokat igényel. Ilyen kérdések közé tartozik például, hogy családsegítő szolgálatok kliensei körében talált, a korábbi vizsgálatokkal ellentmondó eredmények minek köszönhetőek – globális trendről van szó, hazai sajátosságról, vagy az alacsony társadalmi státuszúak körében megjelenő speciális helyzetről? Fontos lenne tehát hasonló témákban és részletességgel más populációk vizsgálata.

Továbbá a kérdőíves adatfelvétel eredményei alapján mutatkozó tendenciák mélyebb, motiváció-szintű vizsgálatára van szükség például családi interjúkkal. Egyik ilyen lehet-

séges téma a házasság előtti együttélés, mely a nőknél csökkenti az instabilitást. Mindenképpen indokolt egy „nagyobb felbontású kép” készítése a házasságkötési motivációkról, az együttélés-házasság átmenet folyamatáról, mivel ez nagymértékben hozzájárulhat a kapott eredmények finomításához.

Fontosnak tartom olyan hazai és nemzetközi kutatóműhelyek alakulását, melyeknek célja a családdal összefüggő témák multidiszciplináris megközelítése. Jelen dolgozat kérdésfeltevésai is ebbe az irányba mutatnak, reményeim szerint munkámmal a családok jobb megismerésén túl hozzájárultam további családtudományi vizsgálatok megvalósításához.

Irodalomjegyzék

- Amato, P. R. (1996) Explaining the intergenerational transmission of divorce. *Journal of Marriage and the Family*. 3. 628-640.
- Amato, P. R. (2010) Research on divorce: Continuing trends and new developments. *Journal of Marriage and Family*. 3. 650-666.
- Amato, P. R. – Keith, B. (1991) Parental divorce and the well-being of children: a meta-analysis. *Psychological bulletin*. 1. 26.
- Amato, P. R. – Rogers, S. J. (1999) Do Attitudes Toward Divorce Affect Marital Quality? *Journal of Family Issues*. 1. 69-86.
- Andersen, S. H. – Hansen, L. G. (2012) The rise and fall of divorce: a sociological extension of becker's model of the marriage market. *The Journal of Mathematical Sociology*. 2. 97-124.
- Anderson, S. R. – Anderson, S. A. – Palmer, K. L. – Mutchler, M. S. – Baker, L. K. (2010) Defining High Conflict. *The American Journal of Family Therapy*. 1. 11-27.
- Andorka, R. (1997) *Bevezetés a szociológiába*. Budapest: Osiris.
- Antal, I. – Szigeti, J. (2008) A konfliktusok megoldásának módozatai a párkapcsolatokban. *Erdélyi társadalom*. 1-2. 147-161.
- Argyle, M. – Furnham, A. (1983) Sources of satisfaction and conflict in long-term relationships. *Journal of Marriage and the Family*. 45. 481-493.
- Axinn, W. G. – Thornton, A. (1992) The relationship between cohabitation and divorce: Selectivity or causal influence? *Demography*. 3. 357-374.
- Bagdy, E. – Mirnics, Zs. (2006) A pár- és csalárendszer vizsgálatának dimenziói. In: Bagdy, E. (Szerk.) *Pár- és családi kapcsolatok vizsgálata*. <http://www.webcreator.hu/tankonyv> Letöltve: 2014. február 12.
- Barcy, M. – Szamos, E. (2002) *"Mediare necesse est" : a mediáció technikai és társadalmi alkalmazása*. Budapest: Animula Kiadó.
- Baron, R. M. – Kenny, D. A. (1986) The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of personality and social psychology*. 6. 1173.
- Beck, U. – Beck-Gernsheim, E. (1993) Nicht Autonomie, sondern Bastelbiographie. Anmerkungen zur Individualisierungsdiskussion am Beispiel des Aufsatzes von Günter Burkart. *Zeitschrift für Soziologie*. 3. 178-187.

- Becker, G. S. (1974) A theory of marriage. In: Schultz, T. W. (Szerk.) *Economics of the family: Marriage, children, and human capital*. UMI. 299-351.
- Becker, G. S. (2001) Az emberi viselkedés ökonómiai megközelítése. In: Lengyel, Gy. és Szántó, Z. (Szerk.) *A gazdasági élet szociológiája*. Budapest: Aula. 127-135.
- Becker, G. S. – Landes, E. M. – Michael, R. T. (1977) An economic analysis of marital instability. *The Journal of Political Economy*. 6. 1141-1187.
- Becker, H. – Useem, R. H. (1942) Sociological analysis of the dyad. *American Sociological Review*. 1. 13-26.
- Beier, E. G. – Sternberg, D. P. (1977) Marital communication. *Journal of Communication*. 3. 92-97.
- Bernardi, F. – Martínez-Pastor, J.-I. (2011) Divorce risk factors and their variations over time in Spain. *Demographic Research*. 771-800.
- Bodenmann, G. – Charvoz, L. – Bradbury, T. N. – Bertoni, A. – Iafrate, R. – Giuliani, C. – Banse, R. – Behling, J. (2006) Attractors and barriers to divorce: A retrospective study in three European countries. *Journal of Divorce & Remarriage*. 3-4. 1-23.
- Bognár, G. – Telkes, J. (1986) *A válás lélektana*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Booth, A. – Edwards, J. N. (1985) Age at marriage and marital instability. *Journal of Marriage and the Family*. 2. 67-75.
- Booth, A. – Johnson, D. – Edwards, J. (1983) Measuring marital instability. *Journal of Marriage and the Family*. 2. 387-394.
- Booth, A. – Johnson, D. R. – White, L. – Edwards, J. N. (1984) Women, Outside Employment, and Marital Instability. *American Journal of Sociology*. 3. 567-583.
- Bowlby, J. (1969) *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment*. Random House.
- Brines, J. – Joyner, K. (1999) The ties that bind: Principles of cohesion in cohabitation and marriage. *American Sociological Review*. 3. 333-355.
- Brown, E. – Orbuch, T. L. – Bauermeister, J. A. (2008) Religiosity and Marital Stability Among Black American and White American Couples. *Family Relations*. 2. 186-197.
- Brüderl, J. – Kalter, F. (2001) The dissolution of marriages: The role of information and marital - specific capital. *Journal of Mathematical Sociology*. 4. 403-421.
- Brym, R. J. – Lie, J. (2006) *Sociology: Your compass for a new world*. Belmont: Thomson Wadsworth.

- Bukodi, E. (2004) *Ki, mikor, kivel (nem) házasodik? Párválasztás Magyarországon*. Budapest: Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság - Századvég Kiadó.
- Bukodi, E. – Róbert, P. (2003) Union Disruption in Hungary. *International Journal of Sociology*. 1. 64.
- Bumpass, L. L. – Martin, T. C. – Sweet, J. A. (1991) The impact of family background and early marital factors on marital disruption. *Journal of Family Issues*. 1. 22-42.
- Bumpass, L. L. – Sweet, J. A. (1972) Differentials in marital instability: 1970. *American Sociological Review*. 6. 754-766.
- Burgess, E. W. (1939) Predictive factors in the success or failure of marriage. *Living*. 1. 1-3.
- Call, V. R. – Heaton, T. B. (1997) Religious influence on marital stability. *Journal for the Scientific Study of Religion*. 3. 382-392.
- Carter, B. E. – McGoldrick, M. E. (1989) *The changing family life cycle: A framework for family therapy*. Boston: Allyn and Bacon.
- Chuan Chuan, C. (2010) A study of inter-cultural marital conflict and satisfaction in Taiwan. *International Journal of Intercultural Relations*. 4. 354-362.
- Clark, M. S. – Jordan, S. D. (2002) Adherence to Communal Norms: What It Means, When It Occurs, and Some Thoughts on How It Develops. *New Directions for Child & Adolescent Development*. 95. 3-26.
- Conger, R. D. és mtsai (1990) Linking Economic Hardship to Marital Quality and Instability. *Journal of Marriage and Family*. 3. 643-656.
- Cuber, J. F. – Harroff, P. B. (1971) *Five types of marriage. Family in transition*. Boston: Little, Brown.
- Cseh-Szombathy, L. (1979) *Családszociológiai problémák és módszerek*. Budapest: Gondolat.
- Cseh-Szombathy, L. (1985) *A házastársi konfliktusok szociológiája*. Budapest: Gondolat.
- Csernák, J. (1992) Élettársi kapcsolatban élő nők néhány társadalmi, demográfiai jellemzője Magyarországon. In: Csernák, J., Pongrácz, T. és S. Molnár, E. (Szerk.) *Élettársi kapcsolatok Magyarországon*. Budapest: KSH-NKI. 15-58.
- Deutsch, M. (1969) Conflicts: Productive and Destructive. *Journal of Social Issues*. 1. 7-41.
- Duncan, G. J. – Hoffman, S. D. (1985) A reconsideration of the economic consequences

- of marital dissolution. *Demography*. 4. 485-497.
- Dush, C. M. K. – Cohan, C. L. – Amato, P. R. (2003) The relationship between cohabitation and marital quality and stability: Change across cohorts? *Journal of Marriage and Family*. 3. 539-549.
- Duvall, E. M. (1957) *Family development*. Philadelphia: J.B. Lippincott Co.
- Feng, D. – Giarrusso, R. – Bengtson, V. L. – Frye, N. (1999) Intergenerational transmission of marital quality and marital instability. *Journal of Marriage and the Family*. 2. 451-463.
- Fitzpatrick, M. A. – Fallis, S. – Vance, L. (1982) Multifunctional coding of conflict resolution strategies in marital dyads. *Family Relations*. 1. 61-70.
- Foster, E. M. (1993) How Should Sociologists Treat Becker's Treatise on the Family? *Sociological Forum*. 2. 317.
- Földházi, E. (2009) *Az első házasságkötés után. A párkapcsolatok dinamikája, egyszülős családok kialakulása és megszűnése Magyarországon a 20. század második felében*. Budapesti Corvinus Egyetem, Doktori értekezés.
- Földházi, E. (2012) Válás. In: Óri, P. és Spéder, Zs. (Szerk.) *Demográfiai Portré*. Budapest: KSH-NKI. 21-30.
- Földházi, E. – Spéder, Zs. (2008) *Influences of values and partnership quality on separation*. European Population Conference, Barcelona (07.9-12).
- Galaz, M. M. F. – Loving, R. D. – Aragón, S. R. (2004) Validación psicométrica del inventario de negociación del conflicto en parejas de una subcultura tradicional. *Revista Iberoamericana de Diagnóstico y Evaluación Psicológica*. 17. 39-55.
- Glenn, N. D. (1990) Quantitative Research on Marital Quality in the 1980s: A Critical Review. *Journal of Marriage and the Family*. 4. 818-831.
- Goode, W. J. (1951) Economic factors and marital stability. *American Sociological Review*. 6. 802-812.
- Goode, W. J. (1963) *World revolution and family patterns*. New York: Free Press.
- Gottman, J. M. (1979) *Marital interaction: Experimental investigations*. Academic Press New York.
- Gottman, J. M. (1982) Temporal form: Toward a new language for describing relationships. *Journal of Marriage and the Family*. 4. 943-962.
- Gottman, J. M. (1991) Predicting the longitudinal course of marriages. *Journal of Marital and Family Therapy*. 1. 3-7.
- Gottman, J. M. (1993) A theory of marital dissolution and stability. *Journal of Family*

Psychology. 1. 57.

- Gottman, J. M. (2000) *A boldog házasság hét titka*. Budapest: Vince Kiadó.
- Gottman, J. M. – Coan, J. – Carrere, S. – Swanson, C. (1998) Predicting Marital Happiness and Stability from Newlywed Interactions. *Journal of Marriage and the Family*. 1. 5-22.
- Gottman, J. M. – Driver, J. L. (2005) Dysfunctional marital conflict and everyday marital interaction. *Journal of Divorce and Remarriage*. 3-4. 63-77.
- Gödri, I. (2001) *A házassági kapcsolatok minősége és stabilitása - Elméleti támpontok és mérési lehetőségek*. Budapest: KSH-NKI.
- Greeff, A. P. – De Bruyne, T. (2000) Conflict Management Style and Marital Satisfaction. *Journal of Sex and Marital Therapy*. 4. 321-334.
- Green, R. G. (1983) The influence of divorce prediction variables on divorce adjustment: An expansion and test of Lewis' and Spanier's theory of marital quality and marital stability. *Journal of Divorce*. 1. 67-81.
- Haley, J. (1973) *Uncommon Therapy*. New York, London: Norton.
- Halford, W. K. – Osgarby, S. M. (1993) Alcohol abuse in clients presenting with marital problems. *Journal of Family Psychology*. 3. 245.
- Hannan, M. T. (1982) Families, Markets, and Social Structures: An Essay on Becker's A Treatise on the Family. *Journal of Economic Literature*. 1. 65-72.
- Härkönen, J. – Dronkers, J. (2006) Stability and change in the educational gradient of divorce. A comparison of seventeen countries. *European Sociological Review*. 5. 501-517.
- Hazan, C. – Shaver, P. R. (1994) Attachment as an organizational framework for research on close relationships. *Psychological inquiry*. 1. 1-22.
- Heaton, T. B. (1990) Marital stability throughout the child-rearing years. *Demography*. 1. 55-63.
- Heaton, T. B. – Albrecht, S. L. (1991) Stable Unhappy Marriages. *Journal of Marriage and Family*. 3. 747-758.
- Heckert, D. A. – Nowak, T. C. – Snyder, K. A. (1998) The Impact of Husbands' and Wives' Relative Earnings on Marital Disruption. *Journal of Marriage and Family*. 3. 690-703.
- Heer, D. M. (1962) Husband and wife perceptions of family power structure. *Marriage and Family Living*. 1. 65-67.
- Hiedemann, B. – Suhomlinova, O. – O'Rand, A. M. (1998) Economic Independence,

- Economic Status, and Empty Nest in Midlife Marital Disruption. *Journal of Marriage and Family*. 1. 219-231.
- Hill, R. – Rodgers, R. H. (1964) The developmental approach. In: Christensen, H. T. (Szerk.) *Handbook of marriage and the family*. Chicago: Rand Mc Nally an Co. 171-211.
- Hoem, B. – Hoem, J. M. (1992) The disruption of marital and non-marital unions in contemporary Sweden. In: Trussell, J., Hankinson, R. és Tilton, J. (Szerk.) *Demographic Applications of Event History Analysis*. Oxford: Clarendon Press. 61-93.
- Hoffman, S. D. – Duncan, G. J. (1995) The effect of incomes, wages, and AFDC benefits on marital disruption. *Journal of Human Resources*. 1. 19-41.
- Horváth-Szabó, K. (2003) Korunk dilemmája: szerződésre vagy szövetségre épülő házasság. *Embertárs*. 4. 39-46.
- Huber, J. – Spitze, G. (1980) Considering divorce: An expansion of Becker's theory of marital instability. *American Journal of Sociology*. 1. 75-89.
- Jalovaara, M. (2003) The joint effects of marriage partners' socioeconomic positions on the risk of divorce. *Demography*. 1. 67-81.
- Jasilioniene, A. (2007) *Premarital conception and divorce risk in Russia in light of the GGS data*. Rostock: Max Planck Institute for Demographic Research.
- Jeffries, V. (2000) Virtue and marital conflict: A theoretical formulation and research agenda. *Sociological Perspectives*. 2. 231-246.
- Johnson, D. R. – Amoloza, T. O. – Booth, A. (1992) Stability and Developmental Change in Marital Quality: A Three-Wave Panel Analysis. *Journal of Marriage and the Family*. 3. 582-594.
- Kalmijn, M. (1998) Intermarriage and homogamy: Causes, patterns, trends. *Annual review of sociology*. 1. 395-421.
- Kalmijn, M. (1999) Father involvement in childrearing and the perceived stability of marriage. *Journal of Marriage and the Family*. 2. 409-421.
- Kalmijn, M. – Loeve, A. – Manting, D. (2007) Income dynamics in couples and the dissolution of marriage and cohabitation. *Demography*. 1. 159-179.
- Kalmijn, M. – Poortman, A.-R. (2006) His or her divorce? The gendered nature of divorce and its determinants. *European sociological review*. 2. 201-214.
- Kalmijn, M. – Vanassche, S. – Matthijs, K. (2011) Divorce and social class during the early stages of the divorce revolution: Evidence from Flanders and the

- Netherlands. *Journal of Family History*. 2. 159-172.
- Karney, B. R. – Bradbury, T. N. (1995) The longitudinal course of marital quality and stability: A review of theory, methods, and research. *Psychological bulletin*. 1. 3-34.
- Kashy, D. A. – Kenny, D. A. (2000) The analysis of data from dyads and groups. In: Reis, H. T. és Judd, C. M. (Szerk.) *Handbook of research methods in social and personality psychology*. Cambridge: The Press Syndicate of the University of Cambridge. 451-477.
- Keith, V. M. – Finlay, B. (1988) The impact of parental divorce on children's educational attainment, marital timing, and likelihood of divorce. *Journal of Marriage and the Family*. 3. 797-809.
- Kenny, D. A. (1996) Models of non-independence in dyadic research. *Journal of Social and Personal Relationships*. 2. 279-294.
- Kenny, D. A. (2011) Commentary: Dyadic analyses of family data. *Journal of pediatric psychology*. 5. 630-633.
- Kenny, D. A. – Cook, W. (1999) Partner effects in relationship research: Conceptual issues, analytic difficulties, and illustrations. *Personal Relationships*. 4. 433-448.
- Kenny, D. A. – Kashy, D. A. – Cook, W. L. (2006) *Dyadic data analysis*. New York: Guilford Press.
- Kline, R. B. (2011) *Principles and practice of structural equation modeling*. New York: Guilford press.
- Kluwer, E. S. – Heesink, J. A. – Van De Vliert, E. (1997) The marital dynamics of conflict over the division of labor. *Journal of Marriage and the Family*. 3. 635-653.
- Knoester, C. – Booth, A. (2000) Barriers to Divorce When Are They Effective? When Are They Not? *Journal of Family Issues*. 1. 78-99.
- Kohli, M. (1993) A foglalkozási életút intézményesülése és individualizálódása. *Replika*. 9-10. 161-177.
- Kovács, R. R. (2012) *A házastársi kapcsolat, a párkapcsolati elégedettség narratív pszichológiai tartalomelemzéssel és pszichometriai eszközökkel történő vizsgálata, tekintettel a családi életciklusokra*. Pécs: PTE-BTK, Pszichológia Doktori Iskola.
- KSH-NKI. (2012) Életünk Fordulópontjai vizsgálat - 12. évébe lép Magyarország

- legnagyobb demográfiai vizsgálata. *Korfa*. 3. 1-4.
- KSH. (2011) Elérhető: http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_haztartas [Letöltve: 2013. 09.05.].
- Kurdek, L. A. (1995) Predicting Change in Marital Satisfaction from Husbands' and Wives' Conflict Resolution Styles. *Journal of Marriage & Family*. 1. 153-164.
- Kurdek, L. A. (1998) The nature and predictors of the trajectory of change in marital quality over the first 4 years of marriage for first-married husbands and wives. *Journal of Family Psychology*. 4. 494.
- Kurdek, L. A. (2004) Are gay and lesbian cohabiting couples really different from heterosexual married couples? *Journal of Marriage and Family*. 4. 880-900.
- Lee, G. R. (1977) Age at marriage and marital satisfaction: A multivariate analysis with implications for marital stability. *Journal of Marriage and the Family*. 3. 493-504.
- Lehrer, E. L. (2008) Age at marriage and marital instability: revisiting the Becker–Landes–Michael hypothesis. *Journal of Population Economics*. 2. 463-484.
- Lehrer, E. L. – Chen, Y. (2013) Delayed entry into first marriage and marital stability: Further evidence on the Becker-Landes-Michael hypothesis. *Demographic Research* 521-541.
- Lehrer, E. L. – Chiswick, C. U. (1993) Religion as a determinant of marital stability. *Demography*. 3. 385-404.
- Levenson, R. W. – Carstensen, L. L. – Gottman, J. M. (1993) Long-term marriage: age, gender, and satisfaction. *Psychology and aging*. 2. 301.
- Levinger, G. (1965) Marital cohesiveness and dissolution: An integrative review. *Journal of Marriage and the Family*. 1. 19-28.
- Levinger, G. (1976) A social psychological perspective on marital dissolution. *Journal of Social Issues*. 1. 21-47.
- Levinger, G. – Pietromonaco, P. (1989) *Conflict style inventory*. Kiadatlan kézirat, Amherst.
- Lewin, A. C. (2005) The effect of economic stability on family stability among welfare recipients. *Evaluation Review*. 3. 223-240.
- Lewis, R. A. – Spanier, G. B. (1979) Theorizing about the quality and stability of marriage. *Contemporary theories about the family*. 268-294.
- Li, J.-C. A. – Wu, L. L. (2008) No trend in the intergenerational transmission of divorce. *Demography*. 4. 875-883.

- Liefbroer, A. C. – Dourleijn, E. (2006) Unmarried cohabitation and union stability: testing the role of diffusion using data from 16 European countries. *Demography*. 2. 203-221.
- Lloyd, S. A. (1990) A behavioral self-report technique for assessing conflict in close relationships. *Journal of Social and Personal Relationships*. 2. 265-272.
- Locke, H. J. – Wallace, K. M. (1959) Short marital-adjustment and prediction tests: Their reliability and validity. *Marriage and family living*. 3. 251-255.
- Lovas, Zs. – Herczog, M. (1999) *Mediáció, avagy a fájdalommentes konfliktuskezelés*. Budapest: Múzsák.
- Lyons, K. S. – Sayer, A. G. (2005) Longitudinal dyad models in family research. *Journal of Marriage and Family*. 4. 1048-1060.
- Marchand, J. F. (2004) Husbands' and wives' marital quality: The role of adult attachment orientations, depressive symptoms, and conflict resolution behaviors. *Attachment & Human Development*. 1. 99-112.
- Martin, S. P. (2005) Growing Evidence for a “Divorce Divide”? Education and Marital Dissolution Rates in the US since the 1970s. *College Park, MD: University of Maryland Department of Sociology*, unpublished manuscript.
- Mead, D. E. – Vatcher, G. M. – Wyne, B. A. – Roberts, S. L. (1990) The comprehensive areas of change questionnaire: Assessing marital couples' presenting complaints. *American Journal of Family Therapy*. 1. 65-79.
- Middelberg, C. V. (2001) Projective identification in common couple dances. *Journal of Marital and Family Therapy*. 3. 341-352.
- Montgomery, J. (1989) Conflict in families. *The Annual review of conflict knowledge and conflict resolution*. 33-67.
- Moore, C. W. (1996) *The mediation process: practical strategies for resolving conflict*. Jossey-Bass Publishers.
- Nock, S. L. (1995) Commitment and Dependency in Marriage. *Journal of Marriage and Family*. 2. 503-514.
- Nock, S. L. (2001) The marriages of equally dependent spouses. *Journal of Family Issues*. 6. 755-775.
- Notarius, C. I. – Vanzetti, N. (1983) The marital agendas protocol. *Marriage and family assessment: A sourcebook for family therapy* 209-227.
- Ono, H. (1998) Husbands' and Wives' Resources and Marital Dissolution. *Journal of Marriage and Family*. 3. 674-689.

- Papp, L. M. – Cummings, E. M. – Goeke - Morey, M. C. (2009) For richer, for poorer: Money as a topic of marital conflict in the home. *Family Relations*. 1. 91-103.
- Parsons, T. (1949) The social structure of the family. In: Anshen, R. (Szerk.) *The family: its function and destiny*. New York: Harper & Brothers. 173-201.
- Parsons, T. – Bales, R. F. (1955) *Family, socialization and interaction process*. New York: Free Press of Glencoe.
- Pollak, R. A. (2003) Gary Becker's contributions to family and household economics. *Review of Economics of the Household*. 1-2. 111-141.
- Pongrácz, T. (2009) A párkapcsolatok jellegzetességei. In: Monostori, J., Öri, P., S. Molnár, E. és Spéder, Zs. (Szerk.) *Demográfiai Portré 2009*. Budapest: KSH-NKI. 9-18.
- Poortman, A.-R. (2000) Sex Differences in the Economic Consequences of Separation A Panel Study of the Netherlands. *European Sociological Review*. 4. 367-383.
- Previti, D. – Amato, P. R. (2003) Why Stay Married? Rewards, Barriers, and Marital Stability. *Journal of Marriage and Family*. 3. 561-573.
- Rahim, M. A. (1983) A measure of styles of handling interpersonal conflict. *Academy of Management journal*. 2. 368-376.
- Rands, M. – Levinger, G. – Mellinger, G. D. (1981) Patterns of Conflict Resolution and Marital Satisfaction. *Journal of Family Issues*. 3. 297-321.
- Rayens, M. K. – Svavarsdottir, E. K. (2003) A new methodological approach in nursing research: An actor, partner, and interaction effect model for family outcomes. *Research in nursing & health*. 5. 409-419.
- Reich, J. – Thompson, W. D. (1985) Marital status of schizophrenic and alcoholic patients. *The Journal Of Nervous And Mental Disease*. 8. 499-502.
- Risman, B. J. – Johnson-Sumerford, D. (1998) Doing it fairly: A study of postgender marriages. *Journal of Marriage and the Family*. 1. 23-40.
- Rogers, S. J. (2004) Dollars, Dependency, and Divorce: Four Perspectives on the Role of Wives' Income. *Journal of Marriage and Family*. 1. 59-74.
- Rootalu, K. (2010) The effect of education on divorce in Estonia. *Trames: A Journal of the Humanities and Social Sciences*. 1. 21-33.
- Ross, H. L. – Sawhill, I. V. (1975) *Time of Transition: The Growth of Families Headed by Women*. Washington D.C.: Urban Institute.
- S. Molnár, E. (2010) Párkapcsolat létesítését/megszüntetését érintő magatartási normák változásának megfigyelése. *Demográfia*. 2-3. 234-275.

- Sabatelli, R. M. (1984) The Marital Comparison Level Index: A measure for assessing outcomes relative to expectations. *Journal of Marriage and the Family*. 3. 651-662.
- Safilios-Rothschild, C. (1969) Family sociology or wives' family sociology? A cross-cultural examination of decision-making. *Journal of Marriage and the Family*. 2. 290-301.
- Salazar, L. F. – Stephenson, R. B. – Sullivan, P. S. – Tarver, R. (2013) Development and Validation of HIV-Related Dyadic Measures for Men Who Have Sex with Men. *Journal of Sex Research*. 2. 164-177.
- Sayer, L. C. – Bianchi, S. M. (2000) Women's Economic Independence and the Probability of Divorce A Review and Reexamination. *Journal of Family Issues*. 7. 906-943.
- Schneewind, K. A. – Gerhard, A.-K. (2002) Relationship Personality, Conflict Resolution, and Marital Satisfaction in the First 5 Years of Marriage. *Family Relations*. 1. 63-71.
- Schoen, R. – Weinick, R. M. (1993) Partner choice in marriages and cohabitations. *Journal of Marriage and the Family*. 2. 408-414.
- Simmel, G. (1964) *Conflict and the web of group affiliations*. Free Press.
- Snijders, T. A. – Kenny, D. A. (1999) The social relations model for family data: A multilevel approach. *Personal Relationships*. 4. 471-486.
- Somlai, P. (1986) *Konfliktus és megértés*. Budapest: Gondolat
- Somlai, P. (1999) A sokféleség zavara: a családi életformák pluralizációja Magyarországon. *Demográfia*. 1-2. 38-47.
- Somlai, P. (2013) *Család 2.0*. Budapest: Napvilág Kiadó.
- Somlai, P. – Tóth, O. (2002) A házasság és család változásai az ezredforduló Magyarországon. *Educatio*. 3. 339-348.
- South, S. J. – Lloyd, K. M. (1995) Spousal alternatives and marital dissolution. *American Sociological Review*. 1. 21-35.
- Spanier, G. B. (1976) Measuring dyadic adjustment: New scales for assessing the quality of marriage and similar dyads. *Journal of Marriage and the Family*. 1. 15-28.
- Sprey, J. (1971) On the management of conflict in families. *Journal of Marriage and the Family*. 4. 722-731.
- Stanley, S. M. – Bradbury, T. N. – Markman, H. J. (2000) Structural Flaws in the

- Bridge From Basic Research on Marriage to Interventions for Couples. *Journal of Marriage and Family*. 1. 256.
- Stanley, S. M. – Rhoades, G. K. – Markman, H. J. (2006) Sliding versus deciding: Inertia and the premarital cohabitation effect. *Family Relations*. 4. 499-509.
- Sullivan, K. T. (2001) Understanding the relationship between religiosity and marriage: an investigation of the immediate and longitudinal effects of religiosity on newlywed couples. *Journal of Family Psychology*. 4. 610.
- Sweeney, M. M. (2010) Remarriage and Stepfamilies: Strategic Sites for Family Scholarship in the 21st Century. *Journal of Marriage and Family*. 3. 667-684.
- Szántó, Z. (1998) A racionális döntések elméletén nyugvó társadalomtudomány. In: Csontos, L. (Szerk.) *A racionális döntések elmélete*. Budapest: Osiris Kiadó. 7-24.
- Székely, I. (2000) Kapcsolatainkban létezünk (Böszörményi-Nagy Iván kontextuális terápiájának rövid ismertetése). *Pszichoterápia*. 6. 437-444.
- Szél, B. (2011) *A párkapcsolati összetartást segítő minták elemzése*. Budapesti Corvinus Egyetem. Doktori Értekezés.
- Tach, L. – Halpern - Meekin, S. (2009) How does premarital cohabitation affect trajectories of marital quality? *Journal of Marriage and Family*. 2. 298-317.
- Teachman, J. (1983) Early marriage, premarital fertility, and marital dissolution results for Blacks and Whites. *Journal of Family Issues*. 1. 105-126.
- Teachman, J. (2002) Stability across cohorts in divorce risk factors. *Demography*. 2. 331.
- Teachman, J. (2003) Premarital sex, premarital cohabitation, and the risk of subsequent marital dissolution among women. *Journal of Marriage and Family*. 2. 444-455.
- Teachman, J. – Polonko, K. A. (1990) Cohabitation and marital stability in the United States. *Social Forces*. 1. 207-220.
- Teachman, J. D. – Thomas, J. – Paasch, K. (1991) Legal status and the stability of coresidential unions. *Demography*. 4. 571-586.
- Thibaut, J. W. – Kelley, H. H. (1959) *The social psychology of groups*. New York: John Wiley and Sons.
- Thomas, K. W. (1974) *Thomas-Kilmann conflict mode instrument*. New York: Xicom Tuxedo.
- Thompson, L. – Walker, A. J. (1982) The dyad as the unit of analysis: Conceptual and

- methodological issues. *Journal of Marriage and the Family*. 4. 889-900.
- Tomka, M. (1986) *Vallásszociológia*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Tóth, O. (2003) A családon belüli, partner elleni erőszak. *Századvég*. 27. 101-113.
- Tóth, O. (2012) Új anyák és új apák: A gyerekvállalás motivációi. *Demográfia*. 2-3. 136-146.
- Tóth, O. – Dupcsik, Cs. (2007) Családok és formák - változások az utóbbi ötven évben Magyarországon. *Demográfia*. 4. 430-437.
- Török, P. – Martos, T. – Horváth-Szabó, K. (2010) Család, házasság és párkapcsolatok az értékek és elégedettség fényében. In: Rosta, G. és Tomka, M. (Szerk.) *Mit értékelnek a magyarok?: Az Európai Értékkrend Vizsgálat 2008. évi magyar eredményei*. Budapest: Faludi Ferenc Akadémia. 53-79.
- Udry, J. R. (1981) Marital Alternatives and Marital Disruption. *Journal of Marriage and the Family*. 4. 889-897.
- Utasi, Á. (1996) Házasság és válás középosztályi identitással–praxis és attitűdök. *Szociológiai Szemle*. 2. 57-70.
- Vaaler, M. L. – Ellison, C. G. – Powers, D. A. (2009) Religious influences on the risk of marital dissolution. *Journal of Marriage and Family*. 4. 917-934.
- Van de Vliert, E. – Hordijk, J. W. (1989) A theoretical position of compromising among other styles of conflict management. *The Journal of social psychology*. 5. 681-690.
- Vaskovics, L. (1996) Veränderte Familien-und Lebensformen: Entscheidungsfeld und Optionen. In: Vaskovics, L. A. és Lipinski, H. (Szerk.) *Familiale Lebenswelten und Bildungsarbeit*. Opladen: Leske und Budrich. 35-68.
- Vaskovics, L. (2002) A család fejlődése Európában. *Educatio*. 3. 349-364.
- Wagner, M. – Weiss, B. (2007) Frequency of conflict, conflict behaviour and relationship stability. *Fifth Meeting of the European Network for the Sociological and Demographic Study of Divorce*.
- Westley, C. (2012) Matrimony and Microeconomics: A Critique of Becker's Analysis of Marriage. *Journal of Markets and Morality*. 1. 67-74.
- Wheeler, L. A. – Updegraff, K. A. – Thayer, S. M. (2010) Conflict Resolution in Mexican-Origin Couples: Culture, Gender, and Marital Quality. *Journal of Marriage and Family*. 4. 991-1005.
- White, L. K. – Booth, A. (1991) Divorce Over the Life Course The Role of Marital Happiness. *Journal of Family Issues*. 1. 5-21.

Wolfinger, N. H. (1999) Trends in the intergenerational transmission of divorce. *Demography*. 3. 415-420.

Wolfinger, N. H. (2011) More evidence for trends in the intergenerational transmission of divorce: a completed cohort approach using data from the general social survey. *Demography*. 2. 581-592.

Függelék – A diádkutatások módszertanáról

Az interperszonális kapcsolatok alapvető egysége a diád. H. Becker egy korai munkájában a diádot a következőképpen definiálja: „két személyt akkor nevezhetünk diádnak, ha intim, face-to-face kapcsolat elég tartósan áll fent köztük, ahhoz, hogy a kölcsönhatásban lévő személyek felismerhető mintázata alakulhasson ki” (Becker – Useem, 1942: 13). A diád lényegi kitétele tehát, hogy időben kiterjedt és tartós; kölcsönös akciók mintázatai figyelhetők meg; a két résztvevő személyes tere kapcsolódik össze. A személyi interdependencia, mint lényegi meghatározó különbözteti meg a diádot számos más társas kapcsolattól. A párok kapcsolódása – amit különböző kutatók interdependenciának, reciprocitásnak, vagy kölcsönösségnek vagy hívnak – a diádkutatás fő fókusza.

Annak ellenére, hogy a diádok jellemzőiről és a társas kapcsolatokban betöltött speciális szerepéről viszonylag hamar megindult a társadalomtudományi diskurzus, a legtöbb családi témájú empirikus vizsgálat csak az egyik családtag megkérdezésére épült. Bár a családi kapcsolatok komplexitása közhelynek számít, a statisztikai modellek gyakran nem ragadják meg ezt az összetettséget. A családtagok közötti kapcsolatról való adatgyűjtés és annak elemzése speciális feladat és a kutatók gyakran választják a hagyományos individuális elemzési módszereket. Kenny és munkatársai három fő okot emelnek ki, amiért a társadalomtudósok hajlamosak az egyénekre fókuszálni:

- az individuumnak való kiemelt figyelem szentelése kulturálisan programozott (elsősorban az amerikai társadalomról ír, de kétségtelenül az európai országokban is igaz lehet);
- a hagyományos statisztikai módszerekbe (pl. varianciaanalízis és regresszióelemzés) vetett bizalom;

- a családi kapcsolatokat érintő kutatások területén megfigyelhető egy pszichológiai dominancia – és ez a diszciplína alapvetően előnyben részesíti az egyént a magasabb szintű elemzési egységeknél (Kenny és mtsai, 2006).

Több kritika érte ezeket a kutatásokat, s már a hatvanas évek végén megfogalmazódott az igény, hogy a családi témák vizsgálata során szükséges a feleségek mellett a férjeket is meginterjúvolni, ahogy erre egy tanulmány kritikus címe is utal: „Családszociológia vagy a feleségek családszociológiája?” Bár egyes témákban a felek válaszaik összhangban vannak, számos kérdésben (döntéshozatal, konfliktusok, de gyakran a kapcsolattal való elégedettség is) eltérő a véleményük. Safilios-Rothschild a döntéshozatali folyamatokat vizsgálva a módszertani konklúziók között megfogalmazza, hogy az elemzés a férj és a feleség válaszaik közötti diszkrépancia miatt mindkét fél véleményére kell, hogy építsen (Safilios-Rothschild, 1969).

A diádkutatás azonban lényegét tekintve több, mint hogy egy kérdezett helyett kettő véleményére támaszkodunk. A diádkutatások során a fókusz két ember közötti kapcsolat megértésén van, amit több perspektívából is megvilágítunk.

Sokszor hallani, hogy egy házasság valójában mindig két házasság: a férfié és a nőé. A felek egy-egy kérdés kapcsán tapasztalható eltérő percepciója nehézséget okozhat az adatok értékelésénél. A kettős realitás problémájának kezelésekor nem szerencsés ennek a komplexitásnak a redukálása és az egyik szubjektív realitás „kinevezése” objektív realitássá. Heer például családi döntéshozatallal foglalkozó munkájában a férjek értékelését vette mérvadónak. Feltételezése szerint a kulturális környezet miatt a nők büntudatot érezhetnek a döntéshozatalban játszott nagyobb szerepük miatt, míg a férfiakra ez nem igaz, ezért a férjek válaszaik pontosabbak (Heer, 1962). A felek válaszaik közötti eltérések magyarázata lehet a két realitás elfogadása: mindkét fél ugyanazokat a történéseket és szituációkat éli át, azonban a saját értékeik, szükségleteik, attitűdjük szűrőjén keresztül látják és aszerint reagálnak (Safilios-Rothschild, 1969).

A diád, mint elemzési egység a kutatás minden szakaszában meghatározza a kutatói döntéseket: a kutatási kérdés megfogalmazásában, a kutatási módszer kiválasztásában és az interpretációban is fontos szerepet játszik. Thomson és Walker (1982) a diádkutatás lényegi jellemzőit a következőkben látja:

- a kutatási kérdés a kapcsolat (két ember közötti mintázat) szintjén kerül megfogalmazásra;
- a résztvevők kiválasztása attól függ, hogy reprezentálni tudják-e a kapcsolatot –

akár egy vagy két fő van kiválasztva, mint informátor;

- a mérőeszközt tekintve egy- vagy két családtag értékeli magát, a másikat és/vagy a kapcsolatot;
- az elemzés interperszonális vagy interdiádikus, információt adva az egyének vagy kapcsolatok közötti mintázatokról;
- az adatok interpretációja és a következtetések a két személy közötti kapcsolatra vonatkoznak.

A diádadatok elemzésének egyik alapvető fogalma a függőség (nonindependence), azaz a diádok tagjai értelemszerűen nem egymástól független individuumok, hanem az egyik fél érzelme/viselkedése hatással van a másik fél érzelmére/viselkedésére. A családi kapcsolatok területéről sok példát sorolhatunk erre: a férj kapcsolattal való elégedettsége többnyire a felesége pontszámával pozitív kapcsolatban van; a házimunkában való szerepvállalás a két fél közötti zéró összegű játszmaként fogható fel. Kenny megfogalmazásában a diádikus függőség definíciója: „Ha a diád két tagjától származó két pontszám nem független, akkor ez a két pontszám jobban hasonlít egymásra (vagy jobban különbözik egymástól), mint két olyan személytől származó két pontszám, akik nem tartoznak ugyanazon diádhoz” (Kenny és mtsai, 2006: 4).

E kölcsönös függőség és az adatok hasonlósága/különbözősége háttérében több ok is állhat. Az első egyszerűen a *kompozicionális hatás*, azaz a diád két tagja már azelőtt hasonlított egymásra, mielőtt találkoztak volna (Kenny és mtsai, 2006). Ez a fajta hatás betudható a „hasonló a hasonlót” típusú választásoknak. A párválasztási mintázatok vizsgálata alapján láthatjuk, hogy számos változó – többek között az iskolai végzettség, a szocioökonómiai státusz, a felekezeti – tekintetében hasonlóságot mutatnak a párok (Bukodi, 2004).

Abban az esetben is megfigyelhetők különböző hatások, ha a páralakítás random jellegű (tehát a kompozicionális hatás kizárt). Kenny szerint három folyamat okozhat függőséget két egyén között:

- a *partner hatás*, amikor az egyik személy jellemzői vagy viselkedése hatással van a partnerének jellemzőire. Például az egyik fél konfliktuskezelési stílusa hatással lehet a partnere kapcsolattal való elégedettségére; vagy az egyik fél párkapcsolati stabilitását befolyásolja, hogy partnere mennyire elégedett a kapcsolattal.

- *kölcsönös befolyás* léphet fel, amikor a két fél közvetlenül hatással van egymás jellemzőire. A rendszerszemlélet egyik fő jellemvonása, a cirkuláris okság gyakran megjelenik a családterápiás irodalomban, ami szintén ezt a jelenséget takarja: „a lineáris kauzalitással szemben kölcsönhatások (interdependens) hálózata határozza meg a viszonyokat és eseményeket” (Bagdy – Mirnics, 2006).
- a *közös sors* hatásról beszélünk, amikor mindkét fél bizonyos jellemzői ugyanarra – a kapcsolaton kívüli – okra vezethetők vissza. Például a jövedelem, amivel rendelkeznek, meghatározza mindkettejük kulturális fogyasztását (Kenny és mtsai, 2006).

Vannak esetek, amikor partner hatást is megfigyelhetünk, azonban a családi dinamikában inkább az egymásra épülő, egymást erősítő interakciók sora jelenik meg. Éppen ezért nem beszélhetünk egyértelmű oksági kapcsolatokról, inkább a változók közötti összefüggésről.

Azzal, hogy a diádoktól származó adatok nem tekinthetők független megfigyelésnek, mindenképp sérül az említett hagyományos statisztikai módszerek alapvető feltétele. Ha egyszerűen nem vesszük figyelembe az adatok függőségét, a statisztikai próba torz eredményeket hozhat: többnyire a statisztikai szignifikancia túl liberális, máskor pedig túlságosan konzervatív. Ha a teszt túl liberális, akkor növekszik az elsőfajú hiba (elvetjük a nullhipotézist, pedig nem kellene), ha pedig konzervatív, akkor növekszik a statisztika értéke és ezzel a másodfajú hiba előfordulása (megtartjuk a nullhipotézist, pedig nem kellene) (Kenny és mtsai, 2006).

A diád jellegű kutatásokban az adatok közötti függőség kezelésére szolgáló egyik stratégia, hogy csak az egyik féltől gyűjtünk adatokat elkerülve ezzel a kérdésből származó problémákat. Ezekben a vizsgálatok a mérőeszközeiben a kérdések a kapcsolatra, a másik fél percepciójára vonatkozhatnak, de mindenképp veszítünk a családi komplexitásból. Amennyiben több családtagtól gyűjtünk adatokat az említett okok miatt mindenképp elhibázott lépés, ha független egyénekként kezeljük őket. Így az adatok elemzésére egy másik stratégia, hogy két különböző mintába soroljuk a diádok tagjait (Kenny, 2011). Az elemzést következetesen két mintán végezzük, például férjek és feleségek csoportjain. Természetesen ez az út csak akkor járható, ha a diád tagjai között valamilyen változó mentén különbséget tudunk tenni (pl: nem – férfi és nő; kor – idősebb testvér és fiatalabb testvér). Bár ezzel a módszerrel kikerüljük a függőség problémáját, de – ugyanúgy ahogyan az egyik fél megkérdezésére építő kutatásokban – az adatok ketté-

osztásával csökken a tesztelhető hipotézisek köre. S ezek leginkább a kapcsolati mintázatokra utaló kérdések, melyek a diádkutatások fő fókuszát képezik.

Kenny a diádkutatások legfontosabb jellemzőit abban látja, hogy a

- az összes adat egy elemzés részét képezi;
- a diádot figyelembe veszik az elemzés során (nem, mintha az egyén lenne az elemzési egység);
- a diád tagjai közötti függőség közvetlenül mérésre kerül (Kenny, 2011).

Az adatok közötti függőség ellenőrzésére a változó mérési szintjétől függően különböző statisztikai eszközök állnak rendelkezésünkre. Amennyiben a vizsgált változók nominális mérési szintűek, a Cohen's kappát (K) használhatjuk annak meghatározására, hogy az adott pontszámok függetlenek vagy sem. Az ordinális és intervallum mérési szintű változók esetén korreláltatjuk a diádtagok pontszámait és a Spearman-, illetve Pearson-féle korrelációs együtthatók alapján eldönthetjük, hogy azok egymástól való függése mennyire erős (Kenny és mtai, 2006). A Pearson-féle korrelációs együttható értéke -1 és 1 között vehet fel értékeket, ahol a 0 jelenti a két változó függetlenségét. Az együttható abszolút értéke a kapcsolat szorosságát, előjele pedig a kapcsolat irányát mutatja.

A diádikus adatok elemzése kapcsán tisztázni kell néhány alapvető fogalmat. Egyik fontos kérdés, hogy a diád tagjait meg lehet-e különböztetni egymástól valamilyen változó mentén. Ez alapján beszélhetünk *megkülönböztethető* és *nem megkülönböztethető* diádokról. Amint a 28. táblázatban szereplő példákön láthatjuk a heteroszexuális párkapcsolatban élők megkülönböztethető diádnak számítanak, a nem változó alapján különbség tehető. Ugyanígy a főnök és beosztott, ahol az intézményi hierarchiában elfoglalt hely szerint különböztethetőek meg a felek.

28. Táblázat - Példák a megkülönböztethető és nem megkülönböztethető diádokra (Kenny és mtai, 2006: 6)

Diádok megkülönböztethető tagokkal	Diádok nem megkülönböztethető tagokkal
Férj és feleség	Homoszexuális pár
Főnök és beosztott	Munkatársak
Idősebb és fiatalabb testvér	Ikrek
Vesztes és nyertes	Ellenfelek
Szülő és gyermek	Szobatársak

Pincér és vendég	Börtöntársak
Tanár és diák	Osztálytársak
Szadista és mazochista	Üzletfelek
Első és második szerző	Kollegák
Állattulajdonos és háziállat	Ismerősök

A megkülönböztethető diádok tagjai mindig bizonyos (állandó és nyilvánvaló) szerepet töltenek be a kapcsolatban ellentétben a nem megkülönböztethető diádokkal, ahol nincs olyan változó, ami mentén két csoportba sorolhatnánk a diádok tagjait. Ez az alapvetés rendkívül fontos az adatbeviteli mód és az elemzési eszközök megválasztásakor, hiszen a diádok két típusának elemzésére különböző módszerek alkalmasak.

A diádikus vizsgálatokban a változók három fajtáját lehet megkülönböztetni: diádok közötti változók, diádon belüli változók és kevert típusú változók (Kenny és mtai, 2006). *Diádok közötti változó*nak nevezzük, amikor a változó értékei különböznek az egyes diádoknál, de az azonos diádok tagjainak megegyeznek a pontszámaik. Tipikusan ilyen változó a kapcsolat hossza (mióta élnek együtt), különböző időtartam óta együtt élő párokkal találkozhatunk, értelemszerűen az egy diádhoz tartozók ugyanannyi ideje élnek együtt. Ilyen változó a családi összjövendelelem, ami a diád tagjainál megegyezik, azonban diádról diádra változó értéket mutathat.

A *diádon belüli változó* esetén ezzel szemben a diádtagok értékei mindig különbözőek, de ha átlagoljuk a tagok pontszámait, minden diád pontszáma meg fog egyezni. Heteroszexuális pároknál a nem a diádon belüli változó prototípusa, hiszen minden diádban van egy férfi és egy nő. Ilyen változó lehet a családi szerep, amikor például szülők és gyermekek kapcsolatát vizsgáljuk. Amint láthattuk korábban, a diádon belüli változó szükséges ahhoz, hogy megkülönböztethető diádokról beszéljünk.

A harmadik, *kevert típusú változó* felvető értékei mind a diádon belül, mind pedig a diádok között változnak. Párkapcsolati minőséget vizsgáló kutatásokban az egyik legjellemzőbb kevert típusú változó a kapcsolattal való elégedettség. A diád két tagja sok esetben különböző mértékben mutat elégedettséget, s az egyes diádok összességében is elégedettebbek, mint mások. Egy másik tipikus kevert változó az életkor, mivel a két fél gyakran nem egyidős és a diádok között is megkülönböztethetünk fiatal párokat és idősebb párokat.

A diádkutatásoknak három fő formája van: a standard diádikus dizájn, a „one-with-many” dizájn és a Social Relations Model (SRM) dizájn (Kenny és mtai, 2006). A standard dizájn esetében a diád két tagjára vonatkoznak az adatok (például a férjre és a feleségre); a „one-with-many” dizájn esetén egy válaszadó értékeli a vele kapcsolatban álló személyeket valamilyen szempontból (például tinédzser véleményezni a kapcsolatának szorosságát az apával, az anyával és a testvérével); a Social Relation Model dizájnál pedig több informátortól származnak adatok, a vele kapcsolatban állókról (például az apa nyilatkozik az anyával, a fiával és a lányával való viszonyáról; az anya nyilatkozik az apával, a fiával és a lányával való viszonyáról; és így tovább). Az olyan diád-vizsgálatokat, ahol bár az adatok jellege diádikus, de csak egy személy kerül megkérdezésre, egyoldali (one-sided), ahol pedig mindkét féltől gyűjtünk adatokat, kétoldali (two-sided) dizájnak nevezzük (Kenny és mtai, 2006).

A diádkutatás dizájnya nem csak az adatelemzéshez használt metódusokat befolyásolja, de az adatrögzítés és adatrendezés módját is. Ha az adatok nem megfelelő struktúrában vannak elrendezve, nem tudjuk alkalmazni a szükséges statisztikai technikákat. A diádadatok alapvetően háromféle struktúrába rendezhetők: individuális, diádikus és párosított (pairwise) struktúrába (Kenny és mtai, 2006). A korábban tárgyalt változótípusok két csoportba oszthatók: a diádok közötti változók tekinthetők a diádikus szintnek (a két félnek azonos a pontszáma), míg a diádon belüli és a kevert típusú változók az egyéni szintet képviselik, hiszen minden egyes diádban a felek pontszámai eltérőek lehetnek. Az adatbázist úgy kell felépíteni, hogy az adatoknak ezt a jellegzetessége megragadható legyen.

Ha például az adattáblánk a hagyományos, azaz individuális módon strukturálja adatainkat, adja magát, hogy elemzési egységnek az egyént tekintsük. Ebben az esetben az egyéni és kevert típusú változókat tudjuk értelmezni (az adatok közötti függőség mellőzésével), azonban a diádok közötti változók nem elemezhetők. Amikor megkülönböztethető diádokról van szó és az elemzés tárgya éppen a megkülönböztető változó hatásaira vonatkozik, amint korábban említettem, az adatok két mintaként való kezelése indokolt lehet. Ezt az individuális adatbázis két részre osztásával (split file) és eszerint való következetes elemzésével tehetjük.

A kutatás diádikus jellegét adó változók elemzése azonban csak a diádikus vagy a párosított elrendezésű adatstruktúrában lehetséges. A diádikus struktúra esetén az elemzési egység a diád, annyi megfigyelés (sor) található az adatbázisban, ahány diádunk van. A diádok közötti változók esetén csak egy érték van minden diádnál (29. táblázatban a Z

változó), míg a diádon belüli és kevert típusú változóknál a diád két tagjára vonatkozóan külön-külön szerepelnek a pontszámok (pl: X_1 és X_2).

A párosított struktúra valójában az individuális és a diádikus struktúra kombinációja, ahol minden rekord egyéni megfigyelést takar, azonban megjelennek a partner pontszámai is.

Gyakran több adatbázissal érdemes dolgozni a diádikus kutatásoknál. Az adatbevitel általában individuális struktúrában történik és később ebből lehet transzformálni egyéb struktúrába az adatokat. A következő SPSS syntax-szal egyszerűen tudunk egy individuális adatbázist diádikus elrendezésűvé formálni (Kenny és mtai, 2006):

```
DELETE VARIABLES Személy.
CASESTOVARS
  /ID = Diád
  /GRUPBY = INDEX .
```

29. Táblázat - Példák az adatstruktúrákra három diáddal, hat személlyel és három változóval (Kenny és mtai, 2006: 16)

<u>Individuális</u>							
	<i>Diád</i>	<i>Személy</i>	X	Y	Z		
	1	1	5	9	3		
	1	2	2	8	3		
	2	1	6	3	7		
	2	2	4	6	7		
	3	1	3	6	5		
	3	2	9	7	5		
<u>Diádikus</u>							
<i>Diád</i>	X_1	Y_1	Z_1	X_2	Y_2	Z_2^*	
1	5	9	3	2	8	3	
2	6	3	7	4	6	7	
3	3	6	5	9	7	5	
<u>Párosított</u>							
<i>Diád</i>	<i>Személy</i>	X_1	Y_1	Z_1	X_2	Y_2	Z_2^*
1	1	5	9	3	2	8	3
1	2	2	8	3	5	9	3
2	1	6	3	7	4	6	7

2	2	4	6	7	6	3	7
3	1	3	6	5	9	7	5
3	2	9	7	5	3	6	5

X és Y – diádon belüli vagy kevert típusú; Z – diádok közötti változó

* Ez a változó redundáns a Z₁-gyel, ezért nem szükséges a megjelenítése.

Annak függvényében, hogy egy vizsgált kérdésben a változók (X a független, vagy prediktor változó; Y a függő, vagy kimeneti változó) diádikusak vagy sem, különféle modelleket alakíthatunk (Kenny, 2011):

- A prediktor változó (X) diádikus, azaz mindkét családtagtól külön pontszámok vannak; a kimeneti változó (Y) nem diádikus (21. ábra, 1. modell). A modellben az egyenes nyilak a predikciós utak (regressziós együtthatók) X₁-Y és X₂-Y mutatják a független változók hatását a kimeneti változóra. A prediktor változók egymással korreláltatva vannak (kétirányú nyíl). Lineáris regresszió-elemzéssel tesztelhető a kapcsolat.

Példa: csak egy egyik fél (nő) megkérdezésével zajló vizsgálatban X₁ és X₂ a felek jövedelme, Y a nő kapcsolattal való elégedettsége.

- A második lehetőség, amikor a kimeneti változó diádikus, de a prediktor változó nem az (21. ábra, 2. modell). Az egyenes nyilak az X hatását mutatják a kimeneti változóra. Mivel az X nem magyarázza az Y-ok teljes varianciáját, szükséges a kimeneti változókhoz egy reziduális, vagy hibaértéket (e₁ és e₂) rendelni, amik szintén korrelálnak egymással. Például amikor azt vizsgáljuk, hogy a családban a munkanélküliség előfordulása (mindegy, hogy melyik félnél) milyen hatással van a felek kapcsolati minőségére.

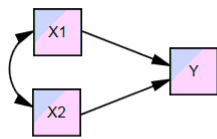
Példa: mindkét fél megkérdezésével zajló vizsgálatban X a legfiatalabb gyermek életkora, Y₁ és Y₂ a férfi és a nő válási hajlandósága.

- A harmadik esetben mind a prediktor, mind a kimeneti változónál két személytől származnak adatok (21. ábra, 3. modell). Az ilyen jellegű kérdésvetések elemzésére alkották az Actor-Partner Interdependence Model-t (APIM) (Kashy – Kenny, 2000; Kenny, 1996), ahol a két válaszadó pontszámai egy modellben vizsgálhatók, több kimeneti változóval.

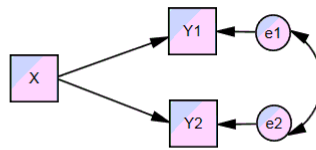
Példa: mindkét fél megkérdezésével zajló vizsgálatban X₁ és X₂ a felek jövedelme, Y₁ és Y₂ a férfi és a nő válási hajlandósága.

A továbbiakban ennek a modellnek a részletes bemutatásával foglalkozom.

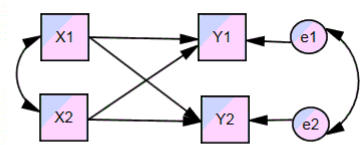
21. ábra - Diádikus és nem diádikus változókkal építhető modellek

1. Diádikus prediktor, nem diádikus kimeneti változó

2. Nem diádikus prediktor, diádikus kimeneti változó

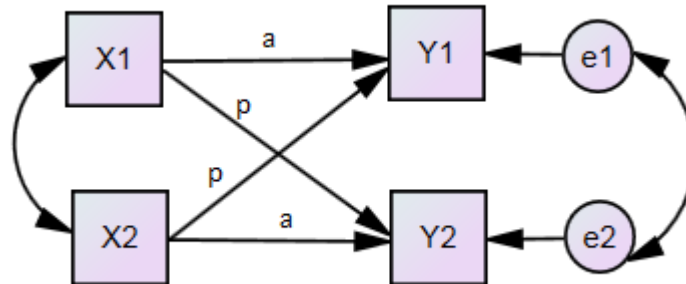
3. Diádikus prediktor, diádikus kimeneti változó, APIM

Az olyan adatgyűjtési módszer alkalmazásával, aminek keretében a családtagok számolnak be a kapcsolatukról, viselkedésükről vagy a másik féllel kapcsolatos percepcióiról, irányított adatokhoz jutunk. Azaz az A személy kapcsolatról szóló beszámolója más lehet, mint a B személyé, az egyik személy másként észlel egy történést, mint a másik. Ezért különbséget kell tennünk az *aktor* – aki beszámol a kapcsolatról – és a másik személy között, aki *partner* a kapcsolatban. A két egyéntől származó adat a kapcsolatban az aktorra és a partnerre vonatkozik, például jelzi A személy (aktor) kapcsolatát B személyhez (partner) és ezt a másik fél oldaláról is vizsgálhatjuk. Ez az alapvető asszimetria a diádikus adatokban meghatározó a két egyén szerepei között. A vizsgált témától függően különböző kifejezéseket használnak: például a kommunikáció megfigyelésénél *küldő* és *fogadó*, percepciók vizsgálatakor az *észlelő* és az *észlelés alanya* (Snijders – Kenny, 1999).

Az Actor-Partner Interdependence Model (APIM) a diádikus kapcsolatok modellje, ami két válaszadó kapcsolatának konceptuális megközelítését a megfelelő statisztikai eszközökkel teszteli és értékeli. Az APIM egyre nagyobb ismertségre tett szert első közlése óta és egyre elterjedtebb a társadalomtudományi kutatások körében. Jól mutatja ezt, hogy az 1996-ban közölt cikket (Kenny, 1996) azóta több mint 300 jegyzett tanulmányban idézték (Web of Knowledge, Citation Report). A különböző témák, mint a kommu-

nikációs készségek, kötődési stílus, személyiség mellett a modell gyakran használt a családtudományi tanulmányokban (Kluwer és mtsai, 1997; Kurdek, 1998, 2004; Lyons – Sayer, 2005; Rayens – Svavarsdottir, 2003).

22. ábra - Actor-Partner Interdependence Model (APIM)

A 22. ábrán látható az Actor-Partner Interdependence Model vázlata, mely négy változót tartalmaz: két függő vagy kimeneti változót (Y1 – feleség kapcsolati instabilitása és Y2 – férj kapcsolati instabilitása), és két független vagy prediktor változót (X1 – feleség konfliktuskezelési stílusa és X2 – férj konfliktuskezelési stílusa). Így a mostani példában azt kívánjuk mérni, hogy a diád tagjánál mért konfliktuskezelési stílus milyen hatással van a kapcsolati instabilitás változó értékére.

A modell két központi eleme az *aktor hatás* és a *partner hatás* (Kenny, 1996). Az aktor hatás azt mutatja meg a megkérdezett személy konfliktuskezelési stílusa hogyan hat a saját kapcsolati instabilitására. Az ábrán az aktor hatást ábrázolják a vízszintes nyilak (a).

A partner hatás méri, hogy mennyire befolyásolja a személy érzelmét/viselkedését a partner. Az ábrán a partner hatást az átlós nyilak ábrázolják (p). Például a feleség konfliktuskezelési stílusa hogyan hat a férj párkapcsolati instabilitására; illetve, hogy a férj konfliktuskezelési stílusa, hogyan befolyásolja a feleség kapcsolati stabilitását. A partner hatás a felek közötti interdependencia mérésének egyik formája.

A modellben két további tényezőt szükséges még kiemelni: a független változók közötti korrelációt és a reziduális változók közötti korrelációt. A független változók (X1 és X2) közötti korrelációt a kétirányú nyíl jelzi. Ez a korreláció biztosítja, hogy amikor az egyik független változó hatását vizsgáljuk (pl: X1 - Y1), a másik független változó kontrollálva van. Tehát az aktor hatás befolyásának számításánál kontrollálva van a partner hatás.

Mivel a modellbe épített független változó (X1 és X2) sosem magyarázzák az Y változó teljes varianciáját, ezért szükséges egy-egy reziduális vagy hiba változót rendelni mindkét Y-hoz (e_1 és e_2).

Az aktor és a partner hatás egymáshoz való viszonya alapján több modellt is megkülönböztethetünk. Kenny – Cook (1999) négy modellt mutat be:

- Aktor-orientált ($a \neq 0, p = 0$): az aktor-orientált modellben kizárólag a saját jellemzőknek van hatása a kimeneti változóra, a partner jellemzőinek nincs. Azok a kutatások, melyek valamely egyéni jellemzőt tekintenek a vizsgált jelenség okának, ezt a modellt használják annak feltételezésével, hogy nincs partner hatás. Kenny azt javasolja, hogy a partner hatás mérése és tesztelése ezekben az esetekben is szükséges, különben a mért aktor hatás torz lehet.

Aktor-orientált modellt feltételezhetünk például abban, hogy a megkérdezett szülei együtt éltek-e 18 éves koráig. A saját instabilitás-pontszámra hatással van ez, de a partner pontszámára nem.

- Partner-orientált ($a = 0, p \neq 0$): a partner-orientált modellben az előzővel ellentétben a vizsgált személyre hatással van a partnere valamely jellemzője, azonban a sajátja nincs. A szerzők példaként a fizikai vonzóságot hozzák: az, hogy a partnere jól néz ki hatással van a személy kapcsolattal való elégedettségére, azonban nincs vagy nagyon gyenge az aktor hatás. Felhívják a figyelmet azonban arra, hogy egy pár fizikai vonzósága feltehetően korrelál egymással, ezért szükséges a két hatást egyszerre vizsgálni (és korreláltatni az X1 és X2 változót), különben a partner hatás felül lesz értékelve.
- Pár-orientált ($a = p$): ebben a modellben a két hatás egyenlő, vagy legalábbis jelentősen nem tér el egymástól. Azaz a személy jellemzője hatással van a saját és partnere kimeneti változójára is. Előfordulhat olyan eset is, amikor az egyik fél pár-orientált, a másik fél viszont nem.

Pár-orientált modell lehet a kapcsolattal való elégedettség és az instabilitás kapcsolata: a férfi válási hajlandóságát meghatározza a saját elégedettsége, valamint a partner elégedettsége is.

- Szociális összehasonlítás ($a + p = 0$): az aktor és a partner hatás abszolút értékben körülbelül ugyanakkora, azonban egymással ellentétes előjelű. Általában az aktor hatás pozitív, a partner hatás negatív kapcsolatban áll a kimeneti változóval. Jól példázta ezt a modellt a káröröm, amikor a másik fél

sikertelensége elégedettséggel tölti el a személyt.

Melléletek

1. sz. melléklet – A kutatás kérdőíve (CSSK, 2012)

KÉRDŐÍV

A PÁRKAPCSOLATOK MINŐSÉGÉRŐL

Tanulmányaim keretében átfogó vizsgálatot végzek Családsegítő- és Gyermejjóléti Szolgálatok szolgáltatásait igénybevevők körében, melynek során a párkapcsolatok minőségét vizsgálom. Arra kérem Önt, segítse a felmérést! Amennyiben nincs ennek akadálya, úgy válaszoljon a következő kérdésekre.

Kérdéseink a családi élettel, párkapcsolati konfliktusokkal kapcsolatosak. A válaszadás **önkéntes és névtelen.** A kitöltött kérdőívbe kizárólag a kutatók tekinthetnek bele.

A kérdőív önkitöltős, de – ha szükséges – igénybe veheti az intézmény munkatársának segítségét.

Amennyiben bármilyen kérdése, véleménye van, keresse a kutatás vezetőjét. A kutatás eredményeit tartalmazó összefoglalást 2013 végéig eljuttatjuk minden érintett intézménynek, ahol Ön is betekintést nyerhet abba.

Köszönettel,

Pilinszki Attila
Elérhetőség

Az elején kérem, hogy válaszoljon néhány Önnel és a háztartással kapcsolatos kérdésre. Tegyen egy X-t, ill. írja be a választ a megfelelő kockákba!

1. Az Ön neme:

férfi	☐
nő	☐

2. Melyik évben született?

<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
----------------------	----------------------	----------------------	----------------------

3. Mi az Ön családi állapota?

nőtlen, hajadon	☐
házas, és együtt élnek	☐
házas, külön élnek	☐
özvegy	☐
elvált	☐

4. Mi az Ön legmagasabb, befejezett iskolai végzettsége?

nem járt iskolába	☐
kevesebb, mint 8 általános	☐
8 általános	☐
OKJ-s tanfolyam	☐
Szakmunkásképző	☐
szakközépszkolai érettségi, középfokú technikum	☐
gimnáziumi érettségi	☐
főiskolai diploma, felsőfokú technikum	☐
egyetemi diploma	☐

5. Jelenleg dolgozik-e, végez-e bármilyen kereső tevékenységet?

Igen
Hogyan, jellemzően milyen formában?

Nem
Miért nem? Hogyan jellemzi helyzetét?

alkalmazott állandó munkaviszonyban	☐
alkalmazott szerződéses munkaviszonyban	☐
önálló, vállalkozó, önfoglalkoztató tulajdonos	☐
társasvállalkozás tagja (BT, KFT)	☐
nyugdíjas, és kereső munkát is végez	☐
nappali tagozaton tanul, és mellette rendszeres munkát végez	☐
nappali tagozaton tanul és mellette alkalmi munkát végez	☐
gyes, gyet igénybevétele mellett munkát vállal	☐
alkalmi munkából él (fizikai)	☐
megbízásból él (szellemi)	☐
segítő családtag	☐

saját jogon öregségi nyugdíjas	☐
rokkant nyugdíjas (leszállékolt)	☐
gyed-en, gyes-en, gyet-en van	☐
Tanuló	☐
Munkanélküli	☐

6. Amennyiben **NEM** dolgozik, tervezi-e, hogy a jövőben munkát vállal?

Igen, jelenleg is keres munkát, és ha megfelelőt talál, akkor munkába is állna a jövő héten.

Szándékában áll munkát vállalni, de csak a távolabbi jövőben.

Nem tervezi, hogy a jövőben munkát vállal.

☐
☐
☐

7. Önnel együtt hányan élnek a háztartásban?

<input type="text"/>	<input type="text"/>	fő
----------------------	----------------------	----

8. Kérem, néhány alapadatot adjon meg a háztartásban élőkéről! (A KÓD feliratú oszlop esetén használja a táblázat alatt található kódokat!)

		Milyen rokonságban áll Önnel? KÓD!	Neme: 1- férfi 2 – nő	Születési éve	Mióta él Önnel egy háztartásban?	Mivel foglalkozik, mit csinál? KÓD!
1	partnere					
2						
3						
4	Gyermekek					
5	(saját vagy partneré)					
6	(Rokonsági kód:					
7	03-06)					
8						
19						
10						
11						
12	Más háztartástagok					
13						
14	(Rokonsági kód:					
15	07-16)					
16						
17						

A ROKONSÁGI VISZONY KÓDJAI

PARTNER

01 – házastársa

02 – élettársa

GYERMEK:

03 – saját gyermeke

04 – házastárs/élettárs korábbi kapcsolatából származó gyermek

05 – örökbe fogadott gyermek

06 – más rokon gyermeke

MÁS HÁZTARTÁSTAG:

07 – szülője

08 – anyósa, apósa (élettársnál is)

09 – gyermekének házas-, élettársa (menye, veje)

10 – unokája, dédunokája

11- testvére

13 – nagyszülő, dédszülő, a partner nagyszülője, dédszülője

14 – egyéb rokona

15 – nem rokona

A TEVÉKENYSÉG KÓDJAI

1 – alkalmazott

2 – önálló, vállalkozó

3 - munkanélküli

5 – anyasági ellátáson (gyed, gyes, gyet)

6 – nyugdíjas

7 – rokkantnyugdíjas

8 – még nem iskolakorú

9 – tanuló, diák

10 – egyéb aktív

11 – egyéb inaktív

9. Mi az Ön partnerének legmagasabb, befejezett iskolai végzettsége?

nem járt iskolába	☐
kevesebb, mint 8 általános	☐
8 általános	☐
OKJ-s tanfolyam	☐
szakmunkásképző	☐
szakközépiskolai érettségi, középfokú technikum	☐
gimnáziumi érettségi	☐
főiskolai diploma, felsőfokú technikum	☐
egyetemi diploma	☐

10. Élete folyamán hány házasságot kötött?

A házasság sorszáma	Mikor kötöttek házasságot? (DÁTUM)	A házasságkötése előtt élt-e együtt házastársával, ha igen milyen hosszán? (IDŐTARTAM)			Fennáll-e a házasság? 1- fennáll 2- megözvegyült 3- elvált	Az özvegyülés, a válás időpontja (DÁTUM)
	Év	1- igen 0 - nem	év	hó		év
1.						
2.						
3.						
4.						
5.						

11. Élt-e Ön valakivel együtt legalább három hónapig élettársi kapcsolatban úgy, hogy abból nem lett házasság?

1 – igen → Hány ilyen kapcsolata volt?

0 – nem

Ha 5-nél több, akkor az utolsó 5-öt tüntesse fel!

Élettársi kapcsolat sorszáma	Az együttélés			
	kezdet		megszűnése	
	év	hó	év	hó
1.				
2.				
3.				
4.				
5.				

12. Az Ön szülei, amikor megszületett,

házasságban éltek	☐
élettársként éltek együtt	☐
nem éltek együtt	☐
egyik szülőjét sem ismerte	☐

13. Ma is együtt élnek a szülei? / Mindvégig együtt éltek a szülei?

igen	☐		
nem, elváltak vagy megszakították kapcsolatukat	☐	Hány éves volt Ön, amikor szülei szétváltak?	
Nem, édesapám elhunyt	☐	Hány éves volt Ön, amikor édesapja elhunyt?	
Nem, édesanyám elhunyt	☐	Hány éves volt Ön, amikor édesanyja elhunyt?	

14. Mi az első öt dolog, ami eszébe jut, ha a „családi konfliktus” kifejezést hallja?

.....

.....

.....

.....

.....

15. Kérem jelölje be az alábbi táblázatban, hogy a felsorolt feladatokat ki végzi Önöknél!

	Mindig én	Általában én	A partnerem és én megosztva	Általában a partnerem	Mindig a partnerem	Mindig / általában valaki más		Nem tudom
						Mindig / általában valaki más	Mindig / általában valaki más, de nem a háztartásból	
Főzés	1	2	3	4	5	6	7	9
Mosogatás	1	2	3	4	5	6	7	9
Bevásárlás	1	2	3	4	5	6	7	9
Takarítás	1	2	3	4	5	6	7	9
Kisebb javítások a házban és a ház körül	1	2	3	4	5	6	7	9
A kiadások és bevételek figyelemmel követése	1	2	3	4	5	6	7	9
Közös programok szervezése	1	2	3	4	5	6	7	9

16. Mennyire elégedett az Ön és házastársa / élettársa közötti munkamegosztással?

0-10-ig értékeljen, ahol a 0 azt jelenti, hogy egyáltalán nem elégedett, a 10 pedig az, hogy teljes mértékben elégedett!

Egyáltalán nem elégedett

Teljes mértékben elégedett

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Kérem a következő dolgokról mondja meg, Ön ezeket mennyire tartja fontosnak ahhoz, hogy egy párkapcsolat jó legyen.

17. Mennyire fontos a jó párkapcsolathoz...	Egyáltalán nem fontos					Nagyon	Nem tudom
	1	2	3	4	5		
1. a hűség?	1	2	3	4	5		9
2. a megfelelő anyagi körülmények?	1	2	3	4	5		9
3. a kölcsönös megbecsülés, tisztelet?	1	2	3	4	5		9
4. a jól vezetett háztartás?	1	2	3	4	5		9
5. az örömteli szexuális élet?	1	2	3	4	5		9
6. a közös ízlés és érdeklődés?	1	2	3	4	5		9
7. az egymás iránti szeretet, szerelem?	1	2	3	4	5		9
8. a hasonló társadalmi háttér?	1	2	3	4	5		9
9. az egymásért való áldozatvállalás?	1	2	3	4	5		9
10. az, hogy semmi titok ne legyen a házastársak között?	1	2	3	4	5		9
11. az, hogy mindkét fél a saját, egyéni céljait is megvalósíthassa?	1	2	3	4	5		9
12. az egymás iránti felelősségvállalás?	1	2	3	4	5		9
13. az, hogy közös gyerekük legyen?	1	2	3	4	5		9
18. Mennyire jellemző az Önök jelenlegi kapcsolatában...	Egyáltalán nem jellemző					Nagyon	Nem tudom
1	2	3	4	5			
1. a hűség?	1	2	3	4	5		9
2. a megfelelő anyagi körülmények?	1	2	3	4	5		9
3. a kölcsönös megbecsülés, tisztelet?	1	2	3	4	5		9
4. a jól vezetett háztartás?	1	2	3	4	5		9
5. az örömteli szexuális élet?	1	2	3	4	5		9
6. a közös ízlés és érdeklődés?	1	2	3	4	5		9
7. az egymás iránti szeretet, szerelem?	1	2	3	4	5		9
8. a hasonló társadalmi háttér?	1	2	3	4	5		9
9. az egymásért való áldozatvállalás?	1	2	3	4	5		9
10. az, hogy semmi titok nincs Önök között?	1	2	3	4	5		9
11. az, hogy mindketten a saját, egyéni céljaikat is megvalósíthatják?	1	2	3	4	5		9
12. az egymás iránti felelősségvállalás?	1	2	3	4	5		9

19. Mennyire elégedett Ön a kapcsolatával?

Kérem karikázza be azt a számot, ami a legjobban jellemzi az elégedettségét!

(A 0 azt jelenti, hogy egyáltalán nem elégedett, a 10 pedig az, hogy teljes mértékben elégedett.)

Egyáltalán nem elégedett

Teljes mértékben elé-

gedett

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

20. Mit gondol, partnere mennyire elégedett a kapcsolatukkal?

Egyáltalán nem elégedett

Teljes mértékben elé-

gedett

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

21. Kérem az alábbi táblázatban jelölje be, hogy Önök a következők miatt milyen gyakran vitatkoznak!

Milyen gyakran vitatkoznak a...	sohasem	ritkán	elég gyakran	nagyon gyakran	Nem érinti	Nem tudja
	vitatkoznak					
...házimunka megosztása miatt?	1	2	3	4		9
...anyagi ügyek miatt?	1	2	3	4		9
...szabadidő eltöltésén?	1	2	3	4		9
...HA VAN: barátokkal való kapcsolat miatt?	1	2	3	4	7	9
...HA VAN: szülőkkel való kapcsolat miatt?	1	2	3	4	7	9
...HA VAN: a gyermeknevelés dolgában?	1	2	3	4	7	9
...gyermekvállalás miatt?	1	2	3	4		9
...közös célok, tervek miatt?	1	2	3	4		9
...alkoholfogyasztás miatt?	1	2	3	4		9
...féltékenység miatt?	1	2	3	4		9
... egyéb, éspedig:.....	1	2	3	4		9

22. Amikor Önnek komolyabb nézeteltérése támad párjával, milyen gyakran történik a következő?

	Soha-sem	Ritkán	Néha	Elég gyakran	Nagyon gyakran	Nem kíván vál.	Nem tudja
Megtartja magának a véleményét, hogy elkerüljék a nagyobb vitát.	1	2	3	4	5	7	9
Nyugodtan megbeszéljük a nézeteltérést.	1	2	3	4	5	7	9
Valamelyikük sértődötten hallgat.	1	2	3	4	5	7	9
Veszekednek, kiabálnak egymással.	1	2	3	4	5	7	9
Tettelegességgig fajul a dolog.	1	2	3	4	5	7	9

23. Mennyire elégedett Ön azzal, ahogyan párkapcsolatukban a konfliktusokat kezelik?

Egyáltalán nem elégedett
gedett

Teljes mértékben elé-

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

24. Az elmúlt egy év alatt érezte Ön, hogy a párkapcsolatuk „bajban van” ?

Igen Nem

25. Jelenleg érzi ezt?

Igen Nem

26. Az elmúlt egy év során felmerült Önben a válás/különválás gondolata?

Igen Nem

27. Az elmúlt egy év során Ön vagy a partnere felvetette-e komolyan a válás/különválás gondolatát?

Igen Nem

28. Az elmúlt egy év során beszélgetett-e valakivel válási/különválási szándékáról?

Igen Nem

29. Természetesen nehéz előre megmondani, hogy mi fog történni egy kapcsolatban, de Ön szerint mekkora az esély arra, hogy Önök elváljanak/különváljanak?

nagyon kevés

nagyon nagy

1 2 3 4 5

30. Még ha nagyon valószínűtlennek is tartja azt, hogy elváljanak/különváljanak, próbálja meg elképzelni milyen változásokkal járna ez az Ön életének különböző területein.

Mit gondol, hogyan változna...	Sokkal jobb lenne					Sokkal rosszabb lenne
...az életszínvonala	5	4	3	2	1	
...a karrier lehetőségei	5	4	3	2	1	
...a költekezés lehetősége	5	4	3	2	1	
...szexuális élete	5	4	3	2	1	
...baráti kapcsolatai	5	4	3	2	1	
...szüleivel való kapcsolata	5	4	3	2	1	
...tisztelet más emberek részéről	5	4	3	2	1	

31. Abban az esetben, ha párkapcsolatuk válságba kerülne, az alábbiak közül melyek azok a tényezők, amelyek megnehezítenék (vagy lehetetlenné tennék) az Ön számára azt, hogy elváljon/különváljon?

	Nagy mértékben				Egyáltalán nem
	5	4	3	2	1
házassági eskü	5	4	3	2	1
gyermeke(i) iránti kötelesség	5	4	3	2	1
vallásos hit	5	4	3	2	1
ismerősök, barátok véleménye	5	4	3	2	1
anyagi nehézségek	5	4	3	2	1
egyedülléttől való félelem	5	4	3	2	1

32. Összehasonlítva az Ön korábbi elvárásaival azt, amit a párkapcsolatában tapasztal, milyenek ítéli meg a következőket?

	Sokkal rosszabb, mint vártam				Sokkal jobb, mint vártam			
	-3	-2	-1	0	1	2	3	
1. A szeretet összessége.	-3	-2	-1	0	1	2	3	
2. Az összeférhetőség kettőjük között.	-3	-2	-1	0	1	2	3	
3. A kölcsönös tisztelet.	-3	-2	-1	0	1	2	3	
4. Szükségleteinek a kielégülési foka.	-3	-2	-1	0	1	2	3	
5. A gyengédség, amit partnere kimutat.	-3	-2	-1	0	1	2	3	
6. Az elkötelezettség, amit tapasztal partnere részéről.	-3	-2	-1	0	1	2	3	
7. Az, amennyire partnere hajlandó Önt meghallgatni, odafigyelni Önre.	-3	-2	-1	0	1	2	3	
8. A kommunikáció hatékonysága Önök között.	-3	-2	-1	0	1	2	3	
9. Az egymás iránti barátság.	-3	-2	-1	0	1	2	3	
10. Az egyenlőség, amit tapasztal a kapcsolatukban.	-3	-2	-1	0	1	2	3	
11. A bizalmasság Önök között.	-3	-2	-1	0	1	2	3	
12. A partnere bizalma Ön iránt.	-3	-2	-1	0	1	2	3	
13. Az igazságosság a pénz elköltésében.	-3	-2	-1	0	1	2	3	
14. Az együtt töltött idő összessége.	-3	-2	-1	0	1	2	3	

15. Partnere személyiségének vonzósága.	-3	-2	-1	0	1	2	3
16. A mindennapos döntések során felmerülő konfliktusok összessége.	-3	-2	-1	0	1	2	3
17. A apró problémák megvitatása.	-3	-2	-1	0	1	2	3
18. Szexuális kapcsolatuk.	-3	-2	-1	0	1	2	3
19. A szabadidő felhasználása miatti konfliktusok.	-3	-2	-1	0	1	2	3
20. Partnere részéről tanúsított kritikus magatartás.	-3	-2	-1	0	1	2	3
21. A szexualitásról való beszélgetéseik összessége.	-3	-2	-1	0	1	2	3
22. Az egymás életstílusának elfogadása.	-3	-2	-1	0	1	2	3
23. Barátok miatti nézeteltérések	-3	-2	-1	0	1	2	3
24. A szabadság más barátságok fenntartására.	-3	-2	-1	0	1	2	3
25. Ahogyan partnere elfogadja az Ön szakmaválasztását.	-3	-2	-1	0	1	2	3
26. A háztartási feladatokkal kapcsolatos felelősség megosztása.	-3	-2	-1	0	1	2	3
27. A pénzzel kapcsolatos vitáik.	-3	-2	-1	0	1	2	3
28. A féltékenység partnere részéről.	-3	-2	-1	0	1	2	3
29. Egyetértés a gyermekek számát illetően.	-3	-2	-1	0	1	2	3
30. A pénz, amivel rendelkeznek.	-3	-2	-1	0	1	2	3
31. A szülői beleegyezés a kapcsolatukba.	-3	-2	-1	0	1	2	3
32. Az érzelmi támasz, amit barátai részéről tapasztal.	-3	-2	-1	0	1	2	3
33. Szülőkkel, sógorral, sógornővel való kapcsolat.	-3	-2	-1	0	1	2	3

33. Gondolkodjon el házastársával/élettársával fennálló kapcsolatáról. Képzelen el egy tipikus helyzetet, amikor a másik fél mást akar. Mi az Ön valószínű reakciója? Értékelje 1-től 5-ig a következő állításokat, mennyire jól írják le az Ön viselkedését egy ilyen szituációban, ahol az 1 soha vagy szinte soha, az 5 mindig vagy majdnem mindig.

1. Feláldozom elképzeléseimet a partnerem kívánságai kedvéért.	1	2	3	4	5
2. Későbbre halasztom, hogy olyasmiről beszéljünk, amiben nem értünk egyet.	1	2	3	4	5
3. Megpróbálok kompromisszumos megoldást találni.	1	2	3	4	5
4. Megosztom a problémát a partneremmel, hogy közösen találhassunk rá megoldást.	1	2	3	4	5
5. Amikor csak tehetem, megpróbálom a magam útját járni.	1	2	3	4	5
6. Ha nem értünk egyet, megpróbálom nézeteimet hozzáigazítani a partnereméhez.	1	2	3	4	5

7. Megteszem, ami szükséges a feszültség elkerüléséhez.	1	2	3	4	5
8. Feladom bizonyos nézeteimet másokért cserébe.	1	2	3	4	5
9. Megpróbálom minden gondunkat nyíltan megvitatni, hogy megoldhassuk azokat.	1	2	3	4	5
10. Megpróbálom meggyőzni partneremet saját álláspontom előnyeiről.	1	2	3	4	5
11. Alkalmazkodom a partnerem kívánságaihoz, ha véleménykülönbség van köztünk.	1	2	3	4	5
12. Jobb szeretek nem beszélni olyan témákról, amelyek konfliktushoz vezetnek.	1	2	3	4	5
13. Köztes álláspontot javaslok.	1	2	3	4	5
14. Arra törekszem, hogy mindkettőnk kívánságai teljesüljenek.	1	2	3	4	5
15. Megpróbálom megnyerni partneremet a saját nézeteimnek.	1	2	3	4	5
16. Teljesítem partnerem kívánságait, még ha kezdetben nem is értek egyet.	1	2	3	4	5
17. Hagyom, hogy partnerem magára vegye a helyzet megoldásának felelősségét.	1	2	3	4	5
18. Megpróbálom rábeszélni partneremet, hogy kompromisszumos megoldásra jussunk.	1	2	3	4	5
19. Keresem partnerem segítségét, hogy kölcsönösen kielégítő megoldást találjunk.	1	2	3	4	5
20. Minden örömmel saját elképzelésem mellett érvelek.	1	2	3	4	5
21. Ha partnerem nagyon kitart saját álláspontja mellett, tudomásul veszem.	1	2	3	4	5
22. Kerülöm, hogy olyasmit mondjak, ami egyet nem értést eredményez	1	2	3	4	5
23. Arra törekszem, hogy az előnyök és hátrányok olyan kombinációját találjam meg, amely mindkettőnk számára elfogadható.	1	2	3	4	5
24. Megpróbálom figyelembe venni saját és partnerem összes aggodalmát.	1	2	3	4	5
25. Megpróbálom elmagyarázni saját álláspontom logikáját és előnyeit.	1	2	3	4	5
26. Valószínűleg megváltoztatom álláspontomat, csak hogy megelőzzem a veszekedést.	1	2	3	4	5
27. Tartózkodom attól, hogy bármilyen kellemetlenséget okozzak.	1	2	3	4	5

28. Olyan megoldást keresek, ami félúton van a partnerem véleménye és a sajátom között.	1	2	3	4	5
29. Megpróbálok együttműködni partneremmel, hogy áthidaljuk a különbségeinket.	1	2	3	4	5
30. Erőfeszítést teszek saját álláspontom érvényesítésére.	1	2	3	4	5

34. Átlagosan mennyi az Ön havi, nettó jövedelme?

ezer Ft

Nincs jövedelmem

35. Minden juttatást, bevételt figyelembe véve mennyi az Önök háztartásának havi, nettó jövedelme?

ezer Ft

36. Mit mondana, hogyan tudnak kijönni ebből a jövedelemből? Jelölje be a legjellemzőbbet!

nélkülözések között élnek

hónapról-hónapra anyagi gondjaik vannak

beosztással épphogy kijönnek pénzükből

elfogadhatóan élnek

gondok nélkül élnek

37. Az utóbbi években megnövekedtek a lakással járó kiadások. Előfordult-e, hogy nem tudták kifizetni a...?

	soha	egyszer	többször	rendszeresen	nem tudom
1. lakbért	1	2	3	4	9
2. villanyt	1	2	3	4	9
3. vizet	1	2	3	4	9
4. gázt	1	2	3	4	9
5. távhőt	1	2	3	4	9
6. közös költséget	1	2	3	4	9
7. lakáshitelt	1	2	3	4	9
8. személyi kölcsönt	1	2	3	4	9

38. Hány négyzetméteres a lakásuk alapterülete?

 m²

39. Milyen jogcímen lakik jelenlegi lakásában?

tulajdonos

családtag

önkormányzattól bérlő

magánszemélytől bérlő

eltartási szerződést kötöttek

szívességi lakáshasználó

40. Kérem jelölje az alábbi táblázatban, hogy melyek azok a dolgok, amelyek megvannak Önnek, és melyek azok, amelyek nincsenek!

	Megvan	Nincs	
		Szeretné, de nem telik rá	nincs rá szükség
egy lakás, amelyben mindenkinek van egy külön szobája	1	2	3
WC és fürdőszoba vagy zuhanyzó a lakásban	1	2	3
kert, terasz vagy kellemes környezetre nyíló erkély	1	2	3
telefon (vezetékes vagy mobil)	1	2	3
autó	1	2	3
második autó	1	2	3
televízió	1	2	3
mikrohullámú sütő	1	2	3
automata mosógép	1	2	3
mosogatógép	1	2	3
DVD lejátszó	1	2	3
számítógép	1	2	3
Internet-hozzáférés	1	2	3

41. Mennyire elégedett Ön az életszínvonalával?

Egyáltalán nem elégedett
gedett

Teljes mértékben elé-

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

42. Saját magát a következő kijelentések közül melyikkel tudná legjobban jellemezni?

vallásos vagyok, az egyház tanítását követem

vallásos vagyok a magam módján

nem tudom megmondani, hogy vallásos vagyok-e

nem vagyok vallásos

43. Mely vallási közösséghez, felekezethez tartozónak érzi magát?

Görög katolikus	☐
Római katolikus	☐
Református	☐
Evangélikus	☐
Baptista	☐
Izraelita	☐
Egyéb, éspedig:	☐
.....	
Vallásos, de nem tartozik egyházhoz, felekezethez	☐
Nem vallásos	☐
Nem kíván válaszolni	☐

44. Milyen gyakran jár Ön templomba, gyülekezetbe?

Hetente többször	☐
Hetente egyszer	☐
Havonta	☐
Évente egyszer-kétszer	☐
Nem járok	☐

Köszönöm, hogy szánt időt a kérdőív kitöltésére!

2. sz. melléklet CATPCA faktorsúlyai (CSSK,2012)

	Nők		Férfiak	
	Egy dimenziós megoldás	Két dimenziós megoldás	Egy dimenziós megoldás	Két dimenziós megoldás
Az elmúlt egy év alatt érezte Ön, hogy a párkapcsolatuk „bajban van” ?	0,774	0,778	0,822	0,822
Jelenleg érzi azt, hogy a párkapcsolatuk "bajban van"?	0,731	0,732	0,715	0,715
Az elmúlt egy év során felmerült Önben a válás/különválás gondolata?	0,877	0,877	0,824	0,824
Az elmúlt egy év során Ön vagy a partnere felvetette-e komolyan a válás/különválás gondolatát?	0,870	0,869	0,805	0,805
Az elmúlt egy év során beszélgetett-e valakivel válási/különválási szándékáról?	0,840	0,837	0,714	0,714
Mekkora az esély arra, hogy elváljanak/különváljanak?	0,601	0,585	0,723	0,723
Az első dimenzió Cronbach'alpha-ja	0,878	0,876	0,862	0,862

3. sz. melléklet – MCLI faktorelemzés (Maximum Likelihood, Varimax rotation) (CSSK,2012)

	Faktorsúlyok		Kommunalitás
	1. faktor Kapcsolat egymással	2. faktor Külső kapcsolatok	
A gyengédség, amit partnere kimutat.	,848	,260	,787
A kommunikáció hatékonysága Önök között.	,828	,337	,800
Az összeférhetőség kettőjük között.	,810	,338	,770
A szeretet összessége.	,802	,341	,759
Az, amennyire partnere hajlandó Önt meghallgatni, odafigyelni Önre.	,795	,291	,717
Az egymás iránti barátság.	,783	,352	,737
Szexuális kapcsolatuk.	,770	,312	,690
Az elkötelezettség, amit tapasztal partnere részéről.	,767	,312	,686
A kölcsönös tisztelet.	,765	,395	,742
A bizalmasság Önök között.	,737	,419	,719
A partnere bizalma Ön iránt.	,735	,370	,678
Az egyenlőség, amit tapasztal a kapcsolatukban.	,732	,383	,683
A apró problémák megvitatása.	,731	,434	,722
A mindennapos döntések során felmerülő konfliktusok összessége.	,711	,469	,726
Partnere személyiségének vonzósága.	,694	,371	,619
Szükségleteinek a kielégülési foka.	,690	,395	,632
A szexualitásról való beszélgetéseik összessége.	,652	,443	,622
Az együtt töltött idő összessége.	,618	,363	,514
Barátok miatti nézeteltérések	,273	,822	,751
A szabadság más barátságok fenntartására.	,342	,778	,722
A féltékenység partnere részéről.	,370	,659	,571
Ahogy partnere elfogadja az Ön szakmaválasztását.	,391	,647	,573
Az érzelmi támasz, amit barátai részéről tapasztal.	,385	,624	,537
A szabadidő felhasználása miatti konfliktusok.	,496	,583	,586
Szülőkkal, sógorral, sógornővel való kapcsolat.	,258	,579	,402
A szülői beelegyezés a kapcsolatukba.	,158	,575	,355
Egyetértés a gyermekek számát illetően.	,298	,523	,362
A faktorok által megmagyarázott variancia (%)	41,460	23,207	
Összesen megmagyarázott variancia (%)		64,667	
A mindkét faktorhoz tartozó itemek az elemzésből kizárásra kerültek:			
Az igazságosság a pénz elköltésében.			
Partnere részéről tanúsított kritikus magatartás.			
Az egymás életstílusának elfogadása.			
A háztartási feladatokkal kapcsolatos felelősség megosztása.			
A pénzzel kapcsolatos vitáik.			
A pénz, amivel rendelkeznek.			

4. sz. melléklet – Asszociációk a „*családi konfliktus*” kifejezésre (CSSK, 2012)

Említett kifejezés	Említések száma
veszekedés	169
kiabálás	68
vita	49
verés-verekezés	34
válás	29
hangoskodás	18
sírás	18
nézeteltérés	12
agresszivitás	10
megértés hiánya	10
egyet nem értés	10
vitatkozás	9
probléma	9
erőszak	8
elmenni otthonról	7
sértődés	7
ordítózás	6
elhidegülés	6
menekülés	5
beszélgetés hiánya	5
bántalmazás	5
pofon	5
rendőrség	5
tettlegesség	5
ajtócsapkodás	4
baj	4
hallgatás	4
duzzogás	4
hazugságok	3
üvöltözés	3
egyedüllét	3
gyermekbántalmazás	3
békétlenség	3
balta	2
véleménykülönbség	2

5. sz. melléklet

Vitatéma - párkapcsolati elégedettség – instabilitás, SEM (CSSK,2012)

APIMeM modellek illeszkedési mutatói (szürkítve a legjobban illeszkedő modell)

	Null-mediáció	Teljes mediáció	Parciális mediáció
Házimunka	Khi ² -p: ,000 CFI: ,545 RMSEA: ,323	Khi ² -p: ,435 CFI: ,998 RMSEA: ,021	Khi ² -p: ,212 CFI: ,996 RMSEA: ,056
Anyagiak	Khi ² -p: ,000 CFI: ,593 RMSEA: ,894	Khi ² -p: ,345 CFI: ,996 RMSEA: ,035	Khi ² -p: ,703 CFI: ,998 RMSEA: ,021
Szabadidő	Khi ² -p: ,000 CFI: ,534 RMSEA: ,343	Khi ² -p: ,567 CFI: ,998 RMSEA: ,000	Khi ² -p: ,654 CFI: 1,000 RMSEA: ,000
Barátok	Khi ² -p: ,000 CFI: ,567 RMSEA: ,356	Khi ² -p: ,356 CFI: ,992 RMSEA: ,031	Khi ² -p: ,645 CFI: ,998 RMSEA: ,000
Szülők	Khi ² -p: ,000 CFI: ,657 RMSEA: ,354	Khi ² -p: ,304 CFI: ,997 RMSEA: ,034	Khi ² -p: ,367 CFI: ,999 RMSEA: ,031
Gyermeknevelés	Khi ² -p: ,000 CFI: ,524 RMSEA: ,401	Khi ² -p: ,843 CFI: 1,000 RMSEA: ,000	Khi ² -p: ,765 CFI: 1,000 RMSEA: ,000
Gyermekvállalás	Khi ² -p: ,000 CFI: ,567 RMSEA: ,345	Khi ² -p: ,411 CFI: 1,000 RMSEA: ,002	Khi ² -p: ,376 CFI: ,943 RMSEA: ,034
Közös célok	Khi ² -p: ,000 CFI: ,546 RMSEA: ,335	Khi ² -p: ,065 CFI: ,976 RMSEA: ,069	Khi ² -p: ,602 CFI: 1,000 RMSEA: ,000
Alkoholfogyasztás	Khi ² -p: ,000 CFI: ,567 RMSEA: ,345	Khi ² -p: ,243 CFI: ,991 RMSEA: ,006	Khi ² -p: ,069 CFI: ,957 RMSEA: ,083
Féltékenység	Khi ² -p: ,000 CFI: ,621 RMSEA: ,345	Khi ² -p: ,001 CFI: ,934 RMSEA: ,134	Khi ² -p: ,445 CFI: 1,000 RMSEA: ,000

6. sz. melléklet - Bináris logisztikus regresszió nemenként – függő változó: instabilitás, nők (ÉF, 2008)

	1. modell			2. modell		
	B	SE	β	B	SE	β
Házimunka	,275*	,144	1,317	,133	,155	1,143
Anyagiak	,761***	,133	2,140	,597***	,143	1,816
Szabadidő	,070	,146	1,072	,070	,159	1,073
Barátok	,243*	,147	1,276	,222	,162	1,248
Szülők	,340**	,128	1,405	,342**	,139	1,407
Gyermeknevelés	,048	,128	1,049	-,065	,138	,937
Gyermekvállalás	,152	,199	1,164	,078	,218	1,081
Közös célok	,337**	,145	1,401	,157	,158	1,170
Alkoholfogyasztás	,642***	,110	1,900	,222*	,124	1,248
Féltékenység	,707***	,135	2,028	,706***	,147	2,026
A párkapcsolattal való elégedettség				-,523***	,048	,593
Konstans	8,017***	,462	,000	-2,192**	,669	,112
χ^2		320,003			451,652	
<i>df</i>		10			11	
<i>Nagelkerke R²</i>		,328			,449	

Megj.: * - $p < ,1$; ** - $p < ,05$; *** - $p < ,001$

7. sz. melléklet - Bináris logisztikus regresszió nemenként – függő változó: instabilitás, férfiak (ÉF, 2008)

	1. modell		2. modell			
	β	B	β	B	β	B
Házimunka	-,115	,208	,892	-,250	,216	,779
Anyagiak	,440**	,182	1,553	,222	,193	1,248
Szabadidő	-,017	,193	,983	,036	,201	1,037
Barátok	,248	,213	1,281	,300	,226	1,350
Szülők	,404**	,178	1,498	,364*	,192	1,439
Gyermeknevelés	,296	,185	1,345	,019	,196	1,020
Gyermekvállalás	,179	,266	1,196	,198	,293	1,219
Közös célok	,648***	,201	1,912	,531**	,217	1,701
Alkoholfogyasztás	,349*	,181	1,417	,298	,187	1,347
Féltékenység	,627***	,177	1,872	,493**	,194	1,637
A párkapcsolattal való elégedettség				-,516***	,062	,597
Konstans	7,607***	,567	,000	-1,907**	,841	,149
χ^2		120,041			187,917	
<i>df</i>		10			11	
<i>Nagelkerke R²</i>		,211			,323	

Megj.: * - $p < ,1$; ** - $p < ,05$; *** - $p < ,001$

8. sz. melléklet – A különböző konfliktuskezelési módok hatása a konfliktuskezeléssel való elégedettségre, SEM (CSSK,2012)

	Nők		Férfiak	
	Aktor hatás	Partner hatás	Aktor hatás	Partner hatás
Megtartja magának a véleményét, hogy elkerüljék a nagyobb vitát.	-,232***	-,213**	-,092	,023
Nyugodtan megbeszéljük a nézeteltérést.	,445***	,189**	,191**	,412***
Valamelyikük sértődötten hallgat.	-,252***	-,142	-,320***	,229**
Veszekednek, kiabálnak egymással.	-,535***	-,205**	-,604***	-,072
Tettelegességig fajul a dolog.	-,337***	-,181**	-,146	-,229**

Megj.: A: aktor-hatás; P: partner-hatás; * Az összefüggés 0,1 szinten szignifikáns; ** Az összefüggés 0,05 szinten szignifikáns; *** Az összefüggés 0,01 szinten szignifikáns

9. sz. melléklet Konfliktuskezelés módja - párkapcsolati elégedettség – instabilitás, SEM (CSSK, 2012) APIMeM modellek illeszkedési mutatói (szürkítve a legjobban illeszkedő modell)

	Null-mediáció	Teljes mediáció	Parciális mediáció
Megtartja magának a véleményét, hogy elkerüljék a nagyobb vitát.	Khi ² -p: ,000 CFI: ,613 RMSEA: ,331	Khi ² -p: ,092 CFI: ,983 RMSEA: ,034	Khi ² -p: ,003 CFI: ,976 RMSEA: ,1
Nyugodtan megbeszéljük a nézeteltérést.	Khi ² -p: ,000 CFI: ,644 RMSEA: ,357	Khi ² -p: ,123 CFI: ,993 RMSEA: ,043	Khi ² -p: ,009 CFI: ,967 RMSEA: ,147
Valamelyikük sértődötten hallgat.	Khi ² -p: ,000 CFI: ,660 RMSEA: ,333	Khi ² -p: ,021 CFI: ,980 RMSEA: ,093	Khi ² -p: ,088 CFI: ,986 RMSEA: ,067
Veszekednek, kiabálnak egymással.	Khi ² -p: ,000 CFI: ,633 RMSEA: ,386	Khi ² -p: ,028 CFI: ,986 RMSEA: ,089	Khi ² -p: ,645 CFI: ,995 RMSEA: ,056
Tettelegességig fajul a dolog.	Khi ² -p: ,000 CFI: ,670 RMSEA: ,353	Khi ² -p: ,076 CFI: ,989 RMSEA: ,076	Khi ² -p: ,020 CFI: ,988 RMSEA: ,130

10. sz. melléklet Bináris logisztikus regresszió – függő változó: instabilitás, nők (ÉF, 2008)

	1. modell			2. modell		
	B	SE	β	B	SE	β
Megtartja magának a véleményét, hogy elkerüljék a nagyobb vitát.	,183***	,058	1,200	,024	,066	1,024
Nyugodtan megbeszéljük a nézeteltérést.	-,606***	,062	,546	-,311***	,073	,733
Veszekednek, kiabálnak egymással.	,723***	,073	2,060	,464***	,084	1,591
Tettelegességig fajul a dolog (dummy).	1,805***	,400	6,079	1,593***	,497	4,916
A párkapcsolattal való elégedettség				-,521***	,038	,594
Konstans	-4,036***	,490	,018	,128	,638	1,136
χ^2		390,343			219,166	
<i>df</i>		4			5	
<i>Nagelkerke R²</i>		,271			,408	

Megi.: * - $p < ,1$; ** - $p < ,05$; *** - $p < ,001$

11. sz. melléklet – Bináris logisztikus regresszió – függő változó: instabilitás, férfiak (ÉF, 2008)

	1. modell			2. modell		
	B	SE	β	B	SE	β
Megtartja magának a véleményét, hogy elkerüljék a nagyobb vitát.	,277***	,081	1,320	,213**	,088	1,237
Nyugodtan megbeszéljük a nézeteltérést.	-,396***	,087	,673	-,200**	,097	,819
Veszekednek, kiabálnak egymással.	,856***	,101	2,355	,715***	,109	2,044
Tettelegességig fajul a dolog (dummy).	,657	,470	1,928	,300	,520	1,350
A párkapcsolattal való elégedettség				-,481***	,049	,618
Konstans	-4,46***	,646	,012	-,368**	,795	,692
χ^2		155,967			98,339	
<i>df</i>		4			5	
Nagelkerke R^2		,188			,300	

Megj.: * - $p < ,1$; ** - $p < ,05$; *** - $p < ,001$

12. sz. melléklet – A különböző konfliktuskezelési stílusok hatása a konfliktuskezeléssel való elégedettségre, SEM

	Nők		Férfiak	
	Aktor hatás	Partner hatás	Aktor hatás	Partner hatás
Alkalmazkodó	,077	,200***	,254***	,133*
Elkerülő	,043	,167**	,153**	,065
Kompromisszumkereső	,218***	,343***	,302***	,184**
Együttműködő	,279***	,365***	,393***	,254***
Versengő	,103	-,140*	-,174**	,118
Alkalmazkodó (domináns)	-,183**	,083	,176**	-,134*
Elkerülő (domináns)	-,195**	-,174**	-,120	-,205***
Kompromisszumkereső (domináns)	-,091	,009	,002	-,118
Együttműködő (domináns)	,378***	,221***	,218***	,316***
Versengő (domináns)	-,221***	-,315***	-,360***	-,154**

Megj.: A: aktor-hatás; P: partner-hatás; * Az összefüggés 0,1 szinten szignifikáns; ** Az összefüggés 0,05 szinten szignifikáns; *** Az összefüggés 0,01 szinten szignifikáns

13. sz. melléklet – A konfliktuskezelési stílusokkal épített modellek illeszkedési mutatói, SEM

	Null-mediáció	Teljes mediáció	Parciális mediáció
Alkalmazkodó	Khi ² -p: ,000 CFI: ,587 RMSEA: ,345	Khi ² -p: ,082 CFI: ,986 RMSEA: ,067	Khi ² -p: ,002 CFI: ,975 RMSEA: ,171
Elkerülő	Khi ² -p: ,000 CFI: ,605 RMSEA: ,335	Khi ² -p: ,094 CFI: ,991 RMSEA: ,045	Khi ² -p: ,007 CFI: ,980 RMSEA: ,151
Kompromisszum- kereső	Khi ² -p: ,000 CFI: ,605 RMSEA: ,368	Khi ² -p: ,101 CFI: ,993 RMSEA: ,041	Khi ² -p: ,003 CFI: ,980 RMSEA: ,166
Együttműködő	Khi ² -p: ,000 CFI: ,579 RMSEA: ,406	Khi ² -p: ,004 CFI: ,976 RMSEA: ,113	Khi ² -p: ,054 CFI: ,981 RMSEA: ,076
Versengő	Khi ² -p: ,000 CFI: ,605 RMSEA: ,353	Khi ² -p: ,061 CFI: ,987 RMSEA: ,075	Khi ² -p: ,007 CFI: ,975 RMSEA: ,150
Alkalmazkodó (domináns)	Khi ² -p: ,000 CFI: ,609 RMSEA: ,330	Khi ² -p: ,076 CFI: ,987 RMSEA: ,080	Khi ² -p: ,007 CFI: ,979 RMSEA: ,151
Elkerülő (domináns)	Khi ² -p: ,000 CFI: ,610 RMSEA: ,342	Khi ² -p: ,075 CFI: ,985 RMSEA: ,067	Khi ² -p: ,015 CFI: ,982 RMSEA: ,136
Kompromisszum- kereső (domináns)	Khi ² -p: ,000 CFI: ,603 RMSEA: ,333	Khi ² -p: ,052 CFI: ,982 RMSEA: ,075	Khi ² -p: ,006 CFI: ,978 RMSEA: ,155
Együttműködő (domináns)	Khi ² -p: ,000 CFI: ,654 RMSEA: ,435	Khi ² -p: ,005 CFI: ,973 RMSEA: ,124	Khi ² -p: ,062 CFI: ,984 RMSEA: ,079
Versengő (domináns)	Khi ² -p: ,000 CFI: ,595 RMSEA: ,344	Khi ² -p: ,067 CFI: ,986 RMSEA: ,075	Khi ² -p: ,007 CFI: ,981 RMSEA: ,150

14. sz. melléklet – Bináris logisztikus regresszió – függő változó: instabilitás (ÉF, 2008)

	Férfiak			Nők		
	B	SE	β	B	SE	β
Párkapcsolat formája (1-házass; 2- élettárs)	,800***	,303	2,226	1,103***	,239	3,013
Jövedelem	,003	,002	1,003	,004*	,002	1,004
Jövedelemkülönbség						
Azonos jövedelem			ref.			
Partnere keres többet	,041	,341	1,041	,453	,314	1,573
Ő keres többet	,069	,413	1,072	,304	,314	1,356
Házimunka	-,186	,230	,830	,193	,162	1,213
Anyagiak	,362*	,202	1,436	,544***	,157	1,723
Szülők	,176	,191	1,192	,162	,145	1,176
Közös célok	,567**	,228	1,763	,275*	,160	1,317
Alkoholfogyasztás	-,137	,217	,872	,298**	,136	1,348
Féltékenység	,496***	,187	1,642	,456***	,156	1,578
Megtartja magának a véleményét, hogy elkerüljék a nagyobb vitát.	,135	,127	1,145	,169*	,090	1,184
Nyugodtan megbeszéljük a nézeteltérést.	-,089	,140	,915	-,279***	,103	,757
Veszekednek, kiabálnak egymással.	,651***	,161	1,918	,009	,133	1,009
Tettelegességig fajul a dolog.	,407	,740	1,503	1,174*	,693	3,234
A párkapcsolattal való elégedettség	-,455***	,067	,634	-,471***	,052	,624
Konstans	-4,25***	1,27	,014	-4,597***	1,160	,010
χ^2		200,561			440,913	
<i>df</i>		15			15	
<i>Nagelkerke R²</i>		,387			,486	

Megj.: * - $p < ,1$; ** - $p < ,05$; *** - $p < ,001$

15. sz. melléklet – Lewis-Spanier klaszterek jellemzői (CSSK, 2012)

	Instabil, elégedetlen	Instabil, elégedett	Stabil, elégedetlen	Stabil, elé- gedett
Párkapcsolat formája (házas)	58,6%	29,4%	60,0%	61,2%
Legfiatalabb gyermek életkora	3,93	5,59	5,56	6,59
Jelenleg dolgozik-e? (dolgozik)	Ffi: 76% Nő: 47%	Ffi: 56% Nő: 36%	Ffi: 48% Nő: 16%	Ffi: 62% Nő: 21%
Jövedelem	Ffi: 70 463 Nő: 45852	Ffi: 94176 Nő: 78353	Ffi: 54875 Nő: 34008	Ffi: 78222 Nő: 59530
Kapcsolat egymással	Ffi: -0,87 Nő: -1,25	Ffi: 0,61 Nő: 0,65	Ffi: -0,62 Nő: -0,66	Ffi: 0,26 Nő: 0,33
Külső kapcsolatok	Ffi: -0,59 Nő: -0,33	Ffi: 0,03 Nő: -0,09	Ffi: -0,47 Nő: -0,40	Ffi: 0,24 Nő: 0,18
Alternatívák	Ffi: 2,59 Nő: 2,74	Ffi: 2,71 Nő: 2,21	Ffi: 2,88 Nő: 2,64	Ffi: 2,36 Nő: 2,16
Gátak	Ffi: 2,51 Nő: 2,65 Ffi: 2,26	Ffi: 2,01 Nő: 2,81 Ffi: 1,86	Ffi: 2,42 Nő: 2,82 Ffi: 2,04	Ffi: 2,67 Nő: 2,75 Ffi: 1,57
Vita gyakorisága	Nő: 2,30 Ffi: 4%	Nő: 1,70 Ffi: 6%	Nő: 2,07 Ffi: 0%	Nő: 1,58 Ffi: 6%
Alkalmazkodó (domináns)	Nő: 11% Ffi: 29%	Nő: 6% Ffi: 23%	Nő: 20% Ffi: 4%	Nő: 9% Ffi: 8%
Elkerülő (domináns)	Nő: 29%	Nő: 6%	Nő: 28%	Nő: 8%
Kompromisszumkereső (domináns)	Ffi: 8% Nő: 18% Ffi: 33%	Ffi: 23% Nő: 0% Ffi: 18%	Ffi: 4% Nő: 8% Ffi: 58%	Ffi: 9% Nő: 9% Ffi: 18%
Versengő (domináns)	Nő: 14% Ffi: 25%	Nő: 19% Ffi: 29%	Nő: 24% Ffi: 33%	Nő: 8% Ffi: 60%
Együttműködő (domináns)	Nő: 29%	Nő: 68%	Nő: 20%	Nő: 66%

16. sz. melléklet – Lewis-Spanier klaszterek jellemzői (ÉF, 2008)

	Instabil, elégedetlen	Instabil, elégedett	Stabil, elégedetlen	Stabil, elé- gedett
Párkapcsolat formája (házas)	66%	-	81%	82%
Legfiatalabb gyermek életkora	8,32	-	9,96	8,59
Jelenleg dolgozik-e? (igen)	Ffi: 79% Nő: 64%	-	Ffi: 77% Nő: 64%	Ffi: 81% Nő: 63%
Jövedelem	Ffi: 111e Nő: 79e	-	Ffi: 100e Nő: 75e	Ffi: 103e Nő: 77e
Vita gyakorisága	Ffi: 1,77 Nő: 1,83	-	Ffi: 1,51 Nő: 1,51	Ffi: 1,30 Nő: 1,29